

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ
И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

Стеван Ј. Несторов

**СПЕЦИФИЧНОСТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА
ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ
У ПОРОДИЦИ И ИНТЕРНАТУ**

Докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION

Stevan J. Nestorov

PARTICULARITIES IN SPARE TIME
ORGANIZATION OF DEAF AND
HEARING-IMPAIRED CHILDREN IN
FAMILY AND IN BOARDING SCHOOL

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016.

Ментор

Проф. др Јасмина Ковачевић, редовни професор, Универзитет у Београду-
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Чланови комисије

Проф. др Надежда Димић, редовни професор, Универзитет у Београду-
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Ивица Радовановић, редовни професор, Универзитет у Београду-
Учитељски факултет

ДАТУМ ОДБРАНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

СПЕЦИФИЧНОСТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ И ИНТЕРНАТУ

РЕЗИМЕ

Слободно време је време које је проведено изван посла, рада или учења и време које искључује обављање свакодневних активности као што су исхрана и спавање. Слободно време није само супротност раду и плаћеном послу, већ је то време које пружа задовољство и даје смисао животу човека. Уколико се организација слободног времена ослања на интенционалност васпитања слободно време има позитиван утицај на развој и здравље деце и младих.

Циљ истраживања био је да се испита специфичност организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату. Истраживање је обављено током 2015. године. Узорак је чинило 98 испитаника и то 68 родитеља глуве и наглуве деце из шест школа за глуву и наглуву децу са територије Републике Србије и 30 дефектолога- васпитача запослених у интернатима за глуву и наглуву децу.

За потребе истраживања коришћена је посебно адаптирана скала о квалитету живота Comprehensive quality of life scale – School version (Grades 7-12) и ComQoL-S5 (Robert A. Cummins, 1997), посебно конструисан упитник за родитеље и васпитаче на основу Скале мотивације за активности у слободно време LMS-28 (Luc G. Pelletier, Robert J. Vallerand, Marc R. Blais & Nathalie M. Brière, 1991), као и чек листа за утврђивање садржаја слободног времена глуве у наглуве деце у интернату.

Подаци су обрађени применом софтвера за статистичку обраду података *SPSS for Windows*. У приказивању резултата коришћена је дескриптивна статистика – фреквенције, проценти, аритметичке средине и стандардне девијације. Разлике у процентима су, као и повезаност међу категоричким варијаблама, испитане применом Хи-квадрат теста. Разлике међу аритметичким срединама различитих група испитане су применом једнофакторске и мултиваријатне анализе варијансе (АНОВА и МАНОВА). Унутаргрупне разлике међу аритметичким срединама проверене су употребом т-теста за зависне узорке. Повезаност међу

квантитативним варијаблама утврђена је рачунањем Пирсоновог коефицијента корелације.

Резултати истраживања су показали да у интернату доминирају активности активног провођења слободног времена, док глува и наглува деца смештена у породици углавном пасивно проводе слободно време. Истраживањем је утврђено да се 41,1% глуве и наглуве деце смештене у својој породици у слободном времену никада не дружи са вршњацима, док у интернату сва деца имају могућност свакодневног дружења са вршњацима. Чак 58,8% глуве и наглуве деце у породици углавном проводи време уз телевизијски програм, а 61,8% уз рачунар. У интернату је праћење телевизијског програма и коришћење рачунара плански усмерено и временски ограничено.

Резултати истраживања о заступљености културних активности показују да 92,6% глуве и наглуве деце смештене у породици никада не одлази на уметничке изложбе, док сва глува и наглува деца у интернату (100%) имају ову могућност, јер у интернату доминира тип „похађања“ културних догађаја.

Глува и наглува деца смештена у интернату свакодневно имају прилику да се баве спортским активностима у слободној игри с друговима у 76,7% случајева, за разлику од деце смештене у породици која ове активности упражњавају само у 5,9% случајева.

Резултати истраживања показују да су слушне и говорне вежбе и израда домаћих задатака активности које се најчешће практикују у слободном времену глуве и наглуве деце, како деце које бораве у породици, тако и деце смештене интернату. Сва деца смештена у интернату (100%) после наставе имају додатне слушне и говорне вежбе, док деца која бораве у породици имају ове активности знатно мање (42,6%).

Резултати истраживања су показали да се активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици не разликују по полу, али и у односу на узраст деце, осим што старија глува и наглува деца више помажу у обављању кућних послова у породици. Активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату се разликују у односу на узраст деце за све испитиване категорије слободног времена, јер се активности слободног времена планирају према узрасту глуве и наглуве деце,

док се активности не разликују у односу на пол деце, јер се планирају и реализују за целу васпитну групу.

Резултати истраживања су показали да 89,7% родитеља глуве и наглуве деце који су учествовали у истраживању има уредан слух, а у највећем броју њихових породица (77,9%) нема других забележених случајева глувоће, што доводи до комуникационе баријере између родитеља и њихове глуве и наглуве деце и немогућности деце да равноправно учествују у свим активностима слободног времена породице. Процена родитеља о могућностима и ограничењима деце насталим услед глувоће у великој мери утиче на избор активности детета у уживању у слободном времену. Резултати су показали да постоји повезаност степена квалитета живота родитеља и баријера у организацији слободног времена глуве и наглуве деце. Презаузетост родитеља услед великог радног ангажовања утиче на организацију слободног времена, док је у интернату присутна устаљена шема дневног ритма активности са тенденцијом унапред структурирања и осмишљавања садржаја слободног времена деце.

Глобално, истраживање је показало да се организацији слободног времена глуве и наглуве деце не поклања адекватна пажња и да недостаје усмеравање деце како да на квалитетан и конструктиван начин испуне своје слободно време.

Кључне речи: глува и наглува деца, породица, интернат, слободно време, специјална едукација и рехабилитација

Научна област: Специјална едукација и рехабилитација

Ужа научна област: Сурдологија

PARTICULARITIES IN SPARE TIME ORGANIZATION OF DEAF AND HEARING-IMPAIRED CHILDREN IN FAMILY AND IN BOARDING SCHOOL

SUMMARY

Spare time is time that is spent away from a job, work or studying, and is a time apart from everyday activities as eating and sleeping. Spare time is not only a contrast to working in a paid job position, but is a time that enables a person to feel pleasure and brings meaning to life. If organization of spare time is concerned with intention of upbringing, spare time has a positive influence on development and health of the young.

The aim of this research was to examine particularities of spare time organization of deaf and hearing –impaired children in family and in boarding school. The research proceeded during 2015. The sample consisted of 98 examinees and 68 parents of deaf and hearing impaired children in six schools for deaf and hearing impaired children in the territory of Republic of Serbia and 30 defectologists teachers employed in boarding schools for deaf and hearing impaired children.

For the necessities of research the specially adapted Comprehensive quality of life scale – School version (Grades 7 -12) and ComQol –S5 (Robert A. Cummins, 1997) especially constructed questionnaire for parents and teachers according to the Motivation and Activity Scale in free time LMS – 28 (Luc G. Pelletier, Robert J. Vallerand, Marc R. Blais and Nathalie M. Briere, 1991), and a check list for determining the content of spare time that deaf and hearing impaired children spend in boarding school.

The data were processed by application of software for statistic processing of data *SPSS for Windows*. In presenting the results, descriptive statistics was used – frequencies, percentages, arithmetic means and standard deviations. The differences in percentages are, as connectivity among categorical variables, were examined by applying Xi square test. The differences among arithmetic means were tested by applying a one factor and multi variant analysis variance (ANOVA and MANOVA). Inside group differences among arithmetic means were tested using a t – test and dependant samples. The connectivity among quantitative variables was determined by calculating Pearson’s coefficient of correlation.

The research results showed that in the boarding school spare time consists of dominating activities of active spending of spare time, while deaf and hearing impaired children who live in families, usually spend their spare time in a passive way. The research proved that 41,1% of deaf and hearing – impaired children who are in their own family never have contact with their peers in their spare time , while in boarding school all the children have an opportunity to spend time with their peers. Even 58,8% of deaf and hearing impaired children in the family usually spend their spare time watching television, and 61,8% use their PCs. In boarding school watching television and using a computer is planned and the time spent doing these activities is not too long.

The research results about presence of cultural activities shows that 92,6% of deaf and hearing impaired children who are in a family never go to art exhibitions, while all deaf and hearing impaired children in boarding school (100%) have this opportunity, because the boarding school has a dominance of visiting cultural happenings.

Deaf and hearing impaired children who live in a boarding school have opportunity to have sports activities every day with their friends in 76,7% of class, compared with children living in families who have such activities in 5,9% cases.

The research results show that hearing and speech exercises and doing homework activities that are usually practiced in spare time of deaf and hearing impaired children, both with children who live in a family, and with children who are in boarding schools. All children who are in a boarding school (100%) after their classes they have extra listening and speech exercises, while children who live in a family have these exercises much more rarely (42,6%).

The research results showed that the activities of deaf and hearing impaired children who live in a family do not differ by sex, but they do not differ by their age too, apart from the fact that older deaf and hearing impaired children help doing the house chores in the family. Deaf and hearing impaired children's activities in boarding school vary from their age for all the examined categories of spare time, because free activities are planned according to the age of deaf and hearing impaired children, while these activities do not vary from their sex, because planning is done for the whole group of children.

The research results showed that 89,7% of deaf and hearing impaired children's parents who participated in this research have normal hearing, and in the greatest number

of their families (77,9%) there are no recorded cases of deafness, which brings about the communication barrier between parents and their deaf and hearing impaired children and the lack of opportunity of children to participate concurrently in all the family's spare time activities. The parent's estimate about abilities and handicaps of children that happen because of deafness influence greatly the choice of a child's activity in enjoying spare time. The results showed that there exists connection of a level of life quality in parents and a barrier in organizing free time of deaf and hearing impaired children. Parent's business because of great work engagement influences the organization of spare time, while in boarding school the everyday scheme of daily routine of activities with a tendency of structuring and envisaging spare time of children in advance.

Globally speaking, the research showed that the organization of spare time of deaf and hearing impaired children is not given adequate attention and there is a lack of directing children how to spend their spare time in a qualitative and constructive way.

Key words: deaf and hearing impaired children, family, boarding school, spare time, special education and rehabilitation

Scientific field: Special Education and Rehabilitation

Specific Scientific Field: Surdology

САДРЖАЈ

РЕЗИМЕ

ABSTRACT

Захвалница

Увод

1

I ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

1. СЛОБОДНО ВРЕМЕ

5

1.1 *Појам времена*

5

1.2 Појмовно одређење слободног времена

6

2. ФУНКЦИЈА И ЗНАЧАЈ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

9

2.1. Функција слободног времена

9

2.2. Активности слободног времена (садржај и подела)

12

3. КУЛТУРА КОРИШЋЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

16

3.1 Специфичности слободног времена младих

17

3.2 Специфичности слободног времена глувих и наглувих

18

4. ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ИЗБОР АКТИВНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИЈУ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

22

5. ПОРОДИЦА КАО ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВИХ И НАГЛУВИХ

25

5.1 Појмовно одређење породице

25

5.2 Функција породице

26

5.3 Породица глуве и наглуве деце

28

5.4 Проблеми породица глуве и наглуве деце

29

5.5 Слободно време глуве и наглуве деце у породици- педагошке импликације

33

6. ИНТЕРНАТ КАО ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВИХ И НАГЛУВИХ	35
6.1 Организација слободног времена у интернатима за глуве и наглуве ученике	38
6.2 Реализација активности слободног времена у оквиру подручја васпитног рада у интернатима за глуве и наглуве	41

II ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО

1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА	46
2. ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	47
3. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	49
4. ВАРИЈАБЛЕ	50
5. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	51
5.1 Формирање и опис узорка	51
5.2. Мерни инструменти	57
5.3. Организација и ток истраживања	57
5.4. Статистичка обрада података	59
6. ПРИКАЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА	60
6.1. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СПЕЦИФИЧНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ	60
6.1.1. Специфичности породица глуве и наглуве деце као фактор који утиче на организацију слободног времена	60
6.1.2. Социоекономски статус породице	61
6.1.3. Самопроцена квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце	64
6.1.4. Повезаност међу индикаторима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце	72
6.1.5 Понашање глуве и наглуве деце и комуникација	73

6.2. ИНДИКАТОРИ ПРОВОЂЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ	80
6.2.1. Културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце у породици	80
6.2.2. Спортске активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици	83
6.2.3. Путовања, излети и посете у слободном времену глуве и наглуве деце у породици	85
6.2.4. Додатно учење у слободном времену глуве и наглуве деце у породици	88
6.2.5. Слободне активности и секције у слободном времену глуве и наглуве деце у породици	91
6.2.6. Помоћ у кући и самоопслуживање у слободном времену глуве и наглуве деце у породици	96
6.2.7. Корелација активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици	100
6.3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СПЕЦИФИЧНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ИНТЕРНАТУ	101
6.3.1. Дневни ритам активности и активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату	101
6.3.2. Индикатори провођења слободног времена глуве и наглуве деце у интернату	107
6.3.2.1. Културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату	107
6.3.2.2. Спортске активности у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату	111
6.3.2.3. Путовања, излети и посете у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату	113
6.3.2.4. Додатно учење у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату	114
6.3.2.5. Слободне активности и секције у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату	116
6.3.2.6. Радно ангаживање у интернату и самоопслуживање у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату	119

6.4. ПОРЕЂЕЊЕ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОДНОСУ НА ИНДИКАТОРЕ ПРОВОЂЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ И ИНТЕРНАТУ	122
6.4.1. Поређење заступљености културних садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату	122
6.4.2. Поређење учесталости спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату	132
6.4.3. Поређење учесталости путовања, излета и посета у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату	136
6.4.4. Поређење учесталости додатног учења у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату	137
6.4.5. Поређење учесталости слободних активности и секција у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату	141
6.4.6. Поређење учесталости активности помагања у кући и самоопслуживања у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату	144
7. ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА	151
8. ПРОВЕРА ХИПОТЕЗА	171
9. ЗАКЉУЧАК	182
10. ПРЕПОРУКЕ	186
ЛИТЕРАТУРА	190
БИОГРАФИЈА АУТОРА	205
ПРИЛОЗИ	206
<i>Изјава о ауторству</i>	207
<i>Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада</i>	208
<i>Изјава о коришћењу</i>	209

Захвалница

Израда ове докторске дисертације захтевала је да слободно време усмерим ка активном раду. Због тога захваљујем на подршци и стрпљењу својој породици, супрузи Виолети и деци Марији и Јовану.

Захваљујем свом ментору проф. др Јасмини Ковачевић на сарадњи, разумевању и помоћи да се овај рад заврши и да добије овакав облик.

Посебно се захваљујем проф. др Надежди Димић која ме је мотивисала и саветовала од самог почетка и проф. др Светомиру Бојанину на бројним разговорима током којих ми је помогао да кренем правим путем у разумевање проблема слободног времена код деце.

Захваљујем на сарадњи колегама у школама за глуву и наглуву децу и родитељима глуве и наглуве деце који су учествовали у истраживању.

Увод

Слободно време се дефинише на различите начине, а већина аутора истиче да је то време када особа по својој вољи може потпуно да се преда, без обзира да ли се одмара, или се забавља (Dumazedier, 1974; Божовић, 1979), да је то време са којим појединац располаже слободно (Бранковић и Илић, 2003) и да је слободно време оно време које је намењено за слободно изабране активности које се не односе на одржавање личне хигијене или посао, већ на активности у којима се ужива (Мајнемер et al., 2010). Слободно време се дефинише кроз искустава појединца која доприносе квалитету живота (Kelly, J., 1996), а Laurent (2016) сматра да је слободно време оно време проведено изван посла, рада или тражења посла, и време које искључује обављање кућних послова. Исти аутор сматра да слободно време не обухвата време употребљено за образовање или време проведено на неопходне активности као што су исхрана и спавање. Коковић (1997) сматра да слободно време нервима човека може да пружи ослобађање од уобичајених рутина. Слободно време није значајно само за одрасле особе, већ има велики значај за развој деце. Потврђено је да уколико дете на млађем узрасту нема могућност да учествује у различитим активностима слободног времена, може доћи до недостатка мотивације за касније активности (Annesi, 2004, Kristensen et al., 2008).

Stebbins (2015) истиче значај слободног времена и наводи да су у модерном времену активности слободног времена све разноврсније. Подела активности у слободном времену се најчешће заснива на критеријумима функције слободног времена по Dumazedieru (1974) који издваја активности намењене одмору, разоноди и забави и активности намењене развоју личности. Врсте активности слободног времена деце могу се посматрати у зависности од тога да ли је слободно време проведено активно или пасивно, да ли су вршњаци или одрасли ти који усмеравају активност, које активности су присутне или које вештине особе ангажују бавећи се одређеним активностима (Вјарнадóttir, 2004).

Неки аутори сматрају да родитељи и породица имају веома важну улогу у креирању слободног времена деце и препоручују да родитељи треба да се баве

својом децом и да што више проводе слободно време са њима, како би се њихова деца правилно и здраво развијала (Pehar- Zvačko, 2003; Бојанин, 2016).

На слободно време деце ометене у развоју утичу бројни фактори међу којима су како наводе King et al. (2003) и Shikako-Thomas et al. (2008) средински фактори (физичка доступност и приступачност окружења), породични фактори (приходи породице, ангажованост породице у креирању и усмеравању слободног времена), фактори који се односе на дете (когнитивне способности, склоности и социјалне вештине) и други фактори.

Слободно време је посебно важно и корисно у смислу интенционалности васпитања, а Hiley Sharp, E. et. al (2006) сматрају да слободно време има велики потенцијал за развој деце и младих. Слободно време је велико поље за васпитно деловање на децу које није довољно искоришћено, посебно у раду са децом ометеном у развоју, као и у раду са глувом и наглувом децом. У интернатима за глуву и наглуву децу организација и специфичности провођења слободног времена је још увек недовољно истражено подручје дефектологије.

Такође, осим школског контекста, не схвата се у довољној мери значај провођења слободног времена деце у породици и ван школских активности. Постоје различити подаци о томе са колико слободног времена располажу деца, али се може претпоставити да је то значајан део њиховог времена, генерално посматрано. Према Правилнику о календару образовно-васпитног рада за основне школе за школску 2015/2016. годину (Службени гласник РС- Просветни гласник, 2015) обавезни облици образовно-васпитног рада из члана 1. овог правилника за ученике од првог до седмог разреда, остварују се у 36 петодневних наставних седмица, односно 180 наставних дана. У односу на целу календарску годину ваннаставних дана остаје 185. Од ових „слободних“ дана на летњи и зимски распуст „отпада“ скоро 100 дана. Томе треба урачунати и оно слободно време које ученицима преостаје уз свакодневне школске и друге обавезе, а према неким иностраним истраживањима то износи 5- 8 сати дневно.

Из предходног се може закључити да је највећи део времена наше деце управо слободно време и да је зато важно да им се обезбеди квалитетно и структурисано

коришћење које ће обезбедити одмор, учење, свестрани развој личности, рекреацију и забаву.

Зато је важно да се укаже на значај педагошког потенцијала слободног времена и размотре могућности утицаја на васпитање и образовање глуве и наглуве деце.

Међу бројним факторима који утичу на слободно време Качавенда-Радић (2000) истиче породицу као најбитнији фактор. Наиме, овај аутор сматра да родитељи имају најважнију улогу у развијању културе провођења слободног времена, јер својим примером утичу на понашање деце у слободном времену.

Иако породица има велики значај у васпитању деце, ипак су њене васпитне могућности у савременим условима живота ограничене. Ово се односи пре свега на оне породице у којима су оба родитеља запослена, а деца изван школске наставе препуштена углавном сама себи. У ситуацији када је дете глуво или наглуво изузетно је важно да буде укључено у плански организоване и усмерене активности, не само учења, већ и слободног времена, у структурисане активности слободног времена које ће бити усмерене на подстицај развоја говора, језика и мишљења глувог детета. Услови, садржаји, начини организовања и други бројни чиниоци за провођење слободног времена су међузавсина. Треба имати у виду да је васпитање у слободном времену и за слободно време истовремено и циљ и средство васпитања. Породица глувог детета, пре свега што се тиче комуникације, изложена је озбиљним препрекама. Marschark (2007) износи податак да је преко 95% глуве деце рођено у породицама у којима оба родитеља чују и који су имали мало или нимало претходног искуства у вези глувоће. Већина родитеља се суочава са изазовима у прилагођавању свог породичног живота, како би осигурали да њихова глува деца нису у неповољном положају због баријера које отежавају развој и усвајање језика.

Очекује се да резултати овог истраживања и компарација специфичности слободног времена глуве деце у породици и слободног времена глуве деце у интернату дају потребне одговоре и препоруке које ће допринети успешнијем учењу и развоју, едукацији и рехабилитацији и квалитету живота глуве и наглуве деце.

I ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

1. СЛОБОДНО ВРЕМЕ

1.1 Појам времена

Време (стсл. *врѣма*; лат. *tempus*; грч. *χρόνος*) је један од основних појмова у науци и описује се као линеарни континуум, неповратни след који се протеже према назад (у прошлост) и према напред (у будућност). У зависности од теоријског оквира, овај след се схвата као бесконачан, или као коначан (Павловић, 1997).

Људи су се још од античког доба бавили дефинисањем појма времена и покушавали да га објасне. Аристотел је поимао време као дељиви континуум који се не може свести на збир невремених тренутака и сматрао да је садашњост за време исто што и јединица за бројни низ. Аристотел дефинише време као број кретања према ономе што је било раније и што ће бити касније (Аристотел, 1960).

Зачетник модерне филозофије Immanuel Kant сматра да је време нужна представа која чини основ свих опажања и истиче да се само време не може уништити. Према овом филозофу време је дато априори и једино у њему је могућа сва стварност појава. Појаве могу да нестану, али се само време, као општи услов њихове могућности, не може уништити (Kant, 2012).

Немачки филозоф Heidegger (1985) указује да се време означава као темељна структура људског постојања кроз симултаност прошлости, садашњости и будућности.

Piaget (1966) сматра да простор чини логику односа међу предметима, а време представља координацију тих односа у кретању и то илуструје тако што простор сматра кутијом у којој се налазе тела, а време филмском траком која приказује догађања. Бојанин (1985) истиче да ми немамо чула преко којих би вршили опажање ове димензије нашег постојања. Наиме, облици времена не могу да се опипају нити могу да се фиксирају погледом на даљину. Облици времена се не могу опазити ни помоћу других чула.

1.2 Појмовно одређење слободног времена

Кроз историју, слободно време је било привилегија владара и више класе, док је данас тековина савременог друштва. Слободним временом бавили су се филозофи, педагози и психолози, па постоје различита схватања и дефиниције овог појма.

Још пре две хиљаде година антички филозоф Аристотел истицао је да суштину човековог живота види у духовним активностима којима се може бавити у слободном времену. Према Аристотеловом мишљењу активности слободног времена пружају уживање, срећу и блажен живот, и управо у томе је циљ живота (Аристотел, 1960). Зато слободно време и јесте предмет интересовања научних дисциплина које се баве човеком.

Слободно време је, како указује француски социолог Dumazedier (1974), време изван радних обавеза, породичних дужности и физиолошких потреба.

У Педагошком речнику (1967) слободно време се дефинише као време које особа проводи ван било каквог рада или извршавања задатака, тј. као време које служи за разоноду, одмор и рекреацију. Такође, у Педагошкој енциклопедији, наводи се да је слободно време, део живота сваког човека, време изван професионалних, породичних и друштвених обавеза, у којем појединац по својој вољи бира облике и садржаје одмора, разоноде и стваралаштва. То је време које постоји сваког дана и у свакој средини, али је различито с обзиром на узраст, пол, занимање, место живљења и интересовања (Педагошка енциклопедија 2, 1989).

Dumazedier (1974) дефинише слободно време као скуп активности којима особа по својој вољи може потпуно да се преда, без обзира да ли се одмара, или се забавља, без обзира да ли повећава ниво свог образовања и информисаности, без обзира да ли се добровољно друштвено ангажује, или остварује своју слободну стваралачку способност. Дефинишући слободно време Dumazedier (1974) истиче три најважније функције слободног времена: 1) одмарање, 2) разонода и 3) развитак личности.

Божовић (1979) наводи да је слободно време, оно време које човек може да употреби непосредно за себе, време у коме максимално припада сам себи, у коме

може да ради више него икад. Исти аутор истиче да је слободно време оно време које га забавља, што му доноси радост, забаву и одмор, па и одређену корист.

Трнавац (2005) сматра да слободно време доприноси здрављу човека, менталном развоју, креативним активностима и моралном испољавању. Исти аутор истиче да је слободно време поље за превентивно деловање у васпитању.

Слободно време је вид времена којим појединац располаже, или га користи слободно изван професионалних, породичних и друштвених обавеза, појединачно групно или колективно уклазују Бранковић и Илић (2003).

Кривокапић (2007) истиче да у зависности од друштвене позиције постоје различите перспективе анализе слободног времена и наводи да је једна од њих концепција разумевања слободног времена која је заступљена у развијеним западним замљама према којој се објашњење слободног времена своди на вредности технолошког друштва. У овом друшву, како наводи исти аутор, на рад се не гледа као на човекову потребу, већ се рад сматра припремом за слободно време

Друга концепција, како наводи Кривокапић (2007), слободно време посматра као сферу развоја појединца у свим његовим „људским“ правцима, сфера која ће променити и сам рад и која ће ублажити његов „принудни“ карактер.

Слободно време на сличан начин дефинишу и други аутори, а Мајнемер (Мајнемер et al., 2010) слободно време дефинише као време које је намењено за слободно изабране активности које се не односе на одржавање личне хигијене или посао, већ је то време које се односи на активности у којима се ужива. Значај слободног времена, како наводе исти аутори, огледа се и у томе што пружа могућност особи да ужива кроз активности које воли и које може да бира.

У различитим језицима постоје посебни изрази за „слободно време“: у енглеском „leisure“ или „leisure time“, у француском „loisir“, у немачком „freizeit“, у италијанском „tempo libero“, док се у неким језицима за означавање слободног времена користи термин „доколица“.

Микановић (2010) је уочио да се појам „слободног времена“ често изједначава са појмом „доколице“. Овај аутор сматра да је слободно време форма и спољашњи израз дела времена, док се доколица односи на садржину слободног времена и његов циљ (Микановић, 2010).

Јанковић (1967) доколицу, односно слободно време, дефинише као време изван обавеза које се проводи без одређеног садржаја и поистовећује је са беспослицом и пландовањем, за разлику од слободног времена које је термин са социолошком и педагошком конотацијом.

Dumazedier (1974) доколицу, тумачи као активност одвојену од обавеза које доноси рад, породица и друштво, активност којој се човек слободно посвећује ради релаксације, разоноде или стицања спонтане друштвене партиципације, док Мартинић (1977) сматра да доколица има двоструку улогу: активну и пасивну.

Качавенда-Радић (1992) сматра да је доколица предуслов за стваралаштво јер представља ментални и духовни став, а Илић (2002) доколицу тумачи као подручје свакодневног живота у ком појединац може реализовати неке од својих способности и интереса који у другим подручјима бивају занемарени.

Арбунић (2004) такође раздваја појам слободног времена од доколице, тј. "празног простора", па тако доколицу дефинише као део слободног времена који није искоришћен ни за одмор, ни за разоноду, ни за лични развој, већ има особине бесциљног трошења времена.

На основу претходно реченог и прегледа дефиниција слободног времена може се закључити да слободно време даје квалитет и смисао животу и није само супротност радном ангажовању.

2. ФУНКЦИЈА И ЗНАЧАЈ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

2.1. Функција слободног времена

Функција и значај слободног времена се може анализирати са више аспеката: педагошког, социолошког, психолошког или медицинског. Различити аспекти слободног времена се не могу одвојено посматрати, јер се они међусобно преплићу чиме се стварају услови за одмор и опуштање, за очување здравља, као и услови за раст и развој ментално стабилне личности, а самим тим и друштва у целини.

Објашњавајући функцију слободног времена Fridman (1959) наводи да је развој индустријализације довео до смањивања радног времена, што је довело до повећања слободног времена. Овај аутор сматра да се кроз свакодневни некреативни рад код радника јавља незадовољство и скривена напетост, а слободно време има функцију ослобађања појединца од сваке напетости и омогућава му успостављање равнотеже личности.

Сличан став има и Коковић (1977) који сматра да се вредност слободног времена цени у зависности од тога колико може нервима човека да пружи ослобађање од уобичајених рутина које му намећу рад у предузећу и друштвени систем.

Dumazedier (1974) један од најистакнутијих социолога слободног времена дефинише значај слободног времена кроз, по њему три, најзначајније функције.

Прва функција слободног времена доприноси опиравку човека од физичких и нервних оштећења која често настају при монотоним професионалним радом.

Друга функција слободног времена огледа се у разоноди и забави и усмерена је на стварање услова који би успешно прекидали монотонију свакидашњице. Монотонија и досада нису везане само за процес производње, већ су често саставни део целокупног живота. Исти аутор скреће пажњу на две врсте разоноде:

- разонода која битно утиче на стил живота појединца претежно реалним, практичним активностима (путовања, игра, спорт, свирање на музичким инструментима и слично), и

- разонода која настаје фиктивним активностима у додиру са уметничким садржајима посредством такозване пројекције идентификације (читање, посета биоскопу, позоришту и слично). Таква разонода, сматра овај аутор, представља својеврсан вид бекства из реалности.

Трећа функција слободног времена, како наводи Dumazedier (1974), омогућава несметан и слободан развитак личности. Она је један од услова спонтаног раста и афирмације човекових стваралачких снага и његове свести. Она отвара могућност да се личност самореализује и да се стваралачки и друштвено укључи и ангажује. Ова функција је најсложенија и најтеже остварива.

Једна од функција слободног времена као друштвеног феномена, је то што човеку омогућава свестрани развој и задовољавање различитих потреба. То је оно време у којем човека препознајемо *kao homo univerzalisa, homo ludensa i homo autocreatora* (Shaft, 1989).

Међутим, иако многи аутори сматрају да је функција слободног времена омогућавање културног, духовног и друштвеног развоја, као и повећавање не само свог културног нивоа, већ и нивоа своје друштвене класе, Коковић (1977) наводи да је постизање наведених циљева тешко и нерално постигнуће за просечног радника, па чак и за најмарљивијег интелектуалца. Исти аутор истиче да се кроз слободно време одвија део социјализације младих и то онај део који их приближава њима самима, али и друштву у коме живе.

Активности слободног времена доприносе физичком, менталном и социјалном здрављу особе, породице и друштва. Учешће у активностима слободног времена доприноси самопоуздању и бољем образовном постигнућу. Потврђено је да уколико дете на млађем узрасту нема могућност да учествује у различитим активностима слободног времена, може доћи до недостатка мотивације за касније активности (Annesi, 2004, Kristensen et al., 2008).

Слободно време испуњено игром утиче на развој глуве и наглуве деце. Док се играју глува и наглува деца ступају у социјалну интеракцију и зато је неопходно да им се слободно време испуни конструктивним активностима. Зато је неопходно да васпитачи разумеју значај игре у слободном времену, јер се игра може искористити за подстицање развоја и учења, али и за васпитно деловање, као и за развоју говора

глуве деце. Наиме, игра је изузетно значајна активност слободног времена која позитивно утиче на општи развој деце, на развој синапси (Bramdau et. al., 2004; Frost et al., 2000, према Brandau et al., 2004) и на развој мишљења (Jakubin, 2004).

Такође, код деце која од раног узраста немају разноврсне активности у слободном времену, посебно физичког карактера, постоји већи ризик за појаву гојазности и других здравствених проблема током одрастања (Parfitt & Eston, 2005). То значи да и у медицинском смислу слободно време има значајну вредност, јер активности слободног времена значајно утичу на очување здравља.

Истраживања су потврдила да је у развијеним земљама све већи број деце која су гојазна што је последица смањених физичких активности у слободном времену. Наиме, утврђено је да постоји позитивна корелација између недовољне физичке активности деце и адолесцената у слободном времену са ризиком од кардио-метаболичких поремећаја (Cárdenas-Cárdenas, 2015). Зато се истиче велики значај активности у слободном времену на здравље деце и наводи да су интензивније физичке активности у слободном времену, ефикасна превенција појаве здравствених проблема. Истраживања показују да деца и млади који слободно време проводе без физичких активности и уз рачунар имају различите здравствене проблеме и често проблеме са сном (Zach & Lissitsa, 2016.; Casale et al., 2015; Busch & Leeuw, 2014)

2.2. Активности слободног времена (садржај и подела)

Активности у слободном времену (Крнета и Поткоњак, 1968; Јанковић, 1972; Dumazedier, 1974; Tomić i Hasanović, 2008) се најчешће класификују према критеријуму функције слободног времена. У складу са тим критеријумом издвајају се активности намењене одмору, разоноди и забави и активности намењене развоју личности.

Полазећи од троврсне функције: одмор, рекреација и развој личности, које су међусобно повезане, Крнета и сар. (1968) класификују активности слободног времена у три групе. Прво су активности које служе обичном одмарању, без неке посебне и напорније физичке, или психичке ангажованости, било да се оне спроводе код куће, на јавном месту, или у природи. Ова група активности се више везује за одрасле, индивидуалног је карактера и даје јој се значење релаксације. У другу групу активности улази рекреација која има улогу активног одмора, здраве разоноде и забаве. То су разноврсне друштвене и покретне игре, плесање, посећивање спортских приредби, слушање разних репортажа, праћење догађаја преко телевизије, шетање по граду и околини, купање и излети, одлазак у биоскоп, читање забавне литературе итд (Крнета и сар., 1968).

Крнета и сар. (1968) наводе да у физичке активности слободног времена улази систематско бављење спортовима, спортским играма, вршењем спортског тренинга, док уметничке активности садрже: сликање, моделовање, фотографисање, музицирање, посећивање различитих приредби итд. При објашњавању активности слободног времена исти аутори истичу значај и информативно-поучних и научно-популарних и образовних активности које укључују читање штампе, слушање радио-емисија, гледање телевизијских програма, колекционарство, посећивање предавања, курсева и семинара итд.

Једну од класификација засновану на критеријуму интересовања самог појединца дали су Бранковић и Илић (2003) који истичу следеће активности које чине део слободног времена:

- Физичко- рекреативне активности (шетња, путовања, спортске активности),
- Алтруистичко- педагошке активности (хуманитарне и васпитне активности),

- Културно- естетске активности (посматрање, доживљавање и стварање),
- Мануелно- радне активности (хоби),
- Религијске активности (религијски скупови, посете),
- Хедонистичко-хазардне активности (хазардне игре, авантуре), и
- Образовне активности (активности за стицање знања, умења и навика, као и развијање одређених индивидуалних способности) (Бранковић и Илић, 2003).

Такође, у педагошкој литератури разликују се две основне врсте активности слободног времена. То су структуриране и неструктуриране активности. Структуриране активности су планиране, смислене и организоване активности са циљем задовољавања личног интереса у сврху личног развоја појединца. Неструктуриране активности су неорганизоване и бесциљне активности које служе задовољавању хедонистичких потреба (Franc et al., 2002).

Zill et al. (1995) сматрају да уместо неструктурираних активности, деца треба да проведу велики део слободног времена у похађању структурираних активности. Исти аутори наводе да је значајно да у слободном времену деца учествују у породичним активностима, укључујући и рад у домаћинству, јер на тај начин деца вежбају практичне вештине. Иако неки аутори препоручују да је у васпитном смислу корисно да деца током слободног времена имају задужења у домаћинству (Zill et.al, 1995), истраживања су показала да деца проводе недовољно слободног времена у било којој од ових активности (Medrich et al., 1982; Goldscheider et al., 1991).

Бројне су активности слободног времена па се сходно томе поставља питање њихове категоризације. Категоризације су најчешће теоријски заснована и служе за свеобухватнију анализу са васпитног и дидактичког аспекта. Тако се слободно време посматра у зависности од тога да ли је проведено активно или пасивно, да ли су вршњаци или одрасли ти који усмеравају активност, које активности су присутне или које компетенце особе ангажују бавећи се одређеним активностима (Bjarnadóttir, 2004; Halpern, 2005).

Активности слободног времена разликују се и према типу активности које захтевају одређено физичко ангажовање. Поједини аутори (Lifshitz et al., 2011; Ziviani et al., 2004) сматрају да према физичком ангажовању активности слободног времена могу бити енергичне, умерене и пасивне (седеће). Енергичне активности

које захтевају висок ниво активности обухватају игре лоптом или пливање, што захтева адекватну равнотежу и координацију покрета (Kioumourtzoglou et al., 1998). Умерени ниво активности, као што је бављење уметничким радом или свирање музичког инструмента, захтева вештине fine моторике. Пасивне активности слободног времена, као што је игра уз рачунар или гледање телевизијског програма, захтевају најчешће малу физичку активност и обично се ове активности упражњавају седећи (Biddle et al., 2009).

Bartko & Eccles (2003) су анализирали учесталост обављања одређених активности младих у слободном времену, па су на основу тога издвојили четири групе младих које проводе слободно време кроз интересовања и активности везане за:

- спорт и дружење,
- школу,
- волонтерски рад и
- зарађивање новца.

De Bruyn и Cillessen (2008) такође наводе четири врсте активности младих у слободном времену:

- социјалне активности (одлазак у биоскоп, шопинг...),
- стваралачке активности,
- активности посвећене спорту и аутомобилима и
- активности које укључују рад на компјутеру.

Највећи број аутора се слаже да је слободно време за децу једна од најважнијих активности, а истраживања су показала да деца проводе 30% дана у активностима слободног времена (Jarus et al., 2010).

Игра представља значајну активност слободног времена деце (Pehar- Zvačko, 2003) па многи аутори препоручују родитељима да се баве својом децом и да што више проводе слободно време са њима, како би се њихова деца правилно и здраво развијала (Pehar- Zvačko, 2003; Бојанин, 2016).

Компјутери и интернет су данас постали саставни и неодвојиви део активности слободног времена (Kerner et al., 2001), а овај податак илуструје чињеница да у свету постоји више од три милијарде корисника интернета (World

Internet Users and Population Stats, 2015). Због тога је важно да се у педагошком смислу посебна пажња обрати и на ову активност коју деца и млади упражњавају у слободном времену.

Истраживања везана за младе су показала да је велики број корисника интернета запоставио важне аспекте свог живота, да имају проблеме у образовном постигнућу, лоше интерперсоналне односе, финансијске тешкоће, проблеме у школи или на послу, као и смањену физичку активност (Zach & Lissitsa, 2016; Busch & Leeuw, 2014; Casale et al., 2015; Huan et al., 2014; Koronczai et al., 2013). Како се активности слободног времена користећи интернет углавном обављају индивидуално и у самоћи, код тих особа долази до смањене интеракције са људима и до ограничења друштвених активности. Због тога, особе који проводе слободно време претежно користећи интернет, постају друштвено изоловане и често неадекватног расположења (Sagioglou & Greitemeyer, 2014)

Прегледом литературе може се закључити да постоје различите активности слободног времена, а у избору активности, ипак је најзначајнија слобода. Слобода је она категорија која, како наводи Јанковић (1972) чини слободно време.

3. КУЛТУРА КОРИШЋЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

У целом свету култура слободног времена је значајан сегмент живота сваког човека који се испољава на различите начине. Бранковић (2009) сматра да култура слободног времена ствара услове за потпунији развој индивидуе, јер човек креативним радом током слободног времена изграђује себе као личност.

Исти аутор сматра да су процеси којима се формира култура слободног времена учење, развијање посебности личности и развијање стваралаштва појединца у развоју властите културе (Бранковић, 2009).

Култура провођења слободног времена је под великим утицајем друштвених околности. Мартинић (1977) и Божовић (1991) сматрају да потрошачка култура доводи до губљења правих вредности и стимулише развијање сувишних уместо виших потреба.

Такође, Полић (2003) критикује утицај потрошачког друштва и потрошачке културе на слободно време.

Да се претходно описано стање одражава на слободно време истиче и Кривокапић (2008) који сматра да је жеља за трошењем и мењањем материјалних добара најснажније присутна у време после рада, тј. у периоду слободног времена.

Бранковић (2009) препоручује да процес формирања културе слободног времена треба боље осмислити, јер се најчешће своди на наглашавање значаја породице, школе, вршњака и културних институција.

Слично запажање износи Previsić (2000) који тврди да је култура слободног времена, када су у питању деца и млади, педагошки проблем ком се мора посветити посебна пажња.

3.1 Специфичности слободног времена младих

Dumazedier (1974), а касније и Irby et al. (2002) истичу да је слободно време младих, време током дана када млади нису формално ангажовани у школским, радним и кућним активностима. Као активности слободног времена сматрају се оне које млади слободно бирају.

Међутим, McKenny et al. (2001) истичу да током слободног времена без надзора млади развијају ставове и бирају пријатеље, што може да доведе до грешке у избору, као и до развоја негативног и антисоцијалног понашања, а истраживање Coming up Taller (2002) истиче да је 40% времена омладине слободно време када нису под надзором. Ипак, млади најчешће проводе слободно време под окриљем породице, што потврђује Zeijl et al. (2000) који је истраживао специфичности слободног времена поткултурних група младих. Овај аутор истиче да млади проводе слободно време под великим утицајем животних стилова одраслих представника одређене друштвене заједнице.

Да су типови активности слободног времена деце и омладине обликовани постојећим породичним контекстом, наводе и Larson & Verma (1999). Према овим ауторима на типове активности слободног времена утичу бројни фактори од којих се посебно издвајају запослење мајке, образовање родитеља, као и структура породице.

Сличан став имају и Hofferth & Sandberg, (2001) који су спровели студију о слободном времену деце америчког подручја на основу које указују да се особине родитеља и поступци које се односе на брак и породицу одражавају на различите активности које деца упражњавају у слободном времену.

Pišin (2002) сматра да начин провођења слободног времена младих у великој мери зависи од социјално-образовног статуса и од друштвеног порекла особе.

Previsić (2000) износи нешто другачије запажање и сматра да млади представљају специфичну субпопулацију унутар људског друштва која због недовољног искуства тражи интенцијални напор друштва како простор слободног времена не би постао простор бесмисла или могућих друштвено непожељних понашања младих (Perasović, 2000).

Данас млади слободно време све више проводе уз телевизијске медије и уз медије уопште. Према Ilišin i sar. (2001) гледање телевизије је најзаступљенија активност у слободном времену младих и у таквом начину провођења слободног времена млади су изразито хомогени. Малобројне разлике се јављају тек у погледу одабира програма, наводи исти аутор.

Vammel & Burrus-Vammel (1992) наводе да адолесценти у Америци пред телевизором проведу и до шест сати дневно и истичу да је спавање једина активност коју амерички адолесценти практикују више од гледања телевизијског програма.

3.2 Специфичности слободног времена глувих и наглувих

Barnes (1991) указује да млади са ометеношћу имају мање времена за организацију слободних активности, јер део слободног времена користе за различите рехабилитационе и медицинске третмане. Особама са ометеношћу биће потребно више времена за обављање кућних и личних активности, а што је степен ометености већи, особи ће бити потребно више времена за обављање ових послова, па ће самим тим имати мање слободног времена (Oliver, 1998). Претходне наводе потврђује и истраживање о коришћењу слободног времена деце ометене у развоју које су спровели Несторов и сар. (2016).

Roberts et al. (1999) износе податке да млади са ометеношћу у просеку проводе скоро 16 сати недељно гледајући телевизијски програм или филмове. Такође, подаци до којих су дошли исти аутори показали су да трећина младих са ометеношћу који су били обухваћени истраживањем највећи део свог времена проводи испред рачунара.

Међутим, истраживање о начину на који млади проводе слободно време (Wagner et al., 2003) показало је да млади са ометеношћу проводе своје време на начин који је сличан као и код младих опште популације. Исти аутор објашњава да гледање телевизије и филмова испуњава највећи део времена младих са ометеношћу, као што је случај и са највећим бројем младих опште популације истог узраста. Мање од половине, како младих са ометеношћу, тако и младих типичног развоја, проводи

време у спортским активностима и другим активним облицима провођења слободног времена. Ипак, више од трећине младих са ометеношћу највећи део свог времена проводи у коришћењу рачунара (Wagner et al., 2003).

Такође, и друга истраживања потврђују да млади са ометеношћу највећи део слободног времена проводе уз телевизијски програм. У популацији младих са ометеношћу посебно се издвајају глуве и наглуве особе, које због недостатка слуха имају сужен спектар телевизијских програма које могу да прате. Према истраживању спроведеном у Великој Британији, поред ограниченог броја посебних програма намењених глувим и наглувим особама, њима је приступачан врло мали број редовних телевизијских програма. Према истом истраживању проценат програма који се преносе са титловима за глуве и наглуве за све канале је око 12,5 % укупне производње за унапред снимљене програме и 14,5 % ако су директни преноси, укључујући и вести (Barnes, 1991).

Због тога најзаступљенија активност слободног времена младих, гледање телевизијског програма, глувима и наглувима може представљати проблем и то највише у избору садржаја. Иако гледање телевизије не захтева посебне услове, за глуве и наглуве ово постаје проблем. Осим страних филмова и емисија домаће телевизијске емисије и домаћи филмови се ретко титлују и преводе на знаковни језик. Такође, многи немају телевизоре који подржавају технологије попут телетекста, али и када би садржаји били титловани, поставља се питање колико млади глуви и наглуви због ограниченог речника и неразумевања великог броја појмова и њиховог значења могу да разумеју садржаје тих текстова. Иако вести представљају најзаступљенији телевизијски садржај који се преводи на знаковни језик, Несторов (2014) закључује да млади глуви и наглуви у Србији, вести на знаковном језику не прате редовно. Наиме, истраживање истог аутора показује да највећи број младих глувих и наглувих само повремено прати вести на знаковном језику, док 37% младих глувих и наглувих никад не гледају вести на знаковном језику. Исти аутор наводи да при избору телевизијских програма млади глуви и наглуви дају предност спортским садржајима које прати 60% испитаника, углавном мушког пола. Исто истраживање је показало да млади глуви и наглуви не прате

емисије о науци и политичке емисије, док телевизијске серије прати 40% испитаника, међу којима су скоро сви женског пола.

Слободно време глувих и наглувих је специфично, не само у односу на могућност конзумирања телевизијског програма.

Резултати истраживања о слободном времену младих глувих и наглувих (Несторов, 2014) показују да у слободно време не читају књиге, без обзира на узраст. Највећи број оних који читају се изјаснио да чита само часописе (56.66%), док мање од половине младих глувих и наглувих (43.33%) уопште не проводи време у активностима читања. Млади глуви и наглуви у Србији већи део слободног времена проводе уз компјутере, и то свакодневно, користећи овај уређај искључиво у сврху забаве.

Спорт је активност коју глуви и наглуви радо упражњавају у слободном времену, па је претпоставка да је управо спорт активност у којој глува деца и омладина могу бити једнако успешна као и деца уредног слуха. Такође, спортске активности омогућавају структурирано коришћење слободног времена уз заједничко учешће деце уредног слуха и глуве и наглуве деце.

Наиме, бројне студије су показале посебно место спорта у животима неких глувих ученика у редовним школама, јер им се тако пружила прилика да буду равноправни са вршњацима уредног слуха који су их тада више примећивали, насупрот ситуацији када је у питању учење и школско постигнуће (Green, 1990; Schwartz, 1990; Eriks-Brophy et al., 2007).

Због тога добро осмишљено и структурирано заједничко слободно време може бити добар начин за постизање ефикасне комуникације у учионици чиме настава и учење постају успешнији (Farrugia & Austin, 1980).

Осим позитивног утицаја на наставу и васпитање, заједничко слободно време и спортске активности позитивно утичу и на могућности друштвене инклузије глуве и наглуве деце. Stewart & Stinson (1992) наводе се код деце која су више била укључена у структуриране активности слободног времена, као што су спортске активности изван школе, бележе бољи контакти на релацији „глуви- чујући“ и супротно.

Међутим, млади глуви и наглуви своје слободно време највише воле да користе за дружење са другим глумим и наглумим особама (Несторов, 2016), па и за спортске активности, што потврђују и Gregory et al. (1995) који износе податак да глуви и наглуви ученици имају другове који су у већини случајева и сами глуви. Спортске активности слободног времена имају велики значај за глуве и наглуве (Lawson, 1991) и повод су за друштвена окупљања и за уживање у слободном времену (Stewart & Stinson, 1992; Stewart & Ellis, 2005).

Са друге стране, истраживања су показала да и код деце уредног слуха постоји мања заинтересованост за игру са глумом и наглумом децом (Minnet et al., 1994), као и да су глува и наглува деца најчешће одбачена од стране вршњака уредног слуха (Capelli et al., 1995).

Специфичан облик комуникације упућује глуве и наглуве особе једне на друге те зато и највећи део слободног времена проводе у посебно организованим клубовима који су и најчешће део организација и удружења глувих.

Несторов (2014) је анализирао друштвене и културне садржаје који чине активности слободног времена младих глувих и наглувих. Сви испитаници су се изјаснили да редовно посећују Клуб глувих и да у овим клубовима проводе своје слободно време. Из претходног произилази да су клубови глувих друштвена и културна чворишта за заједницу Глувих. Истраживање које је спровео исти аутор показало је да је најзаступљенији модел слободног времена глувих и наглувих оријентисан на садржаје који представљају активности усмерене ка забави. Највеће интересовање млади глуви и наглуви показују за садржаје забавног карактера, који не захтевају веће интелектуално ангажовање (дружење у клубу Глувих, читање часописа, праћење спортског програма на телевизији, праћење серија, комуникација на интернет друштвеним мрежама). Са друге стране, глуви и наглуви показују мало интересовања за активније ангажовање, за прикупљање информација путем читања, праћења информативних емисија и садржаја на интернету (Несторов, 2014). Ипак, млади глуви и наглуви слободно време проводе на сличан начин као и млади типичног развоја. Цветичанин (2007) сматра да су млади опште популације „потрошачи“ културе, окренути пасивнијим облицима провођења слободног времена.

4. ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ИЗБОР АКТИВНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИЈУ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

Међународна класификација функционисања, инвалидности и здравља - ICF (World Health Organization, 2001) дефинише учешће као укључивање у животна збивања и дефинише факторе окружења као социјалне, физичке и факторе који се односе на ставове окружења у ком особа живи. Уколико ови фактори имају позитиван утицај на укљученост особе у друштвена збивања представљају фацилитаторе, док ако имају негативан утицај представљају баријере (Lawlor et al., 2006).

Када је у питању учешће деце и младих ометених у развоју у друштвеним збивањима постоје бројне баријере објективне природе (врста и степен ометености), као и баријере које су друштвено условљене.

Иако Конвенција Уједињених нација о правима деце (члан 23) говори да деца ометена у развоју треба да имају достојанствен живот у условима који подстичу самосталност и олакшавају активно учешће у заједници (United Nations, 2006), ипак, у поређењу деце ометене у развоју са вршњацима типичног развоја, постоји разлика која се огледа у немогућности деце ометене у развоју да учествују у разноврсним активностима. Наиме, деца ометена у развоју у слободно време баве се најчешће пасивним активностима (као што је гледање телевизије), док млади типичног развоја чешће активно учествују у друштвеним активностима (King et al., 2010).

За веће учешће деце ометене у развоју у активностима слободног времена и активностима одмора и рекреације одговорни су многобројни фактори од којих се посебно истичу:

- средински фактори (физичка доступност и приступачност окружења);
- породични фактори (приходи породице, ангажованост породице у креирању и усмеравању слободног времена);
- фактори који се односе на дете (когнитивне способности, склоности и социјалне вештине) (King et al., 2003; Shikako-Thomas et al., 2008).

Трнавац (2005) наводи да постоје бројни фактори који утичу на слободно време, па их према нивоу организованости разврстава на следећи начин:

- васпитно-образовне институције (дечији вртићи, прешколске установе, школе, интернати, установе за образовање одраслих);
- породица и локална средина;
- институције културе (библиотеке, музеји, галерије, позоришта, раднички и народни универзитети и домови културе, центри за ванредно школовање);
- дечије, омладинске и друге друштвене организације;
- средства масовне комуникације (штампа, радио, телевизија и филм).

Такође, међу бројним факторима који утичу на слободно време Качавенда-Радић (2000) истиче породицу као најбитнији фактор. Наиме, овај аутор сматра да родитељи имају најважнију улогу у развијању културе провођења слободног времена јер својим примером утичу на понашање деце у слободном времену.

Важно је да родитељи знају које су жеље и интересовања њихове деце јер тако могу да испуне слободно време деце активностима које деца воле, а од којих ће имати користи у смислу учења и стицања нових вештина.

Планирање и креирање слободног времена детета није рутински и необавезујући посао родитеља, наводи Гочевих (2012) јер планирање захтева пуно ангажовање оба родитеља као и уважавање баланса између радног и слободног времена. Исти аутор сматра да при избору одређених активности које ће дете обављати у слободном времену родитељи не би смели да се руководе својим жељама и амбицијама већ тај избор треба да препусте детету, али уз ненаметљиву сугестију.

Утицај породице у социјализацији младих највише долази до изражаја у слободном времену чланова породице. Како се слободно време користи према индивидуалним потребама и интересовањима, чланови породице своје време више проводе индивидуализовано, него колективно. У ситуацији када су чланови породице на окупу, треба обратити пажњу на садржаје којима су окупирани у то време. На основу увида у начине провођења слободног времена радничких породица са децом узраста од четири до седам година (Томановић-Михајловић, 1997) дошло се до података који показују да је вечерње гледање телевизијске серије најчешће једина заједничка активност. Међутим, ова активност је само пасивно заједништво

које нема много значаја за дете (Томановић-Михајловић, 1997). Исти аутор наводи да је културни укус ових породица масован и неаутентичан, а карактеришу га хомогеност и затвореност. Овим истраживањем је такође утврђено да културни укус деце кореспондира са културним укусом осталих чланова породице.

Општа атмосфера у породици је веома битан фактор који утиче на организацију слободног времена. Једино породица у којој се исказује љубав и у којој родитељи слободно време проводе у различитим активностима са својом децом пружа услове за квалитетно слободно време деце.

Организација слободног времена глуве и наглуве деце условљена је различитим факторима од којих посебан значај има породица, интернат, школа, живот и активности ван школе. Посебно место заузимају и организације глувих попут Клубова за глуве и других организација које су намењене за окупљање глувих у циљу реализације разноврсних спорских, научних и културних манифестација.

5. ПОРОДИЦА КАО ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВИХ И НАГЛУВИХ

5.1 Појмовно одређење породице

Поткоњак и Шимлеша (1989) у настојању да дефинишу породицу истичу да је породица друштвена група историјски променљивог облика у чијим оквирима се одвија процес природне репродукције који подразумева рађање, одрастање и умирање са једне стране, и са друге стране процес друштвено-културне репродукције који се одвија кроз процес социјализације, индивидуализације и заштите психо-социјалне стабилности и интегритета појединаца.

Lamanna & Reidman (2009) дефинишу породицу као групу особа повезаних браком, сродством (крвном везом), усвојењем или било којом сексуалном везом у којој су људи повезани једни са другима у интимном односу.

У Педагошком речнику породица је дефинисана као основни облик друштвене заједнице засноване на браку и крвном сродству њених чланова (Педагошки речник, 1967), што представља најустаљеније одређивање породице као заједнице. Са социолошког аспекта породица се дефинише као социјална група заснована на сродству и заједници у којој се остварују различите везе и функције (Милић, 2001).

У структуралном погледу породица се одређује као уједињење одраслих појединаца супротних полова и њихове рођене или усвојене деце. Породица се може дефинисати са аспеката свих чланова породице. Са аспекта детета породици припадају оне особе које стално живе са њима у истом домаћинству, а са аспекта родитеља, породицу чине родитељи и њихова деца, док са аспекта бабе и деде то су њихова деца и деца њихове деце. (Качапор и Вилотијевић, 2005).

Међутим, структура породице се временом мењала тако да данас постоје породице са једним родитељем (самохране мајке, разведени родитељи), поново

засновани бракови и породице (stepfamilies), породице са истополним родитељским фигурама (геј и лезбијске породице са децом из претходних бракова, усвојеном или добијеном на неки други начин), хранитељске породице и усвојитељске породице (Seibt, 1996).

Породица је друштвени систем и представља констелацију субсистема који су дефинисани терминима генерације, пола и улоге. Подела посла унутар чланова породице дефинише неке подјединице, а афективна везаност дефинише друге (Santrock, 2004). То значи да је сваки члан породице уједно и члан неколико подсистема, неки од њих су дијаде, који укључују двоје људи, неки су полијаде, који укључују више људи. Везе између чланова у хармоничним породицама су узајамно чврсте, а односи међу њима су веома присне. Минић и Марковић (2012), сматрају да чврсте и хармоничне везе међу члановима породице обезбеђују разумевање и узајамну подршку. Када говори о односима у породици Будимир- Нинковић (2006) наводи да је породица веза и мост између биолошког и друштвеног света личности.

5.2 Функција породице

Велики је значај породице за правилан развој дечије личности. У породици се прожимају различита животна искуства, како лоша, тако и добра, Вилотијевић (2002) сматра да је породица прва емоционална и социокултурна средина у којој се дете формира.

Младо људско биће се развија под утицајем животне средине и животних околности, односно под свесним и намерним утицајем васпитања, а без васпитног настојања одраслих дете се не би могло правилно развијати (Продановић, 1979). Исти аутор наводи да без васпитног утицаја одраслих дете не би постигло могући развој сезонних органа моторике говора, не би дошло до потребног правилног схватања живота и света, ни до усвајања адекватних односа према људима и стварима и то је једна од најважнијих функција породице, да обезбеди наведене услове.

Најзначајније функције породице су како наводи Вукоје (2012): репродуктивна функција, економска функција, функција задовољавања полног нагона и емотивна функција, функција пружања заштите, функција забаве и разоноде и васпитна и образовна функција.

Репродуктивна функција породице је константна функција која траје колико и сама породица. У породици су обједињене потребе супружника - сексуалне и репродуктивне.

Економска функција породице зависи од развијености друштва у ком се налази, а како наводи Илић (2010) обезбеђивање друштвене гаранције економској стабилности постаје нужност, посебно у случајевима незапослености.

Васпитна функција породице се огледа у утицају породичних односа на обликовање дететове личности. Ако родитељи истичу живот као највећу вредност, воле људе и личним примером подстичу позитивну атмосферу и дете ће волети свет око себе, јер љубав рађа нову љубав. Вукомановић и сар. (1984) истичу да је родитељ стални живи модел деци. Утицаји породице на морални, физички, интелектуални, радни и естетски развој су од непроцењивог значаја. Најснажнији и најдубљи печат за формирање личности утискује породица. Одрастањем у кругу породице, дете почиње да развија лична мерила, али и да усваја и друштвена мерила у процењивању поступака људи (Продановић, 2004).

Функција породице у организацији слободног времена је од посебног значаја. Време проведено заједно, даје могућност за боље упознавање, разумевање неких понашања, узајамно зближавање, узајамно стицање поверења и усклађивање васпитних поступака, сматрају Вукомановић и сар. (1984), док Вилотијевић (2002), истиче да породица има заштитну улогу од спољних утицаја који су често негативни, што је нарочито опасно за децу и младе.

5.3 Породица глуве и наглуве деце

Заснивање породице је догађај који изазива радост, оптимизам и наду. А тек вест да ће на свет доћи нови члан породице ово употпуњује и даје му посебну суштину и смисао. Рођење детета представља стање, које са собом доноси низ изазова, али са њима и велику срећу и задовољство.

Овај радостан и значајан догађај понекад бива помућен сазнањем да са дететом „нешто није уреду“. Рођење детета са неким обликом ометености за породицу је често болно и трауматично сазнање.

Због тога, када се породица суочи са проблемом на „тест“ се стављају могућности породице да се избори са новонасталом ситуацијом и да настави да адекватно функционише (Luterman et al., 1999; Marschark, 1997, 2000, 2007; Mertens et al., 2000; Moores, 2001; Scheetz, 2001; Meadow-Orlans et al., 2003).

Један од основних проблема са којима се суочавају породице глуве и наглуве деце су проблеми у комуникацији (Wood, D., 1991; Gregory et al. 1995; Marschark, 2007). Наиме, глува и наглува деца се разликују од деце са другим облицима ометености и то пре свега због њихових специфичних комуникационих потреба. Деца ометена у развоју која уредно чују могу да користе говорни језик што олакшава комуникацију са светом који их окружује. Међутим, недостатак слуха омета стицање говорног језика заједнице у којој дете живи, тако да деци која су глува или наглува може бити тешко, или чак онемогућено да разговарају са осталим члановима своје породице који имају уредан слух. Због тога је задатак родитеља да у својим домовима успоставе комуникацију, као и да се постарају да њихова деца добију неопходну стручну подршку (Meadow-Orlans, et al., 2003; Scheetz, 2004). Неки аутори (Meadow-Orlans, 1980; Schlesinger & Meadow, 1972) сматрају да глувоћа оставља велики утицај на систем комуникације у породици. Породице са глумим и наглумим дететом морају савладавати комплексне задатке који проистичу из специфичних развојних потреба глуве деце (Арсих, 2007).

Бројни истраживачи износе податак да се 20% глуве и наглуве деце рађа у чујућим породицама (Calderon & Greenberg, 1993; Koester et al., 1999; Moores, 2001;

Scheetz, 2001; Andrews et al., 2004). Истраживање које су спровели Mitchell & Karchmer (2004) показује да је за чак мање од 5% глуве и наглуве деце која су обухваћена специјалним образовањем познато да имају једног глувог родитеља. Marschark (2007) износи податак да је преко 95% глуве деце рођено у породицама у којима оба родитеља чују и које су имале мало, или нимало претходног искуства са глувоћом. Сличне податке износи Несторов (2014) који указује да 6,66 % младих глувих и наглувих у својој породици имају једног члана који је глув. И друга истраживања потврђују да највећи број глуве деце одраста у „чујућим“ породицама. Према Lane et al. (1996), међу децом која похађају школе и вртиће за глуву децу, само 5 до 10% има глуве родитеље.

5.4 Проблеми породица глуве и наглуве деце

Постоје бројни проблеми који се могу јавити у породици са глувом и наглувом децом. Низак социо-економски статус је један од проблема са којим се суочавају породице глуве и наглуве деце. Како би водиле бригу о глувом детету мајке прекидају радни однос или се не запошљавају, па се тако погоршава финансијска ситуација породице (Bodner-Johnson, 2003). Услед тешке финансијске ситуације отац због повећаног радног ангажовања све више изостаје из куће, а социјалне везе породице бивају значајно осиромашене (Grimes M. E., 2009).

Да су породице деце ометене у развоју финансијски угрожене потврђује и истраживање које је показало да у Србији 31.8% породица деце ометене у развоју има минимална, а 30.4% ниска примања (Глумбић и Бројчин, 2008). Исти аутори наводе да ако се ови подаци упореде са социо- економским статусом породица складно развијене деце, само 14.8% тих породица спада у економски најугроженије. Такође Глумбић и Бројчин (2008) истичу да 56.67% породица деце ометене у развоју нема примања или само један од родитеља ради. Радоман (1996) је у истраживању које је спровела показала да су родитељи глуве деце нижег социо- економског статуса, ако и да је њихова стручна спрема нижа.

Финансијске могућности породице су свакако један од фактора који утиче на организацију слободног времена у породици, што потврђују и инострани аутори који сматрају да поред објективних препрека у приступу различитим активностима слободног времена, главни извор незадовољства међу особама ометеним у развоју везан за слободно време потиче из њиховог недостатка финансијских средстава. Наиме, бројни аутори истичу да су могућности људи да уживају у слободном времену уско повезане са количином новца коју могу потрошити (Parker, 1979; Willis, 1985; Abercrombie & Warde et al., 1988).

Barnes (1991) као пример наводи податке студије (HMSO, 1991) која је показала да британска домаћинства потроше годишње скоро 16 процената њиховог укупног седмичног буџета (£ 35.01) на низ активности везаних за разоноду и слободно време.

Када је дете ометено у развоју родитељи се суочавају са бројним проблемима и страховима. Забринутост за живот детета које је ометено, страх и сучељавање са другачијом породичном организацијом може довести мајку, као и остале чланове породице у различите облике функционалне неефикасности (Carver & Scheie, 2000; Fanaroff & Martin, 1997).

Када су у питању породице глуве и наглуве деце истраживања су показала да се 90% глуве деце налази у породицама у којима родитељи чују (Marr, 2004), а како наводи Несторов (2010) док нису добили глуво дете родитељи се раније нису сусретали са проблемом глувоће и са знаковним језиком. У породици у којој су и родитељи и деца глуви биће боља комуникација, а деца ће бити боље социјално адаптирана. Наиме, глува деца због последица глувоће које се одражавају на комуникацију имају тешкоће да у породици искажу своје жеље и стрепње и да добију одговоре на многа питања (Несторов, 2010а). Глуви родитељи су у нешто другачијој ситуацији јер су већ били припремљени за могућност да ће њихово дете бити глуво. У таквој породици је језичко и социјално окружење које је усмерено на практичне потребе и животне ситуације глувих људи, чиме се могу избећи бројни проблеми са којима се суочавају родитељи чији је слух уредан. И други аутори међу којима је и Meadow-Orlans et al. (2003) сматрају да ако су и родитељи глуви до многих проблема у породици, а пре свега комуникационих, неће ни доћи.

Породица треба да задовољи бројне потребе свих својих чланова. Међутим, родитељи могу ненамерно усмерити своју пажњу искључиво ка детету које је глуво, док се остала деца могу осећати као да су њихове потребе родитељи заборавили или да је брига о њима постала секундарна у односу на бригу према глувом детету (Scheetz, 2001). Због тога Јовановић (1996) истиче да је важно да родитељи глуве деце обратe посебну пажњу на избор васпитних поступака који ће бити корисни и прикладни у односу према деци.

Marschark (2007) описује различите ситуације када недостатак заједничке комуникације, или неспоразуми између браће и сестара који су глуви и оних који имају уредан слух, може озбиљно да угрози њихове односе и да искомпликује породични живот. Овај аутор наводи да чујућа браћа и сестре могу постати љубоморни на повећану пажњу коју глуво дете добија од стране родитеља и често се осећају као да они постају неговатељи глувом детету. Такође, осталој деци у породици смета и то што морају да објашњавају људима изван породице да им је брат или сестра глув. Meadow-Orlans et al., (2003) такође наводе да у породицама глуве и наглуве деце постоје претходно описани проблеми и да се посебна пажња мора обратити на комуникацију у породици.

Поред занемаривања или запостављања потреба друге деце, презаштићавање и ограничавање активности глувом детету је још један од проблема са који се сусрећу у породицама глуве и наглуве деце. Родитељима је тешко да према глувом детету немају став презаштићавања и да обезбеде да друга деца у породици не буду запостављена. Арсић (2007) истиче да је у васпитању глувог детета важно да родитељи прихвате дете али да га не заштите превише, јер ће се тако развити сви потенцијали детета и избећи поремећаји личности и понашања. Исти аутор сматра да породица, због наглашеног протективног става не омогућава глувој деци самостално обављање многих послова.

И други аутори су открили примере специфичних рестрикција родитеља према самосталности различитих облика и нивоа који би се нормално очекивао од деце одређеног узраста. Meadow (1980) је истакао примере како је глувој деци ређе дозвољено да иду напоље да се играју, а у истраживању Gregory et al. (1995)

откривено је да чак и на просечном узрасту од 12 година, 42% глуве деце је увек у пратњи родитеља током одласка у куповину.

Такође, Eriks- Brophy (2007), Beazley & Moore (1995) истичу да родитељи ограничавају своју глуву децу да путују јавним превозом. У истраживању које је су спровели Gregory et al. (1995) дошло се до сличних података који посебно истичу да родитељи веома брину око путовања њихове глуве деце деце јавним превозом.

Наиме, од ставова родитеља у великој мери зависи целокупно понашање глувог детета у породици, његов развој, као и проблеми који настају у интеракцији родитеља и глуве деце. На ставове родитеља према глувом детету утиче и њихово сазнање и прихватање чињенице да је њихово дете глуво, што може изазвати велику емоционалну неравнотежу.

Значај ставова родитеља према детету са ометеношћу истицали су и Hieschberger и Gilliard (према Kiš- Glavaš, 1999). Такође, Speck & Warnke (1983) говоре о формирању ставова родитеља према детету које је ометено у развоју и као факторе који утичу на ставове родитеља наводе: структуру личности родитеља, образовање, социо- економски статус породице, степен дететове ометености, хронолошки узраст детета итд. Ако родитељи имају ставове одбијања или нереалан став презаштићивања, могу настати озбиљни проблеми у социјализацији и емотивном сазревању и прилагођавању детета. Ставови родитеља су важан фактор у образовању деце. Ристић и сар. (2013) сматрају да успешност хабилитације деце са ометеношћу, као и могућност комуникације и укључивања деце у социјалну средину зависи од ставова њихових родитеља

И Радоман (1996) истиче значај ставова родитеља према ометеном детету и наводи да на ставове према ометеном детету утиче и школска спрема родитеља.

Може се закључити да се породица и родитељи глувог детета суочавају са бројним проблемима и препрекама за чије превазилажење им је потребна подршка и одређене компетенције, што истичу и бројни аутори (Luterman et al., 1999; Mapp & Hudson, 1997; Lederberg & Golbach, 2002).

Основни задатак породице је да превазиђе проблеме и да за глуву и наглуву децу створи повољно окружење. Са циљем превазилажења препрека и са циљем стварања услова за квалитетније слободно време глуве и наглуве деце, породицу са

глувим дететом треба укључити у све активности у друштвеној заједници у којој учествују друге породице и деца уредног слуха. У томе може помоћи успостављање партнерског односа породице, образовне установе, сурдолога, других стручњака, локалне заједнице и организација цивилног друштва које спроводе различите корисне програме.

5.5 Слободно време глуве и наглуве деце у породици- педагошке импликације

Услед промена у структури и животу породице, због запослености и других фактора, чланови породице све мање времена издвајају за васпитање деце, тако да су деца често препуштена сама себи. Такође, родитељи све мање учествују у креирању и усмеравању деце када је у питању организација и коришћење слободног времена. Један од ограничавајућих фактора су и стамбени услови, па је због малих и некомфорних станова деци онемогућено да многе садржаје у оквиру слободног времена реализују у кућној атмосфери. Зато деца траже задовољење својих потреба на неком другом месту, или пасивно проводе време у неструктурисаним активностима попут гледања ТВ програма, или изласком „на улицу“. Данас је ово све већи проблем, посебно у градовима, јер се људи, не само из руралних подручја, већ и из мањих градова и села, убрзано досељавају у велике градове. Све интензивнијом концентрацијом становништва у великим градовима, значајно се смањују и слободне површине за одмор и рекреацију. Људи живе у становима мале и нефункционалне структуре, са чак мање од 40 квадратних метара. Такође, све већи број аутомобила и саобраћај, отежавају слободу кретања и онемогућавају слободу у игри и дружењу деце. Напредак технологије и убрзан развој савремених техничких средстава све више удаљава децу од традиционалних игара и играчака, а упућује их на телевизијски програм, мобилне телефоне, рачунаре и таблете.

Резултати испитивања ученика завршних разреда основне школе (Милошевић и сар., 2003) показују да су гледање телевизије и филмова најомиљеније активности ученика, јер преко 90% свакодневно проводи одређено време испред

телевизора. Претерано гледање телевизијског програма током слободног времена одражава се на односе у породици и на понашање деце. У планирању садржаја слободног времена деце требало би обратити посебну пажњу на избор садржаја телевизијског програма јер је, како наводи Гашић- Павишић (2004), утврђено да изложеност деце насиљу на телевизији утиче да се код њих појави агресивно понашање.

Зато је неопходно да се и у породици током слободног времена оствари васпитни утицај на децу јер највећи део времена деце је слободно време. Према Правилнику о календару образовно-васпитног рада основне школе за школску 2015/2016. годину (Службени гласник РС- Просветни гласник, 2015) обавезни облици образовно-васпитног рада из члана 1. овог правилника за ученике од првог до седмог разреда, остварују се у 36 петодневних наставних седмица, односно 180 наставних дана. У односу на целу календарску годину ваннаставних дана остаје 185. Томе треба урачунати и оно слободно време које ученицима преостаје уз свакодневне школске и друге обавезе, а према неким иностраним истраживањима то износи 5- 8 сати дневно.

Породица је и поред свих потенцијалних тешкоћа значајан фактор у бризи за слободно време деце, а њена улога је да организује провођење слободног времена, као и да буде посредник, саветник и покретач активности слободног времена. Услов васпитног поступка је имитација и идентификација па је због тога неопходно да током слободног времена глуве и наглуве деце родитељи као фактори ових процеса омогуће деци да буду око њих и да уче како да квалитетно проведу слободно време.

У односу према коришћењу слободног времена је карактеристична снага примера која захтева руководство у коришћењу слободног времена, сматра Качавенда- Радић (1989). Слично мишљење има и Марковић (1997) који наводи да је лични пример увек и свуда најмоћнија васпитна сила.

6. ИНТЕРНАТ КАО ФАКТОР ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВИХ И НАГЛУВИХ

Интернати или домови за глуву и наглуву децу у Србији обезбеђују могућност становања за сву глуву и наглуву децу која се школују ван места боравка, односно за децу која живе на већој удаљености од изабраних школа.

У литератури и законској регулативи се користе различити термини којима се дефинишу интернати. Термини који се код нас најчешће користе су ђачки дом, дом ученика, интернат и завод.

Према Закону о домовима ученика (Сл. гласник РС, број 25/78) интернати (домови ученика) дефинишу се као „васпитно- образовне установе у којима се стварају услови за васпитање и образовање ученика, обезбеђује смештај, исхрана, културно-забавна делатност, физичка рекреација и задовољавање других заједничких потреба ученика“.

Осим пружања смештаја и исхране, основна делатност интерната је васпитни рад. У Закону о ученичком и студентском стандарду (2013) наводи се да се васпитним радом у установи обезбеђује развијање интелектуалних и радних способности ученика, очување и унапређивање здравља ученика, помоћ у учењу и извршавању школских обавеза, праћење ученикових постигнућа, подстицање социо-емоционалног развоја личности ученика, развијање моралних и естетских вредности код ученика и организовање слободног времена ученика. Васпитни рад се остварује на основу програма васпитног рада који је у складу са поменутиим Законом.

Интернати за глуву и наглуву децу су, како наводи Ковачевић (2015), карактеристични по својој унутрашњој организацији која је утемељена на потребама корисника и позитивној интеракцији свих учесника у васпитно- образовном процесу. Како истиче Ковачевић (2015) у интернату треба да се ствара такав амбијент у коме ће долазити до позитивне интеграције свакодневног живота и намерне васпитне активности. Управо то представља услов за стварање педагошки обликоване средине у којој ће корисници успешно обављати образовне активности и свестрано се развијати.

Интенционалност и функционалност васпитања у интернату је природно својство интернатског живота, чиме васпитавање губи елементе спољашње наметнутости и усмерености, а ако се интернат схвати као животни простор који покрива сасвим конкретне потребе ученика онда ће и васпитни рад у њему имати пун животни смисао (Приручник- Министарство просвете, 1998)

Живот и рад у интернату испуњава искрени емоционални однос, и док се васпитни рад у школи одвија више као захтев какав ученик „треба да буде“ у условима домског живота усмерен је на оно „што ученик јесте, што он треба, може и хоће да уради“ (Ковачевић, 2015).

Васпитним радом обезбеђује се: развијање интелектуалних и радних способности ученика; очување и унапређење здравља ученика; помоћ у учењу и извршавању школских обавеза; праћење ученикових постигнућа; подстицање социо-емоционалног развоја личности ученика; развијање моралних и естетских вредности ученика и организовање слободног времена ученика (Закон о ученичком и студентском стандарду, “Сл. гласник РС”, бр. 18/2010 и 55/2013). Стојнић (2002) истиче да је организација васпитног рада процес понављања и утврђивања градива, вежбања и израде домаћих задатака који су дати у матичној школи, у домским условима живота и рада.

Увидом у правилнике и програме васпитног рада у домовима ученика запажамо да су специфични циљеви васпитног рада развијање радних навика, развијање опште компетентности ученика и формирање образаца кооперативног понашања, док се главни програмски задаци односе на следеће:

1. одржање и унапређење нивоа школске успешности ученика,
2. ангажовање ученика на унапређењу и развијању личне компетентности сфере интелектуалног рада и социјалног понашања,
3. упознавање природе учења, улоге сазревања, учења и личног ангажовања у формирању личности, и
4. формирање активног и конструктивног односа ученика према сопственом психофизичком и психосоцијалном развоју (Правилник о програму васпитног рада у домовима ученика средњих школа Републике Србије, 1997).

Сваки од тих задатака се остварује кроз реализацију програмских садржаја, коришћење одговарајућих облика и метода васпитног рада и стварање оптималних оријентационих и техничких услова за непосредни рад са ученицима.

Када говоре о домовима и дневним боравцима за децу ометену у развоју многи аутори истичу позитивну улогу ових установа. Ђордић и сар. (1999) сматрају да се у средини са личностима сличних потреба, осећања или способности деца са ометеношћу боље осећају јер немају осећај неуспеха и сталног прављења грешке.

Истраживања су показала да постоје позитивни ефекти продуженог боравка који представља један од начина организовања слободног времена ученика (Гашић-Павишић и Јоксимовић, 2006). Исти аутори наводе, да поред учења и израде домаћих задатака, садржај продуженог боравка чине разноврсне и подстицајне активности. Педагошка вредност интерната или продуженог боравка у школи за глуву децу је несумњива, јер се ученицима пружа могућност да дуже живе под дејством организованог школског живота и школске средине.

Међутим, план и програм васпитног рада у домовима за глуву децу не постоји као званичан и верификован документ. Дурајлија (1995) наводи да се дуги низ година осећа потреба за доношењем једног сталног, целовитог и законски уређеног васпитног плана и програма за глуву и наглуву децу. Због непостојања званичног плана и програма, исти аутор наводи да свака установа сачињава свој план и програм васпитног рада, прилагођавајући га својим условима и потребама. Такође, ни проблематика слободног времена глуве и наглуве деце у интернату није обухваћена званичним програмом.

Неопходност доношења Програма васпитно- образовног рада у интернатима за глуву децу истицали су Дурајлија (1995), Арсић (2007), Арсић и Ковачевић (2009).

6.1.Организација слободног времена у интернатима за глуве и наглуве ученике

Неопходно је да план и програм васпитног рада за глуву и наглуву децу у интернату садржи циљеве и задатке васпитног рада, методе и средства васпитног рада и програмске садржаје. Такође, посебна пажња треба да се посвети проблематици слободног времена.

За глуву и наглуву децу је важно да буду укључена у плански организоване и усмерене активности, не само учења, већ и слободног времена, и то у усмерене активности слободног времена које ће допринети развоју говора, језика и мишљења глувог детета.

Услови, садржаји, начини организовања и други бројни чиниоци за провођење слободног времена су међузависини, а васпитање у слободном времену и за слободно време је истовремено и циљ и средство (Гашић- Павишић, 2001).

Према Правилнику о програму васпитног рада у домовима ученика средњих школа Републике Србије (1997) циљ васпитања за слободно време је оспособљавање (и култивисање) ученика да, слободно време, било индивидуално или групно испуњавају на основу својих потреба, жеља и интересовања. Задатак интерната је да понуди услове за остваривање и задовољавање разноврсних потреба ученика у слободном времену, а задатак васпитача је да ствара могућности за квалитетно испуњавање слободног времена деце. Васпитач треба да саветује, упућује, даје пример, информише, објашњава, тумачи, указује на грешке, помаже у проналажењу стварних потреба, учествује у организацији разноврсних активности. Улога васпитача је да понуђеним садржајима предупреди пасивност и осећај празнине у времену ученика којим они релативно слободно располажу.

У истом Правилнику (1997) посебно поглавље посвећено је организацији слободног времена у дому ученика, са наведеним циљевима рада у области слободног времена ученика, наведени су садржаји и облици слободног времена у дому, као и облици, методе и средства у планирању слободног времена.

У интернату, који има богату и разноврсну понуду различитих облика и садржаја активности у слободном времену, постоје разноврсне секције усмерене према афинитетима глуве деце. Захваљујући томе глува и наглува деца могу да живе активан живот и да креативно користе слободно време.

У интернатима за глуву и наглуву децу постоје разноврсне активности слободног времена, али њихова реализација и планирање нису планом и програмом одвојени као посебна целина која се односи на слободно време, већ се реализују у оквиру компоненти васпитног рада и њиховог садржаја. Избор садржаја у оквиру слободног времена условљен је потребама ученика било да се бирају од већ предложених активности у дому, или их сами предлажу (Ковачевић, 2015).

Према Арсић и Ковачевић (2009), садржаји васпитно образовног рада у интернатима при школама за глуву децу у Србији реализују се кроз пет васпитних компоненти:

- интелектуално васпитање;
- друштвено васпитање (које обухвата морално васпитање, естетско васпитање и друштвену активност) и
- физичко и здравствено васпитање;
- радно васпитање и друштвено користан рад;
- рекреација или слободно време.

Ковачевић (2015) сматра да је васпитање јединствен процес и да се теоријски може поделити у више компоненти, односно подручја. Исти аутор даље наводи, да ако се пође од карактеристика човека које га одређују као људско биће, васпитање може да се подели на пет подручја:

- физичко васпитање,
- интелектуално васпитање,
- морално васпитање,
- радно-техничко васпитање и
- естетско васпитање.

Управо у складу са тим је и најзаступљенија подела васпитних компоненти у интернатима при школама за глуву децу:

- I Интелектуално васпитање- учење
- II Рекреација- слободно време
- III Физичко- здравствено васпитање
- IV Радно васпитање и друштвено корисни рад
- V Друштвено васпитање- васпитање за друштвену активност

Називи васпитних компоненти се у појединим школама разликују, али у суштини садржаји су скоро идентични.

Исте садржаје до сада су евидентирали Дурајлија (1995), Арсић и Ковачевић (2009), Арсић (2001) што се и до данас није променило упркос препорукама да је потребно направити промене у погледу унапређивања рада у овој области.

Активности које се односе на слободно време глуве и нагуве деце у интернату реализују се у послеподневним часовима и у великој мери се преплићу са садржајима који су планирани у оквиру компоненти васпитног рада.

Због тога наводимо опис свих компоненти васпитног рада и истичемо могућности корелације са садржајима слободног времена.

6.2.Реализација активности слободног времена у оквиру подручја васпитног рада у интернатима за глуве и наглуве

Активности слободног времена у интернатима за глуве и наглуве ученике најчешће се реализују у оквиру васпитних компоненти. Васпитне компоненте су дефинисане планом рада интерната док су садржаји разрађени кроз програмске садржаје на годишњем, месечном, недељном и дневном нивоу.

Интелектуално васпитање

Слободно време садржи интелектуалну компоненту и има велики педагошки потенцијал. Кроз образовне активности у слободном времену свако дете треба да стекне неке нове представе, нове способности и да продуктивно делује у слободном времену. У раду са глувом и наглувом децом сваки тренутак треба да буде васпитно интенционалан.

Објашњавајући појам интелектуалног васпитања Баковљев (1992) истиче да је интелектуално васпитање укупност интенционалних утицаја на интелектуални развој личности.

Ковачевић (2015) сматра да све човекове делатности садрже интелектуалну компоненту, а садрже је и сви видови васпитања (физичко, морално, естетско, радно-техничко). Везано за интелектуално васпитање важна је стална повезаност садржаја са животом, наводи исти аутор, као и да садржаји интелектуалног васпитања и образовања буду корисни и применљиви у практичном животу.

У интернатима за глуву и наглуву децу ова компонента васпитног рада представља један од основних задатака васпитне службе у целини и како истиче Дурајлија (1995) он се састоји у томе да се у одређене сате поподневног рада врши обнављање, проширивање и продубљивање градива обрађеног на часовима наставе.

Рекреација- слободно време

Васпитну компоненту под овим називом срећемо у програмима васпитног рада у свим интернатима за глуву и наглуву децу. Иако у интернатима слободно време може бити организовано као посебна активност после наставе и васпитног рада, најчешће се активности слободног времена планирају и организују у оквиру ове васпитне компоненте.

Дурајлија (1995) под „рекреацијом“ подразумева забавни час, односно слободно занимање ученика, које је испуњено извесним садржајем корисним у васпитном погледу. Основна сврха рекреације састоји се у томе, да код глуве и наглуве деце развија интерес за разне игре. Игре у активностима слободног времена ће бити застољеније код глуве и наглуве деце од млађег узраста, а код старије деце активности које развијају такмичарски дух и другарство. За старије ученике могу се организовати и разне спортске активности, колективне игре и забава, читање штампе, прављење разних зидних новина, и низ других активности слободног времена, а у циљу развијања дечје маште, пажње и логичког мишљења. Могу се планирати краће шетње у ближу околину школе, које имају првенствено забавни карактер, понекад дидактичко васпитни, када се у току шетње жели обрадити нешто ново што ће послужити као припрема за обраду нове наставне јединице или проширити већ обрађено градиво. Такође се планирају посете биоскопима, изложбама и другим манифестацијама.

Дурајлија (1995) истиче да се слободно време ученика не сме препустити стихији већ се оно мора усмеравати од стране васпитача у позитивном правцу, а на задовољство ученика.

Физичко васпитање

Физичко васпитање је значајна компонента не само за правилан развој и функционисање тела, већ и за интелектуални и духовни развој. Физичка активност, добро здравље и добра кондиција утичу на ефикасност у учењу, унапређују емотивно подручје и психомоторни развој (Ковачевић, 2015).

Исти аутор наводи са су задаци физичког васпитања многобројни и разноврсни, али се посебно издвајају пет задатака и то: здравствено-хигијенски, образовни, васпитни, саморазвијајући и рекреативни.

Посебан значај имају управо задаци који се односе на рекреативне садржаје који доприносе квалитетнијим и разноврснијим активностима слободног времена у интернату. Везано за то Ковачевић (2015) истиче да рекреативни задаци физичког васпитања за сврху имају припремање за активни животни стил, а то обухвата формирање навике за бављењем физичким активностима у циљу:

- активног одмора и здраве разоноде;
- одржавања радног потенцијала и очувања и ојачавања физичког и менталног здравља
- садржајног искоришћавања слободног времена.

Из претходног се може закључити да постоји блиска повезаности садржаја слободног времена са физичким васпитањем.

Радно васпитање (и друштвено корисни рад)

Радно васпитање је васпитно подручје које представља саставни део свакодневних радних обавеза повезаних са индивидуалним и колективним животом ученика. Неопходно је да рад произилази из конкретних потреба, да има педагошки смисао и сврху и да је без спољашње присиле. Свака радна активност захтева добру организацију.

Баковљев (1997) наводи да је радно васпитање укупност интенционалних утицаја на радно оспособљавање личности, док Бранковић и Илић (1998) дефинишу радно

васпитање као посебан процес којим се личност васпитава и образује за рад и путем рада. Основни принципи рекреативног задатка радног васпитања су ведро расположење, радост и задовољство у раду, угодна забава и корисна разонода.

За нас је значајан рекреативни задатак радног васпитања јер је у корелацији са проблематиком и активностима слободног времена.

Дурајлија (1995) истиче да су садржаји за ову компоненту васпитног рада разноврсни, од задужења у интернату и школи, па до уређења дворишта или травњака.

Ове активности морају бити примерене узрасту ученика, њиховим физичким могућностима и интересовањима и могу бити врло корисни садржаји слободног времена.

*Друштвено васпитање- васпитање за друштвену активност
(које обухвата морално васпитање, естетско васпитање и друштвену активност)*

Васпитање за друштвени живот обухвата усклађивање личних и друштвених интереса, избегавајући две крајности: поштовање личних интереса на штету друштвених интереса и поштовање друштвених интереса на штету личних. То подразумева учење међуљудској сарадњи, толеранцији, узајамном помагању и пријатељству. Ове принципе треба применити и у осмишљавању и организацији активности слободног времена глуве и наглуве деце.

Циљ моралног васпитања, како сматра Ковачевић (2015) је формирање слободне, хумане и одговорне особе која ће водити рачуна о свом духовном здрављу и понашању и која ће бити узор у друштву.

Крнета и сар. (1968) наводе да се естетско васпитање одликује свестраним деловањем на човека и учешћем у свим облицима додира човека са објективном стварношћу. Ковачевић (2015) препоручује да естетско васпитање треба да се остварује свуда, у свакодневном животу, кроз посете биоскопу, музеју, споменицима културе, позоришту, опери, затим уз природне појаве попут водопада, гејзира, свитања и залазака Сунца, језера, мора итд.

Због овако широких могућности које нуди естетско васпитање, садржаји слободног времена, попут посете биоскопу, позоришту, музеју и све остале активности, могу се искористити за васпитно деловање на глуву децу у смислу естетског васпитања.

Програмски садржаји који се тичу организације слободног времена реализују се и након реализације наведених васпитних компоненти, током дневног одмора, дружења са вршњацима и током учешћа у различитим активностима у интернату и ван интерната.

Ковачевић (2015) сматра да у интернату слободне активности не подлежу нормирању у односу на време и структуру и наводи да ће принцип добровољности на најбољи начин дати повратну информацију о томе да ли су поједини програми сврзисходни и пожељни. Облици активног и пасивног одмора, дружења у дому и ван њега, ангажовање у секцијама слободних активности и интересним групама, креативним радионицама; праћење културних и спортских програма и манифестација, праћење додатних образовних програма су само неке од активности које се реализују у склопу слободног времена (Ковачевић, 2015).

Иако су домови васпитно образовне установе, организација рада и слободног времена у њима се разликује од рада у школи. Упоређујући активности у настави и активности у слободно време, Трнавац (2005) истиче да за разлику од наставе у слободном времену постоје могућности избора и разговора о циљу, садржају и начину рада. Исти аутор наводи да су одељења и групе у настави сталне док су у слободном времену групе формиране самостално, променљивог су састава, различитог узраста и са мање наглашеном руководећом улогом наставника.

II ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО

1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Слободно време пружа могућност уживања и задовољства кроз одмор и разоноду и даје смисао животу. Осим што квалитетно проведено слободно време доприноси квалитету живота, у васпитно- образовном раду са глувом и наглувом децом слободно време има велики педагошки потенцијал. На организацију слободног времена глуве и наглуве деце утичу бројни фактори који су недовољно истражени, па нам је намера да допринесемо свеобухватнијем сагледавању значаја слободног времена као важне компоненте, како у васпитању тако и у образовању глуве и наглуве деце.

Зато је проблем нашег истраживања био специфичност организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату.

2. ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања

Циљ ове докторске дисертације је испитати специфичност организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату.

Задаци истраживања

На основу дефинисаног циља постављени су и задаци истраживања:

1. Утврдити разлике у организацији слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату и однос активног и пасивног провођења слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату.
2. Утврдити заступљеност културних догађаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.
3. Утврдити заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.
4. Утврдити заступљеност додатног учења и образовања у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.
5. Утврдити заступљеност учешћа у секцијским активностима у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

6. Утврдити начин провођења слободног времена у односу на узраст и пол глуве и наглуве деце.

7. Утврдити утицај породице, школе и интерната на креирање слободног времена глуве и наглуве деце и идентификовати препреке коришћења слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату.

3. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

У складу са дефинисаним циљем истраживања постављене су следеће хипотезе.

Општа хипотеза:

X1. Постоје разлике у активном и пасивном провођењу слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату.

Посебне хипотезе:

X2. Постоје разлике у заступљеност културних догађаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

X3. Постоје разлике у заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

X4. Постоје разлике у додатном учењу и образовању у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

X5. Постоје разлике у заступљености секцијских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

X6. Постоје разлике у начину провођења слободног времена у односу на узраст и пол глуве и наглуве деце.

X7. Постоје разлике у врсти препрека које утичу на организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату.

4. ВАРИЈАБЛЕ

За потребе овог истраживања дефинисане су следеће варијабле:

Независне варијабле су:

- тип смештаја глуве и наглуве деце,
- пол и узраст деце,
- узраст деце у васпитној групи.

Зависне варијабле су:

- пол родитеља,
- старост родитеља,
- слушни статус родитеља,
- тип породице,
- познавање знаковног језика од стране родитеља,
- начин комуникације у породици,
- помоћ родитељима у чувању деце,
- процена родитеља о могућностима/ ограничењима глуве и наглуве деце,
- социо-економски статус породице,
- квалитет живота родитеља,
- општа психичка добробит глуве и наглуве деце,
- квалитет интеракције глуве и наглуве деце с другима,
- културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце,
- спортске активности у слободном времену глуве и наглуве деце,
- путовања, излети и посете у слободном времену глуве и наглуве деце,
- додатно учење у слободном времену глуве и наглуве деце,
- слободне активности и секције у слободном времену глуве и наглуве деце,
- дружење деце с вршњацима у слободном времену глуве и наглуве деце,
- гледање телевизије у слободном времену глуве и наглуве деце,
- коришћење рачунара у слободном времену глуве и наглуве деце,
- помоћ у кући и самоопслуживање у слободном времену глуве и наглуве деце.

5. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

5.1.Формирање и опис узорка

Узорак је чинило 98 испитаника подељених у два подузорка и то: подузорок родитеља (Н-68) из шест школа за глуву и наглуву децу са територије Републике Србије и подузорок дефектолога (Н-30) запослених у интернатима за глуву и наглуву децу.

Структура подузорка породица глуве и наглуве деце

Анализа породица обухваћених истраживањем показала је да је било 76,5% испитаника женског пола (мајке) и 19,1% испитаника мушког пола (очеви). Такође, 4,4% испитаника потврдило је да имају улогу старатеља. (Табела 1).

У односу на старосни узраст испитаника у подузорку је било: од 18 до 25 година старости (1,5%) од 26 до 33 година старости (26,5%) од 34 до 40 година старости (33,8%) од 41 до 50 година старости (29,4%) и преко 50 година старости (8,8%) (Табела 1)

Табела 1. Структура узорка родитеља глуве и наглуве деце у односу на улогу у породици и старост

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Улога у породици	мајка	52	76,5	$\chi^2 = 59,15$, $df = 2$, $p = ,000$
	отац	13	19,1	
	старатељ	3	4,4	
Старост родитеља (у годинама)	18-25	1	1,5	$\chi^2 = 26,85$, $df = 4$, $p = ,000$
	26-33	18	26,5	
	34-40	23	33,8	
	41-50	20	29,4	
	преко 50	6	8,8	

Структура подузорка родитеља у погледу слушног статуса и постојања глувоће у породици (Табела 2) показује да 89,7% испитаника има уредан слух, док 7,4% наглувост и 2,9% глувоћу. Резултати показују да у породицама нема других забележених случајева глувоће код 77,9% испитаника, 19,1% испитаника је потврдило да у њиховој породици има глувих и наглувих, а 2,9% испитаника није одговорило на постављено питање

Табела 2. Структура узорка родитеља у односу на постојање оштећења слуха у породици

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Слушни статус	глуви	2	2,9	$\chi^2 = 97,44$, df= 2, p= ,000
	наглуви	5	7,4	
	уредан слух	61	89,7	
Глувоћа у породици	да	13	19,1	$\chi^2 = 24,24$, df= 1, p= ,000
	не	53	77,9	
	нема податка	2	2,9	

У односу на брачни статус, (Табела 3) резултати показују да 72,1% испитаника живи у потпуној породици, 16,2% живи у непотпуној породици и 11,8% живи у проширеној породици.

Породице са једним дететом чине 10,3% подузорка, а породице са више од једног детета су заступљене у 89,7% случајева.

Табела 3. Карактеристике породице глуве и наглуве деце у односу на брачни статус и број деце

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Тип породице	потпуна	49	72,1	$\chi^2 = 46,09$, df= 2, p= ,000
	непотпуна	11	16,2	
	проширена	8	11,8	
Број деце	једно	7	10,3	$\chi^2 = 42,88$, df= 1, p= ,000
	више	61	89,7	

У односу на модалитет комуникације са дететом (Табела 4) резултати показују да трећина родитеља (35,3%) познаје знаковни језик и да га користи у комуникацији са дететом, док преко 63,2% родитеља не познаје па самим тим и не користи знаковни језик. Такође резултати показују и да 72,1% родитеља у комуникацији са дететом примењује неки за њих особен облик комуникације.

Табела 4. Познавање знаковног језика и претежан начин комуникације с дететом

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Познавање знаковног језика	не	43	63,2	$\chi^2 = 39,03$, $df = 2$, $p = ,000$
	да	24	35,3	
	помало	1	1,5	
Облик комуникације с дететом	комбинација знаковног и оралног говора	4	5,9	$\chi^2 = 33,75$, $df = 2$, $p = ,000$
	орални говор	43	63,2	
	знаковни говор	21	30,9	
Постојање личног система комуникације с дететом	да	49	72,1	$\chi^2 = 13,23$, $df = 1$, $p = ,000$
	не	19	27,9	

У бризи о деци и чувању деце већина родитеља (57,4%) се ослања на подршку школе – деца углавном остају у продуженом боравку, док у 16,2% случајева деца остају код куће сама. На подршку бабе и деде у чувању деце рачуна 17,6% родитеља, а 8,8% родитеља бригу о чувању деце решава на неки „други“ начин. (Табела 5).

Табела 5. Помоћ у чувању деце

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Помоћ у чувању деце	деца су самостална и остају сама	11	16,2	$\chi^2 = 39,18$, $df = 3$, $p = ,000$
	децу чувају баба и деда	12	17,6	
	дете иде у продужени боравак	39	57,4	
	друго	6	8,8	

У односу на пол и школски узраст деце испитиваних породица (Табела 6) резултати показују да је било 42,6% дечака и 57,4% девојчица. У односу на школски узраст, односно разред који похађају боло је 8,8% испитаника првог разреда основне школе, 10,3% другог разреда, 11,8% трећег разреда, 10,3% четвртог, 8,8% петог разреда, 8,8% шестог разреда, 17,6% седмог разреда и 23,5% осмог разреда основне школе. У односу на школски успех било је 66,2% одличних, 27,9% врлодобрих, 2,9% добрих и 2,9% довољних.

Табела 6. Карактеристике глуве и наглуве деце испитиваних породица

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Пол	мушки	29	42,6	$\chi^2 = 1,47, df = 1, p = ,225$
	женски	39	57,4	
Разред	први	6	8,8	$\chi^2 = 10,82, df = 7, p = ,147$
	други	7	10,3	
	трећи	8	11,8	
	четврти	7	10,3	
	пети	6	8,8	
	шести	6	8,8	
	седми	12	17,6	
	осми	16	23,5	
Школски успех	довољан	2	2,9	$\chi^2 = 72,82, df = 3, p = ,000$
	добар	2	2,9	
	врло добар	19	27,9	
	одличан	45	66,2	
Тип смештаја	интернат	18	26,5	$\chi^2 = 15,01, df = 1, p = ,000$
	породица	50	73,5	

У односу на боравак током школовања било је у породичном смештају (код родитеља) – 73,5% и 26,5% глуве и наглуве деце која која током школовања бораве у интернатима.

Старосни узраст глуве и наглуве деце кретао се од 7 до 16 година.

У односу на помагала 77,9% глуве и наглуве деце носи слушни апарат, док је 32,4% било са кохлеарним имплантом (Табела 7).

Табела 7. Слушни статус глуве и наглуве деце и модалитети комуникације

Варијабла	Категорије варијабле	Број	%	Хи-квадрат тест
Дете носи слушни апарат	да	53	77,9	$\chi^2 = 21,23$, df= 1, p= ,000
	не	15	22,1	
Где дете носи слушни апарат	само у школи	3	5,66	$\chi^2 = 41,68$, df= 1, p= ,000
	и код куће и у школи	50	94,34	
Дете има кохлеа имплант	да	22	32,4	$\chi^2 = 8,47$, df= 1, p= ,004
	не	46	67,6	
Задовољство ефектима кохлеа импланта	задовољни	17	77,27	$\chi^2 = 6,54$, df= 1, p= ,011
	нису задовољни	5	22,73	
Разумевање говора уз помоћ кохлеа импланта	да	8	36,36	$\chi^2 = 1,64$, df= 1, p= ,201
	не	14	63,64	
Метод комуникације код куће	само говор	21	30,9	$\chi^2 = 72,12$, df= 3, p= ,000
	говор и знаковни језик	44	64,7	
	само знаковни језик	1	1,5	
	друго	2	2,9	
Метод комуникације у школи	само говор	14	20,6	$\chi^2 = 85,76$, df= 3, p= ,000
	говор и знаковни језик	49	72,1	
	само знаковни језик	4	5,9	
	друго	1	1,5	

Већина деце (94,34%) слушни апарат користи и код куће и у школи.

Родитељи су у 77,27% случајева задовољни ефектима кохлеа импланта. Међутим, 37% родитеља сматра да дете уз помоћ кохлеа импланта разуме говор, док преко 60% сматра да дете не разуме говор. У комуникацији глува и наглува деца у највишем проценту користе комбинацију оралног говора и знаковног језика, како код куће (64,7%) тако и у школи (72,1%). Процент деце која користе само знаковни језик у школи (5,9%) незнатно виши од процента који знаковни језик користи као доминантан модалитет комуникације код куће (1,5%).

Укрштањем података о модалитету комуникације родитеља са дететом са податком о томе који начин комуницирања дете користи код куће, резултати показују највећу подударност одговора родитеља и деце када је реч о комбиновању знаковног језика и оралног говора у међусобној комуникацији. Судаћи по овом податку ово је и најчешћи вид комуникације код куће.

Табела 8. Модалитети комуникације у међусобној комуникацији родитеља и глуве и наглуве деце.

Метод који у комуникацији с дететом користи родитељ	Метод комуникације који дете користи код куће			
	знаковни језик	орални говор	знаковни језик + орални говор	друго
знаковни језик	1 (25,0)	3 (75,0)	0 (0,0)	0 (0,0)
орални говор	0 (0,0)	18 (41,9)	24 (55,8)	1 (2,3)
знаковни језик + орални говор	1 (1,5)	21 (30,9)	44 (64,7)	2 (2,9)

Структура подузорка дефектолога

Од 30 дефектолога обухваћених истраживањем у односу на пол било је 96,66% женског пола и 3,33% мушког пола, 56,66% дефектолога реализује васпитни рад у васпитним групама млађег узраста (I-IV разред), док 43,33 дефектолога реализује васпитни рад у васпитним групама старијег основношколског узраста (V-VIII разред) (Табела 9).

Табела 9. Структура узорка дефектолога- васпитача глуве и наглуве деце у интернату

Дефектолози-васпитачи глуве и наглуве деце у интернату	Мушки пол	Женски пол	Узраст деце у васпитној групи I-IV	Узраст деце у васпитној групи V-VIII
N (%)	1 (3,33)	29 (96,66)	17 (56,66)	13 (43,33)
Укупно	30 (100)		30 (100)	

5.2. Мерни инструменти

1. Упитник за породице глуве и наглуве деце је посебно креиран за потребе истраживања и састоји се из пет група питања која се односе на: 1. опште податке везане за социодемографску структуру породице, 2. процену родитеља о могућностима и способностима своје глуве и наглуве деце, 3. самопроцену квалитета живота, 4. модалитете комуникације у породици и 5. организацију слободног времена са активностима у циљу анализе пасивног и активног провођења слободног времена.

2. Упитник за дефектологе је такође посебно дизајниран за потребе истраживања. Састоји се из две групе питања. Прва група садржи питања отвореног типа која су се односила на организацију дневних активности у интернату, организацију слободног времена, врсте слободних активности, док се друга група питања односила на учесталост појединих типова активности слободног времена.

3. За потребе истраживања коришћене су и адаптиране скале о квалитету живота (Comprehensive quality of life scale – School version (Grades 7-12), ComQol-S5 Robert A. Cummins, 1997), као и Скале мотивације за активности у слободно време LMS-28 (Luc G. Pelletier, Robert J. Vallerand, Marc R. Blais & Nathalie M. Brière, 1991).

5.3. Организација и ток истраживања

Истраживање је реализовано кроз неколико фаза.

Припремне фазе су обухватале разговоре са директорима школа у чијем саставу се налазе интернати за глуве и наглуве ученике у вези са сврхом истраживања и прикупљањем података о организацији и спровођењу слободног времена корисника интерната. Обављени су и разговори са дефектолозима који реализују васпитне садржаје у интернатима, као и са породицама ученика који похађају школу али нису смештени у интернате, већ живе у породичним условима.

Од свих испитаника добијена је сагласност за добровољно учествовање у истраживању.

У *првој фази* обављено је анкетање родитеља, док је у *другој фази* обављено анкетање дефектолога који раде у интернатима за глуве и наглуве ученике.

Истраживање је обављено у школама и интернатима у којима су смештена глува и наглува деца, на територији Републике Србије и који се најчешће налазе у саставу школа за глуве и наглуве ученике:

- Школски центар „Доситеј Обрадовић“, Суботица, са домом/интернатом
- Школа за основно и средње образовање „Милан Петровић“, Нови Сад, са домом/интернатом
- Основна школа “Радивој Поповић“, Земун, са домом/интернатом
- Школа за оштећене слухом- наглуве „Стефан Дечански“, Београд
- Центар за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју- Дом за децу и омладину са оштећењем слуха, Београд
- Школа са домом ученика оштећеног слуха, Крагујевац
- Специјална школа са домом ученика „Бубањ“, Ниш

5.4. Статистичка обрада података

Подаци о организацији слободног времена глуве и наглуве деце у породици су обрађени применом софтвера за статистичку обраду података *SPSS for Windows* ver.19.

У приказивању резултата коришћена је дескриптивна статистика – приказани су фреквенције, проценти, аритметичке средине и стандардне девијације. Разлике у процентима су, као и повезаност међу категоричким варијаблама, испитане применом χ^2 -теста. Разлике међу аритметичким срединама различитих група испитане су применом једнофакторске и мултиваријатне анализе варијансе (АНОВА и МАНОВА). Унутаргрупне разлике међу аритметичким срединама проверене су употребом т-теста за зависне узорке. Повезаност међу квантитативним варијаблама утврђена је рачунањем Пирсоновог коефицијента корелације.

Подаци о активностима слободног времена глуве и наглуве деце у интернатским условима обрађени су квалитативно и квантитативно. Метод анализе садржаја примењен је у разматрању одговора које су испитаници формулисали у слободној форми, док су одговори на питања затвореног типа обрађени применом пакета за статистичку обраду података *SPSS for Windows* ver.19.

Одговори две групе испитаника – родитеља и дефектолога нису могли бити директно статистички упоређени, јер у прикупљању података нису доследно коришћена иста питања због тога што се иста питања нису могла применити на различите услове живота и слободног времена у породици и интернату. Такође, иста питања се нису могла применити ни у односу на постављене циљеве и задатке истраживања.

6. ПРИКАЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

6.1. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СПЕЦИФИЧНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ

6.1.1. Специфичности породица глуве и наглуве деце као фактор који утиче на организацију слободног времена

Резултати процене родитеља о могућностима, способностима и ограничењима своје глуве и наглуве деце (Табела 10) показују да више од половине родитеља (61,8%) ограничава самосталност у извршењу задатака своје глуве деце, 79,4% родитеља сматра да је избор будуће професије ограничен због глувоће, док 17,6% родитеља не види глувоћу као препреку за избор будућег занимања. У односу на учешће деце у различитим активностима попут спортских активности, различитих едукативних радионица и слично, 51,5% родитеља сматра да су деца морала да напусте активности због последица глувоће, док 48,5% сматра да глувоћа није представљала препреку за успешно учешће.

Табела 10. Процена родитеља о могућностима и ограничењима своје глуве и наглуве деце

Тврдња	Слажем се	Не слажем се	χ^2
Нећете дозволити вашем детету да самостално вози бицикл због тога што је глуво.	42 (61,8)	26 (38,2)	$\chi^2 = 3,765$, $df = 1$, $p = ,052$

Сматрате да сте више ангажовани око вашег детета које је глуво (него према вашој другој деци која имају уредан слух).	23 (33,8)	45 (66,2)	$\chi^2 = 7,118$, df= 1, p= ,008
Постоје неке школске и сличне активности на које је ваше дете кренуло па се испоставило да због глувоће има тешкоће да учествује (нпр. у мензи, спортској сали, на тренингу...).	35 (51,5)	33 (48,5)	$\chi^2 = ,059$, df= 1, p= ,808
Сматрате да је будућа професија вашег детета ограничена због глувоће.	54 (79,4)	12 (17,6)	$\chi^2 = 26,727$, df= 1, p= ,000

У односу на време проведено са својом децом, значајно виши проценат родитеља сматра да није више од времена које посвећују својој другој деци са уредним слухом.

На питање да ли постоји нешто што их у вези њихове глуве деце посебно забрињава, родитељи су се изјаснили да је то недовољно посвећивање времена учењу, као и брига за наставак школовања детета.

На питања о корисности слушних апарата тринаест родитеља потврђују корист у свим ситуацијама, док одређен број посебно издваја корисност у саобраћају и школи. Упитани у којим ситуацијама деца по њиховој оцени не би могла да учествују без слушног апарата родитељи су или одговорили да су то све активности, или су специфично издвојили друштвени живот. Друге ситуације које, по оцени родитеља, показују да глуво дете не може да учествује у активностима са другом децом која имају уредан слух су оне које укључују: спорт, дружење, одлазак на рођендане и уопште све оне активности које се одвијају у буци.

6.1.2. Социоекономски статус породице

Социоекономски статус породице процењен је на основу више индикатора: услови становања, ниво образовања и статуса запослености испитаника. Одговори испитаника на појединачна питања приказани су у Табели 11.

Табела 11. Расподела одговора испитаника на питања о социоекономском статусу

Варијабла/индикатор	Категорије одговора	Н	%	Број поена за одговор
Место становања	власита кућа	14	20,6	4
	власити стан	4	5,9	3
	изнајмљена кућа	22	32,4	2
	изнајмљени стан	28	41,2	1
Степен образовања	основна школа	8	11,8	1
	занатска школа	12	17,6	2
	средња школа	36	52,9	3
	виша школа	6	8,8	4
	факултет	6	8,8	5
Статус запослења	неодређено	21	30,9	3
	одређено	10	14,7	2
	незапослен	37	54,4	1

У односу на стамбене услове (Табела 11) већина породица нема стан, или кућу у власништву, 73,6% живи у изнајмљеном простору. Половина испитаника (52,9%) има средњу стручну спрему, 17,6% завршену занатску школу; 11,8% испитаника има најнижи степен образовања, док највиши степен образовања има 8,8% испитаника. Чак половина испитаника (54,4%), дакле, углавном мајки деце, је незапослена, а само 30,9% има стално запослење (Табела 11.).

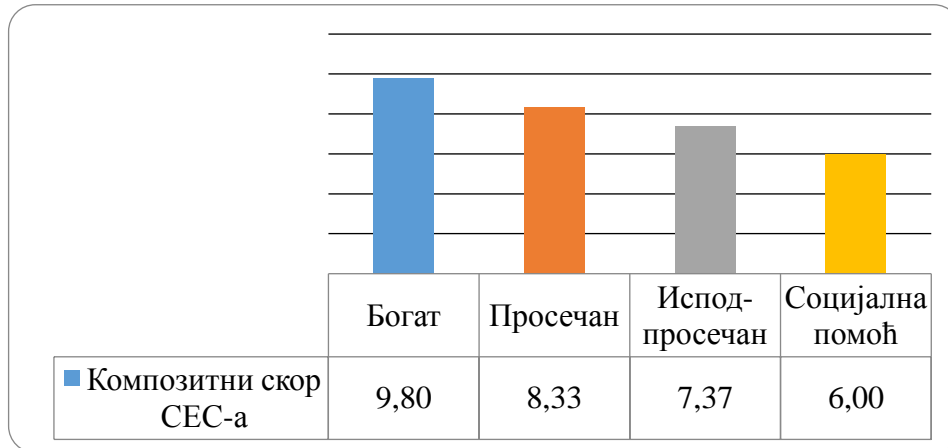
Када је реч о броју чланова породице резултати показују да у просеку има 4,65 чланова породице.

Подаци који се тичу радног ангаживања показују да је у просеку 6,33 сата за самог испитаника, а 6,76 сати за његовог супружника. Овакав резултат је последица великог процента незапослености родитеља. Наиме, незапослени родитељи су наводили да је њихово дневно радно ангажовање 0 сати. Ипак, када се погледају одговори запослених испитаника, уочава се да сви испитаници раде више од 8 сати дневно, велики број испитаника ради 10 или 11 сати, а има и испитаника који су потврдили да раде 12 или 15 сати дневно.

Композитни скор социоекономског статуса обрачунат је као збир поена добијених на појединачним питањима. Одговори су носили различиту вредност у обрачунавању композитног скорa социоекономског статуса. Поени за сваки од одговора су приказани у Табели 10. Теоријски се композитни скор СЕС-а могао кретати у распону од 3 до 15 поена, али је тај распон у овом узорку био 4 до 11 поена, са просечним скором од 8,03 и *Sd* од 1,80.

У самопроцени материјалног статуса већина испитаника сматра да је њихов материјални статус просечан (58,8%), трећина оцењује да је исподпросечан (27,9%), 7,4% испитаника даје одговор да су богати, док 5,9% наводи да живи од социјалне помоћи. Просечан композитни скор испитаника у односу на материјални статус приказан је на Графикону 1.

Графикон 1. Однос самопроцене СЕС-а с објективним показатељима материјалног статуса

На основу Графикана 1. може се закључити да је субјективна процена испитаника усклађена са скором СЕС-а који је установљен на основу објективних индикатора материјалног стања породице: највиши просечан скор СЕС-а заиста имају испитаници који себе квалификују као богате, док је он најнижи међу испитаницима који извештавају да живе од социјалне помоћи.

6.1.3. Самопроцена квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Питања о квалитету живота су преузета из Скале за процену квалитета живота (Comprehensive quality of life scale- School version (Grades 7-12) и ComQol-S5 (Robert A. Cummins, 1997)) и адаптирана према циљевима и задацима истраживања. Односила су се на: продуктивности, интимности, места у заједници и емоционалне добробити. Резултати су приказани у односу на појединачне показатеље.

Ангажовање родитеља у различитим породичним активностима

Како је начин организације и провођења слободног времена деце у директној вези са стилем живота родитеља, добијени резултати су уједно и показатељи квалитета живота породица.

Ниво ангажованости родитеља у различитим породичним активностима процењен је на основу питања којима се испитује њихово ангажовање у различитим типовима обавеза – на послу, у обављању кућних послова и чувању деце, али и добијањем података о томе колико времена недељно проводе без икакве активности, дакле непродуктивно.

Табела 12. Недељно ангажовање родитеља у различитим типовима активности

Тип ангажовања	Учесталост обављања активности N (%)				
	0	1-10	11-20	21-30	31-40+
Посао	21 (30,9%)	2 (2,9)	0 (0,0)	5 (7,4)	40 (58,8)
Кућни послови	0 (0,0)	9 (13,2)	46 (67,6)	6 (8,8)	7 (10,3)
Брига о деци	0 (0,0)	19 (27,9)	13 (19,1)	20 (29,4)	16 (23,5)
Број поена за одговор у обрачунавању укупног скура	1	2	3	4	5

Резултати показују да у обављању активности везаних за посао 58,8% испитаника проводи више од 30 сати недељено, док трећина уопште нема ову врсту ангажмана (Табела 12.). У обављању кућних послова 67,6% испитаника проведе

између 11 и 20 сати недељно. У активностима које су везане за бригу о деци испитаници троше различито време тако да се проценти најравномерније расподељују по понуђеним категоријама.

Укупни скор ангажовања у различитим продуктивним активностима обрачунат је као збир поена које испитаник остварује на претходна три питања. Просек поена за радно ангажовање на узорку у целини је нешто виши од 10.

Како показује Табела 13. у којој су приказани просечни поени за сваки од типова активности, родитељи највише времена проводе у активностима везаним за посао и скоро једнако у бризи о деци. У обављању кућних послова проводе статистички значајно мање времена у односу на време предвиђено за бављење децом (Табела 13.).

Табела 13. Просечан број поена за недељно ангажовање родитеља у различитим типовима активности и укупно

Тип ангажовања	АС	СД	Мин.	Макс.
Посао	3,54	1,93	,00	5,00
Кућни послови	3,16 ¹	,78	2,00	5,00
Брига о деци	3,48 ¹	1,14	2,00	5,00
Укупно	10,19	2,02	6,00	15,00

Напомена. ¹Разлика у просечном броју поена за недељно ангажовање у обављању кућних послова и бризи о деци је према резултатима т-теста за зависне узорке статистички значајна ($t(67) = -2,27, p = ,027$).

У Табели 14. су приказани одговори испитаника на питања о слободном времену без продуктивних активности родитеља. Највиши проценат родитеља 44,1% (Табела 14) никада нема прилику да слободно време проводи без унапред осмишљених активности, док је проценат родитеља који често или скоро увек на овај начин проводе слободно време испод 10%.

Када је реч о времену које родитељи проведу у гледању телевизије, на основу добијених резултата може се закључити да већина родитеља глуве и наглуве деце (63,2%) проводи у овој активности 6-9 сати у току дана, трећина (27,9%) то чини 3-5 сати. Процент испитаника у осталим понуђеним категоријама је занемрљиво мали.

Табела 14. Слободно време без посебних активности или проведено у гледању телевизије

	Категорије и учесталост одговора, као и одговарајући поени				
	Скоро увек	Често	Понекад	Ретко	Скоро никад
Слободно време без активности	2 (2,9)	3 (4,4)	18 (26,5)	15 (22,1)	30 (44,1)
	1	2	3	4	5
	Ни мало	1-2	3-5	6-9	10+
Гледање телевизије (сати дневно)	0 (0,0)	4 (5,9)	19 (27,9)	43 (63,2)	2 (2,9)
	5	4	3	2	1

Напомена. Поља која су обележена сивом бојом означавају поене који су додељени за сваки од одговора. Највиши број поена додељен је одговору коју указује на то да родитељи немају времена за гледање телевизије и слободно време без активности, указујући тиме на виши степен њиховог продуктивног ангажовања.

Дескриптивни показатељи за просечне скорове добијене за претходна два питања приказани су у Табели 15.

Табела 15. Просечан број поена за слободно време проведено без посебних активности или у гледању телевизије

	АС	СД	Мин.	Макс.
Слободно време без активности	4,00	1,08	1,00	5,00
Гледање телевизије	3,63	,64	2,00	5,00

Укупан скор продуктивности родитеља обрачунат је као збир поена додељених на питањима која испитују ниво радног ангажовања родитеља и учесталост непродуктивног провођења слободног времена. Дескриптивни показатељи за овако обрачунат скор приказани су у Табели 16.

Табела 16. Дескриптивни показатељи за скор продуктивности утврђени на узорку родитеља глуве и наглуве деце

	АС	СД	Мин.	Макс.
Продуктивност	17,82	2,83	11,00	25,00

Висина просечног сора показује да је ниво продуктивног ангажовања родитеља глуве и наглуве деце ближи теоријски максималном скору од 25 поена, него теоријском минимуму који износи пет поена.

Друштвени живот и комуникација са пријатељима

Димензија интимности у односу са другим људима испитана је на основу питања која су се односила на учесталост контакта са блиским пријатељима, исказаној наклоности од стране других и њиховој жељи да се укључе у заједничку активност са испитаником.

Добијени резултати показују (Табела 17) да више од 2/3 родитеља (79,6%) одржава свакодневне, или врло честе контакте са својим пријатељима, те да половина њих (48,5%) скоро увек наилази на саосећање свог окружења када се осећа потиштено. Другачија расподела процената добија се у одговору на питање о жељи других да учествују у заједничким активностима: четвртина родитеља (26,5%) има прилику да свакодневно, или више пута недељно учествује у оваквим активностима, а трећина (33,8%) једном недељно.

Процент родитеља са ниском интимношћу, односно који не одржавају блиске контакте са пријатељима, не наилазе на социјалну подршку у тешким ситуацијама и немају прилику да учествују у заједничким активностима са пријатељима (Табела 17).

Табела 17. Одговори на питања о интимности

Индикатори интимности	Категорије и учесталост одговора N (%)				
	свакодневно	више пута недељно	једном недељно	једном месечно	мање од једном месечно
Учесталост разговора с пријатељима	15 (22,1)	39 (57,4)	11 (16,2)	2 (2,9)	1 (1,5)
Исказана наклоност када се осећа потиштено	скоро увек	обично да	понекад	обично не	скоро никад
	33 (48,5)	8 (11,8)	14 (20,6)	11 (16,2)	2 (2,9)

Жеља за учешћем у заједничкој активности	18 (26,5)	18 (26,5)	23 (33,8)	6 (8,8)	2 (4,4)
Број поена за одговор у обрачунавању укупног скорa	5	4	3	2	1

Укупни скор интимности обрачунат је као збир поена који су испитаницима додељени на питањима. Просечан скор је ближи теоријском максимуму (15 поена) у односу на теоријски минимум (3 поена) што говори о високом нивоу интимности са својим окружењем испитаних родитеља (Табела 18).

Табела 18. Дескриптивни показатељи за скор интимности утврђени на узорку родитеља глуве и наглуве деце

	АС	СД	Мин.	Макс.
Интимност	11,44	2,54	6,00	15,00

Место у заједници

Да би се испитао ниво ангажовања испитаника у заједници, утврђена је учесталост укључивања у различите друштвене активности, као и позиција у неким организацијама. Испитаници су за сваки од наведених видова ангажовања наводили учесталост на месечном нивоу. Бодовање укључености у различите активности у обрачунавању укупног скорa извршено је на следећи начин: свака фреквенција помножена је са 0,2, уз то да максимум поена по активности може бити 1,00. Потом су поени за појединачне активности сабране и то до максималног збира од 5,00. Овај начин обрачунавања скорова преузет је из упутства за обрачунавање скорова Скале за испитивање квалитета живота (Comprehensive quality of life scale – School version (Grades 7-12) и ComQol-S5 (Robert A. Cummins, 1997)).

Резултати су показали да од понуђених друштвених активности, родитељи најчешће проводе време у разговору са комшијама, затим у дружењу са пријатељима и посетама члановима породице. Просечне вредности добијене за остале друштвене

активности, осим одласка у цркву, су веома ниске. Дакле, могло би се закључити да су друштвене активности испитаних родитеља глуве и наглуве деце, ограничене на ужи круг пријатеља и породице, док шири друштвени ангажман изостаје (Табела 19).

Табела 19. Учесталост укључивања родитеља глуве и наглуве деце у различите друштвене активности

Активност	АС	СД	Мин.	Макс.
Одлазак у клуб/ групу/удружење	,09	,23	,00	1,00
Дружење с пријатељима	,39	,36	,00	1,00
Праћење спортских догађаја уживо	,01	,05	,00	,20
Одлазак у цркву	,23	,35	,00	1,00
Разговор с комшијама	,80	,36	,00	1,00
Одлазак у ресторан	,02	,06	,00	,20
Одлазак у биоскоп	,02	,09	,00	,60
Посета члановима породице	,32	,36	,00	1,00
Бављење спортом	,11	,29	,00	1,00

Просечан скор за укупни ниво укључености у друштвене активности, (Табела 20) показује да је ниво укључености у друштвене активности релативно низак и ближи теоријски минималном (нула) у односу на теоријски максимално постављеном скору (пет).

Табела 20. Дескриптивни показатељи за укупни скор укључености у друштвене активности утврђен на узорку родитеља глуве и наглуве

	АС	СД	Мин.	Макс.
Укљученост у друштвене активности	1,99	,85	,00	3,80

О ниском друштвеном ангажовању сведоче и резултати о чланству, или позицији у неким друштвеним организацијама. Испитаници у 16,2% случајева указују да су чланови неког тима или клуба. У односу на функција које у тиму

обављају (Табела 21) један родитељ обавља функцију председника удружења, док је 10 у улози члана савета, члана радне групе или члана удружења.

Табела 21. Функције које у удружењима обављају родитељи глуве и наглуве деце

Функција	N (%)	Број поена
Члан савета, радне групе, удружења	10 (%)	2
Председник савета	0 (0,0)	3
Секретар/благајник/капитен неког спортског тима	0 (0,0)	4
Председник групе/удружења/председавајући	1 (%)	5

У односу на могућности родитеља да другим лицима пружи помоћ (Табела 22) резултати показују да је трећина родитеља повремено у прилици да на тај начин делује у свом окружењу, док је 20% у прилици да то чини свакодневно, или веома често. Остали то чине ретко или никада.

Табела 22. Учесталост давања савета или пружања помоћи другим људима (искључујући укућане)

	Учесталост обављања активности: тврдња/ N (%)				
	скоро свакодневно	веома често	понекад	не често	скоро никад
Пружање помоћи/савета другима	8 (11,8)	12 (17,6)	33 (48,5)	5 (7,4)	10 (14,7)
Број поена за одговор у обрачунавању укупног скорa	5	4	3	2	1

Укупни скор који говори о степену ангажовања испитаника у заједници је збир поена добијених за укљученост у различите активности, узимање активне улоге у неком удружењу и учесталости пружања помоћи/савета члановима заједнице (Табела 23). Просечан скор утврђен за место у заједници је веома низак – нешто преко пет поена у односу на максималних 15 – и говори о слабој укључености родитеља деце оштећеног слуха у активности заједнице и низак друштвени ангажман.

Табела 23. Дескриптивни показатељи за скор места у заједници утврђен на узорку родитеља деце оштећеног слуха

	АС	СД	Мин.	Макс.
Место у заједници	5,24	1,86	1,00	11,60

Емоционална добробит

Резултати о приликама које родитељи имају да се баве активностима које стварно желе да раде, степена безвољности и реалности њихових жеља приказани су у Табели 24. Нешто мање од половине родитељ има понекад прилику да се бави активностима које жели, док је четвртина у прилици да тако поступа увек или никад или готово никад.

Табела 24. Одговори родитеља глуве и наглуве деце на питања којима се испитује њихова емоционална добробит

Тврдње	Учесталост одговора и одговарајући поени: тврдња/ N (%)				
	скоро увек	обично да	понекад	обично не	скоро никад
Прилика да ради ствари које жели	8 (11,8)	12 (17,6)	29 (42,6)	12 (17,6)	7 (10,3)
	5	4	3	2	1
Жеља да се остане цео дан у кревету	7 (10,3)	7 (10,3)	36 (52,9)	10 (14,7)	8 (11,8)
	1	2	3	4	5
Жеље које не могу да се остваре	14 (20,6)	14 (20,6)	39 (57,4)	0 (0,0)	1 (1,5)
	1	2	3	4	5

Напомена. Поља која су обележена сивом бојом означавају поене који су додељени за сваки од одговора.

Такође, половина (52,9%) понекад има жељу да остане цели дан у кревету, четвртина се обично (14,7%) или готово никад (11,8%) не осећа тако. Остали обично или скоро увек имају такву жељу, 57,4% родитеља понекад има жеље које не могу да остваре, а чак 40,12% обично или готово увек има такве жеље.

Укупни скор емоционалне добробити обрачунат је као збир поена на претходна питања и уколико се просечан скор емоционалне добробити сагледа у односу на теоријски распон скорова – од 3 до 15, указује на умерену емоционалну добробит родитеља глуве и наглуве деце (Табела 25).

Табела 25. Дескриптивни показатељи за скор емоционалне добробити утврђен на узорку родитеља глуве и наглуве деце

	АС	СД	Мин.	Макс.
Емоционална добробит	8,51	1,82	3,00	13,00

6.1.4. Повезаност међу индикаторима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Резултати о корелацији различитих аспеката квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце показују да постоје статистички значајне повезаности између појединих индикатора (Табела 26):

- а) статистички значајна и умерена позитивна корелација утврђена је између скорa СЕС-а и укупног скорa продуктивности родитеља, што говори о томе да су родитељи који имају виши ангажман у продуктивним активностима имају уједно и бољи материјални статус,
- б) статистички значајна позитивна корелација укупног скорa продуктивности са скоровима за место у заједници и интимност – родитељи који имају више продуктивног ангажмана уједно имају и већу укљученост у живот заједнице и виши ниво интимности са особама у свом окружењу,
- в) статистички значајна позитивна корелација између скорова за место у заједници и интимност говори о томе да веће учешће у друштвеним активностима иде руку под руку са близином односа који се остварује с другим људима и
- г) статистички значајна позитивна веза скорова за место у заједници и интимност са скором емоционалне добробити сведочи о томе да испитаници који више учествују у друштвеним активностима и остварују ближе односе са особама у свом окружењу испољавају и виши ниво емоционалне добробити.

Табела 26. Интеркорелације варијабли које указују на родитељски квалитет живота

Скорови	(1)	(2)	(3)	(4)
СЕС (1)	1			
Продуктивност (2)	,485**	1		
Интимност (3)	,202	,325**	1	
Место у заједници (4)	,179	,304*	,314**	1
Емоционална добробит (5)	-,077	,136	,427**	,278*

Напомена. **корелација статистички значајна на нивоу ,01; *корелација статистички значајна на нивоу ,05.

6.1.5 Понашање глуве и наглуве деце и комуникација

Општа психичка добробит глуве и наглуве деце и квалитет интеракције с другима

Информације о психичкој добробити глуве и наглуве деце и њиховој умешности у интеракцији с другима испитана је серијом исказа. Родитељи су слагање с тим исказима оцењивали на четворостепеној Ликертовој скали, тако да 1 означава потпуно слагање, а 4 потпуно неслагање са садржајем тврдње. Просечне оцене за појединачне ставке приказане су у Табели 27.

Табела 27. Дескриптивни показатељи за тврдње којима се испитују општа психичка добробит и квалитет интеракције с другима

Тврдње	АС	СД	Мин.	Макс.
Дете има топле и блиске односе с другарима у школи	3,56	,78	1,00	4,00
Дете има топле и блиске односе с другарима у комшилуку.	2,94	,67	1,00	4,00
Дете је повучено и изоловано, и не може се рећи да има другаре.	3,16	,92	1,00	4,00

Дете се, иако не чује, добро сналази у комуникацији с децом и одраслима.	2,88	,59	1,00	4,00	
Сматрам да се моје дете понаша као да је задовољно, срећно и весело.	3,37	,79	1,00	4,00	
Дете показује различите емоције на уобичајен начин.	3,38	,90	1,00	4,00	
Моје дете има близак и срдчан однос с наставницима у школи.	3,46	,80	1,00	4,00	
Дете има добар однос и везано је за:	мајку	3,81	,65	1,00	4,00
	оца	3,26	1,11	1,00	4,00
	брата и/или сестру	3,26	,80	1,00	4,00
	бабу и/или деду	3,56	,85	1,00	4,00
	просек	3,47	,66	1,00	4,00
Наставници често имају примедбе на дететово понашање и дисциплину	3,32	,95	1,00	4,00	
Укупни скор опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима	29,55	4,68	13,50	35,00	

Резултати су показали (Табела 27) да родитељи глуве и наглуве деце највећи степен слагања изражавају када оцењују тврдње које упућују на блискост и топлину односа које дете успоставља с другим људима – члановима породице (а највише са мајком), друговима и наставницима у школи. Блискост односа с децом из комшилука и начелно успешност у комуникацији с другима, дакле не са особама из непосредног окружења, процењена је нешто нижом просечном оценом, која у целини одговара умереном слагању с тврдњама. У просеку умерено слагање родитељи изражавају и када процењују ставке којима се тврди да је дете срећно, али и изоловано, али и оне у којима се указује да изражава емоције на уобичајен начин и да се наставници жале на његово понашање (Табела 28.).

Табела 28. Дескриптивни показатељи за ставке којима се испитују општа психичка добробит и квалитет интеракције с другима

Тврдње	Пол	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Дете има топле и блиске односе с другарима у школи	мушки	3,62	,82	1,00	4,00	,315	,577
	женски	3,51	,76	1,00	4,00		
Дете има топле и блиске односе с другарима у комшилуку.	мушки	2,90	,67	1,00	4,00	,224	,638
	женски	2,97	,67	1,00	4,00		
Дете је повучено и изоловано, и не може се рећи да има другаре.	мушки	3,31	,71	2,00	4,00	1,313	,256
	женски	3,05	1,05	1,00	4,00		
Дете се, иако не чује, добро сналази у комуникацији с децом и одраслима.	мушки	2,79	,68	1,00	4,00	1,173	,283
	женски	2,95	,51	2,00	4,00		
Сматрам да се моје дете понаша као да је задовољно, срећно и весело.	мушки	3,38	,78	1,00	4,00	,011	,917
	женски	3,36	,81	1,00	4,00		
Дете показује различите емоције на уобичајен начин.	мушки	3,52	,91	1,00	4,00	1,143	,289
	женски	3,28	,89	1,00	4,00		
Моје дете има близак и срдчан однос с наставницима у школи.	мушки	3,45	,83	1,00	4,00	,005	,947
	женски	3,46	,79	1,00	4,00		
Дете има добар однос и везано је за чланове породице (просек)	мушки	3,47	,77	1,00	4,00	,009	,926
	женски	3,48	,58	1,75	4,00		
Наставници често имају примедбе на дететово понашање и дисциплину	мушки	3,38	,94	1,00	4,00	,171	,681
	женски	3,28	,97	1,00	4,00		

Мултиваријатна анализа варијансе (МАНОВА) у којој је пол независна варијабли, а појединачне тврдње које улазе у састав укупног скорa као зависне варијабле показује да пол детета нема значајан ефекат на родитељску оцену опште психичке добробити и квалитета интеракције детета (Wilk's Lambda= ,88, $F_{(8,59)}= ,928$, $p= ,500$, $\eta^2= ,11$).

Разлике се не утврђују на нивоу појединачних тврдњи (Табела 28.), али и на нивоу укупног скорa (Табела 29) у униваријатним анализама варијансе (АНОВА).

Табела 29. Дескриптивни показатељи за укупни скор опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима

Тврдње	Пол	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Укупни скор опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима	мушки	29,81	4,82	13,50	35,00	,157	,693
	женски	29,35	4,63	15,75	35,00		

Иста анализа, међутим, показује да на укупну оцену родитеља значајан ефекат има тип смештаја детета ($Wilk's\ Lambda = ,71$, $F_{(8,59)} = 3,029$, $p = ,006$, $\eta^2 = ,29$). Униваријатне анализе, унутар МАНОВА-е, показују да укупној разлици највише доприносе разлике утврђене на тврдњама које се тичу блискости односа са другарима у школи, повучености детета, понашања које упућује да је дете задовољно и срећно, те односа са и везаности за чланове породице (Табела 30). Сви просеци су значајно виши за глуву и наглуву децу која су током радне недеље смештена у интернату.

Табела 30. Дескриптивни показатељи за тврдње којима се испитују општа психичка добробит и квалитет интеракције са другима глуве и наглуве деце која су током радне недеље смештена у интернату и у породици

Тврдње	Смештај	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Дете има топле и блиске односе с другарима у школи	интернат	3,89	,32	3,00	4,00	4,620	,035
	породица	3,44	,86	1,00	4,00		
Дете има топле и блиске односе с другарима у комшилuku.	интернат	3,11	,32	3,00	4,00	1,606	,210
	породица	2,88	,75	1,00	4,00		
	интернат	3,89	,47	2,00	4,00	19,292	,000

Дете је повучено и изоловано, и не може се рећи да има другаре.	породица	2,90	,91	1,00	4,00		
Дете се, иако не чује, добро сналази у комуникацији с децом и одраслима.	интернат	3,00	,00	3,00	3,00	,984	,325
	породица	2,84	,68	1,00	4,00		
Сматрам да се моје дете понаша као да је задовољно, срећно и весело.	интернат	3,72	,46	3,00	4,00	5,245	,025
	породица	3,24	,85	1,00	4,00		
Дете показује различите емоције на уобичајен начин.	интернат	3,61	,85	1,00	4,00	1,602	,210
	породица	3,30	,91	1,00	4,00		
Моје дете има близак и срдачан однос с наставницима у школи.	интернат	3,67	,59	2,00	4,00	1,718	,194
	породица	3,38	,85	1,00	4,00		
Дете има добар однос и везано је за чланове породице (просек)	интернат	3,82	,28	3,00	4,00	7,306	,009
	породица	3,35	,71	1,00	4,00		
Наставници често имају примедбе на дететово понашање и дисциплину	интернат	3,67	,69	2,00	4,00	3,280	,075
	породица	3,20	1,01	1,00	4,00		

Сасвим очекивано, статистички значајна разлика у корист ученика који током радне недеље бораве у интернату добија се и онда када се уради АНОВА-а са укупним скором као зависном и типом смештаја као независном варијаблом (Табела 31).

Табела 31. Дескриптивни показатељи за укупни скор опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима глуве и наглуве деце која су током радне недеље смештена у интернату и у породици

Тврдње	Смештај	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Укупни скор опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима	интернат	32,38	2,50	26,00	35,00	10,145	,002
	породица	28,53	4,88	13,50	35,00		

У Табели 32. приказане су корелације одговора на тврдње и укупни скор с узрастом детета. У овој анализи добијена је само једна статистички значајна корелација: узраст детета остварује негативну корелацију умереног нивоа са оценом тврдње да дете има блиске односе с другарима у комшилуку. Правац корелације говори о томе да што је дете старије то родитељи изражавају мањи степен слагања са овом тврдњом.

Табела 32. Корелације одговора на појединачне тврдње и укупног скорa опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима са узрастом детета

Тврдње	Узраст детета	
Дете има топле и блиске односе с другарима у школи	-,237	
Дете има топле и блиске односе с другарима у комшилуку.	-,475**	
Дете је повучено и изоловано, и не може се рећи да има другаре.	-,104	
Дете се, иако не чује, добро сналази у коминикацији с децом и одраслима.	-,041	
Сматрам да се моје дете понаша као да је задовољно, срећно и весело.	-,147	
Дете показује различите емоције на уобичајен начин.	,054	
Моје дете има близак и срдачан однос с наставницима у школи.	-,135	
Дете има добар однос и везано је за:	Мајку	-,135
	Оца	-,228
	брата и/или сестру	-,143
	бабу и/или деду	-,122
	просек	-,212

Наставници често имају примедбе на дететово понашање и дисциплину	- ,081
Укупни скор опште психичке добробити и квалитета интеракције с другима	- ,217

Напомена. **корелација је значајна на нивоу ,01.

Укупни скор опште психичке добробити детета и квалитета интеракције са другима, повезан је и са скоровима који указују на квалитет живота родитеља. Резултати су приказани у Табели 33. и говоре о изостанку статистички значајних корелација.

Табела 33. Корелације укупног скорa опште психичке добробити и квалитета интеракције са објективним показатељима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Објективни показатељи квалитета живота родитеља	Психичка добробит детета
Социоекономски статус	,093
Продуктивност	,203
Интимност	,032
Место у заједници	- ,151
Емоционална добробит	,163

6.2. ИНДИКАТОРИ ПРОВОЂЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ

Питања којима се испитују активности слободног времена разврстана су у неколико категорија, па ће резултати прво бити приказани засебно за сваку од њих.

6.2.1. Културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

У Табели 34. приказна је учесталост активности слободног времена које су везане за различите културне садржаје. Прво што се уочава је висок проценат одговора који указују да дете не узима учешће у активностима које су везане за различите културне садржаје, у случају већине наведених активности одговор „никада“ је присутан у више од 50% случајева. Најмање заступљене активности су одлазак на концерте и уметничке изложбе. Најчешћа активност је одлазак у биоскоп, при чему 8,8% деце редовно упражњава ову активности (једном у три месеца). Нешто виши проценат одговора (преко 10%) забележен је за активности одласка у музеј, изложбе дечијих радова и учествовање у приредбама и наступима и то за одговор „једном годишње“ (Табела 34).

Табела 34. Учесталост културних садржаја као део активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици

Културни садржај	N (%)			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Позориште	2 (2,9)	2 (2,9)	6 (8,8)	58 (85,3)
Концерт	1 (1,5)	0 (0,0)	3 (4,4)	64 (94,1)
Музеј	2 (2,9)	0 (0,0)	8 (11,8)	58 (85,3)
Уметничка изложба, галерија	0 (0,0)	2 (2,9)	3 (4,4)	63 (92,6)
Биоскоп	6 (8,8)	6 (8,8)	12 (17,6)	44 (64,7)
Изложба дечијих радова	4 (5,9)	0 (0,0)	7 (10,3)	57 (83,8)
Учествовање у приредбама и наступима	0 (0,0)	5 (7,4)	10 (14,7)	53 (77,9)

Број поена за одговор у обрачунавању укупног сора	4	3	2	1
--	---	---	---	---

Укупни скор учешћа у културним активностима обрачунат је као просек оцена за све културне садржаје.

Табела 35. Дескриптивни показатељи за скор учесталости културних садржаја глуве и наглуве деце у породици

Варијабла	АС	СД	Мин.	Макс.
Културни садржаји	1,26	,43	1,00	2,86

Аритметичка средина добијена за укупни скор за упражњавање културних активности говори о њиховој ниској учесталости – оној која се своди на учествовање у одређеној активности једном у току године (Табела 35).

Резултати АНОВА-е показују да нема статистички значајних међугрупних разлика (Табела 36), иако је просек укупног сора нешто виши у групи дечака, тј. у групи деце која су током радне недеље смештена у породици.

Утврђена је, међутим, статистички значајна ниска повезаност укупног сора за културне садржаје са узрастом деце ($r = ,240$, $p = ,049$). Старија деца чешће учествују у различитим културним активностима.

Табела 36. Међугрупне разлике у укупном скору учесталости културних садржаја (пол, смештај) глуве и наглуве деце у породици

Варијабле	Категорије	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Пол	мушки	1,36	,47	1,00	2,86	3,59	,063
	женски	1,17	,38	1,00	2,43		
Смештај	интернат	1,09	,14	1,00	1,43	3,52	,065
	породица	1,31	,49	1,00	2,86		

Да ли је скор за упражњавања активности везаних за културне садржаје повезан са квалитетом живота родитеља, испитано је применом корелационе анализе. Резултати показују да је укупни скор за културне садржаје статистички

значајно повезан с оценама продуктивности и емоционалне добробити родитеља (Табела 37.). У оба случаја веза је позитивна и говори о томе да се деца чији родитељи извештавају о вишем нивоу продуктивности и емоционалне добробити у слободно време, чешће баве активностима које су везане за културу.

Табела 37. Корелација укупног скор за културне садржаје с објективним показатељима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Објективни показатељи квалитета живота родитеља	Укупни скор за културне садржаје
Социоекономски статус	,094
Продуктивност	,312**
Интимност	,148
Место у заједници	,216
Емоционална добробит	,292*

Напомена. *корелација значајна на нивоу ,05; **корелација значајна на нивоу ,01.

Повезаност са укупним скором опште психичке добробити детета и квалитета интеракције с другима је статистички значајна, умереног интензитета и негативна ($r = -,313$, $p = ,009$). Дакле, деца која су од стране родитеља оцењена као задовољнија и умешнија у комуникацији, имају ниже скорове укључености у културне садржаје.

6.2.2. Спортске активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

Учесталост активности које су везане за спорт приказана је у Табели 38 из које се види да 75% деце никада не одлази на утакмице, док једном годишње то чини 22%. Спортom се бави 10,3% деце. Упражњавање спортских активности у игри са другарима је нешто присутније - код скоро 20% једном недељно, а код скоро 6% свакодневно. Ипак, најучесталији је одговор да су овакве активности у игри са друговима ретке и даје га чак 75% родитеља.

Табела 38. Учесталост спортских садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

Спортски садржаји	N (%) и одговарајући број поена			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Одлазак на утакмице	1 (1,5)	1 (1,5)	15 (22,1)	51 (75,0)
	4	3	2	1
	Да		не	
Тренирање спорта	7 (10,3)		61 (89,7)	
	4		1	
	Свакодневно		једном недељно	ретко
Спортске активности у игри с друговима	4 (5,9)		13 (19,1)	51 (75,0)
	4		3	2

На основу поена који су додељени за сваки од ова три питања обрачунат је укупни скор учешћа у спортским активностима и то као просек поена. Дескриптивна статистика за овај скор приказана је у Табели 39. Добијена аритметичка средина указује на релативно ниско присуство спортских садржаја у активностима слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

Табела 39. Дескриптивни показатељи за скор учесталости спортских садржаја глуве и наглуве деце у породици

Активност	АС	СД	Мин.	Макс.
Спортски садржаји	1,76	,39	1,00	3,76

Да ли се на нивоу група – у односу на пол и тип смештаја – могу утврдити неке разлике у висини овог скорa испитано је применом АНОВА-е. Дескриптивни показатељи за групе, као и резултати анализа приказани су у Табели 40.

Табела 40. Међугрупне разлике у укупном скору учесталости спортских садржаја (пол, смештај) глуве и наглуве деце у породици

Варијабле	Категорије	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Пол	мушки	1,78	,50	1,00	3,67	,091	,736
	женски	1,75	,30	1,00	2,67		
Смештај	интернат	1,78	,34	1,33	2,67	,026	,871
	породица	1,76	,41	1,00	3,67		

Резултати АНОВА-е показују да нема статистички значајних међугрупних разлика (Табела 40), тј. да је учесталост спортских садржаја у породици једнака код испитаника оба пола и код деце која током радне недеље живе у породици и интернату.

Веза са узрастом није статистички значајна ($r = ,166$, $p = ,176$). Повезаност са укупним скором опште психичке добробити детета и квалитета интеракције с другима, такође, статистички није значана ($r = -,012$, $p = ,923$). (Табела 41).

Табела 41. Корелација укупног скорa за спортске садржаје с објективним показатељима квалитета живота родитеља

Објективни показатељи квалитета живота родитеља	Укупни скор за спортске садржаје
Социоекономски статус	-,179
Продуктивност	-,015
Интимност	-,153
Место у заједници	,155
Емоционална добробит	,108

6.2.3. Путовања, излети и посете у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

Међу активностима слободног времена испитано је колико често глува и наглува деца имају прилику да путују, одлазе на излете и у посете. Резултати учесталости ових активности приказани су у Табели 42 и Табели 43.

Табела 42. Учесталост путовања, излета и посета глуве и наглуве деце у организацији породице

Путовања, излети и посете	N (%)			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Једнодневни излет	10 (14,7)	9 (13,2)	20 (29,4)	29 (42,6)
Посете рођацима/пријатељима у другом месту	18 (26,5)	18 (26,5)	27 (39,7)	5 (7,4)
Посета рођацима/пријатељима у свом месту	52 (75,0)	12 (17,6)	5 (7,4)	0 (0,0)
Одлазак на славе код пријатеља и рођака	54 (79,4)	10 (14,7)	4 (5,9)	0 (0,0)
Одлазак на дечје рођендане	35 (51,5)	31 (45,6)	2 (2,9)	0 (0,0)
Број поена за одговор у обрачунавању укупног скорa	4	3	2	1

Табела 43. Учесталост путовања, излета и посета глуве и наглуве деце у организацији породице

Путовања, излети и посете	N (%)			
	Сваке године	Сваке друге године	ретко	никада
Летовање на мору	9 (13,2)	17 (25,0)	16 (23,5)	26 (38,2)
Летовање на планини	0 (0,0)	1 (1,5)	27 (39,7)	40 (58,8)
Зимовање на планини	4 (5,9)	0 (0,0)	12 (17,6)	52 (76,5)

У односу на добијене резултате, глува и наглува деца су најчешће у прилици да одлазе у посете пријатељима и рођацима, на славе и дечије рођендане – проценат деце која бар једном у три месеца имају прилику да присуствују овим активностима је између 50% и 80%, а ове активности су присутне код све деце. Прилику да одлази

у посету рођацима/пријатељима ван места становања имају готово сва деца – тек мање од 10% родитеља наводе да деца никада не проводе слободно време на овај начин (Табела 42).

Сасвим очекивано, излети, летовања и зимовања су ређе присутне активности у искуству деце: 23,5-39,7% деце ретко има ово искуство, 0-13,2% сваке године, а 1,5- 25% сваке друге године. Проценти деце која никада нису била у прилици да оду на понуђене врсте путовања крећу се од 38,2-76,5% (Табела 43).

Укупни скор за активности путовања, излете и посете обрачунат је као просек свих додељених оцена. Дескриптивне мере за овај скор приказане су у Табели 44.

Табела 44. Дескриптивни показатељи за скор учесталости културних садржаја

Активност	АС	СД	Мин.	Макс.
Путовања, излети и посете	2,57	,44	1,50	3,63

Када се просечан скор добијен у узорку упореди са максималним скором од пет види се да деца имају умерене прилике да учествују у понуђеним активностима.

Резултати у Табели 45 показују да нема статистички значајних међугрупних разлика: прилику да путују, иду ина излете и у посете у организацији породице једнако имају и дечаки и девојчице, и деца која су током радне недеље смештена у породици или интернату.

Табела 45. Међугрупне разлике у укупном скору путовања, излета и посета (пол, смештај) глуве и наглуве деце у породици

Варијабле	Категорије	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Пол	мушки	2,67	,41	1,50	3,25	2,260	,137
	женски	2,51	,46	1,50	3,63		
Смештај	интернат	2,50	,34	2,00	3,13	,706	,404
	породица	2,60	,47	1,50	3,63		

Провера повезаности скор за путовањам излете и посете са објективним показатељима квалитета живота дала је два статистички значајна резултата (Табела

46): скор путовања, излета и посета је у позитивној корелацији са скором места у заједници и емоционалне добробити родитеља. Дакле, деца родитеља који узимају активнију улогу у заједници и извештавају о већем степену емоционалног благостања имају чешће прилику да путују, одазе на излете и у посете пријатељима и рођацима.

Табела 46. Корелација укупног скор за путовања, излете и посете са објективним показатељима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Објективни показатељи квалитета живота родитеља	Укупни скор за путовања, излете и посете
Социоекономски статус	-,078
Продуктивност	,167
Интимност	-,101
Место у заједници	,303*
Емоционална добробит	,298*

Повезаност укупног скор за путовања, излете и посете са укупним скором опште психичке добробити детета и квалитета интеракције са другима није статистички значајна ($r = -,076$, $p = ,535$).

6.2.4. Додатно учење у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

Колико су активности додатног учења код куће присутне у активностима слободног времена глуве и наглуве деце приказано је у Табели 47.

Табела 47. Преглед додатних активности учења глуве и наглуве деце у породици

Активност	Дете укључено у активност N (%)	Дете није укључено у активност N (%)
Учење страног језика	0 (0,0)	68 (100,0)
Додатне слушне и говорне вежбе	29 (42,6)	39 (57,4)
Читање књига	3 (4,4)	65 (95,6)
Праћење образовног програма на ТВ-у	9 (13,2)	59 (86,8)
Израда домаћих задатака	20 (29,4)	48 (70,6)

Према мишљењу родитеља, глува и наглува деца не похађају часове страног језика и веома висок проценат не чита књиге (95,6%). Мали проценат – 13,2%, гледа образовни програм. Са друге стране, додатне слушне вежбе упражњава 42,6% деце, а скоро трећина (29,4%) код куће израђује домаће задатке.

У обрачунавању укупног скорa додатног учења детету је за присуство активности додељен 1 поен, а потом је обрачунат просек ових поена, како би се видело колико додатних активности учења деца практикују у просеку. Дескриптивни показатељи за овај скор приказани су у Табели 48.

Табела 48. Дескриптивни показатељи за скор активности учења глуве и наглуве деце у породици

Активност	АС	СД	Мин.	Макс.
Учење код куће	,90	,73	,00	3,00

На основу утврђеног просека (Табела 48.) запажа се да деца имају једну додатну активност учења код куће, нека их немају, док се код неке бележе чак три од наведене четири активности.

Табела 49. Међугрупне разлике у укупном скору учења глуве и наглуве деце у породици

Варијабле	Категорије	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Пол	мушки	1,03	,62	,00	2,00	1,784	,186
	женски	,79	,80	,00	3,00		
Смештај	интернат	,33	,48	,00	1,00	18,015	,000
	породица	1,10	,71	,00	3,00		

Резултати АНОВА-е којом су испитиване међугрупне разлике у скору учења код куће показују да нема статистички значајних полних разлика, али да постоји значајна разлика у односу на тип смештаја током радне недеље (Табела 49.). Деца која су током радне недеље смештена у породици упражњавају више активности учења код куће од деце која су смештена у интернату. Није утврђена статистички значајна повезаност укупног скор за учење код куће са узрастом деце ($r = ,191$, $p = ,119$). Са друге стране, утврђена је једна статистички значајна негативна веза са објективним индикаторима квалитета живота родитеља – са скором интимности (Табела 50). Деца чији родитељи извештавају о вишем степену блискости у интерперсоналним односима упражњавају мање додатних активности учења код куће ($r = -,534$), а у случајевима када родитељи остварују нижи скор деца упражњавају сразмерно више додатних активности учења.

Табела 50. Корелација укупног скор за учење код куће с објективним показатељима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Објективни показатељи квалитета живота родитеља	Укупни скор за учење код куће
Социоекономски статус	-,200
Продуктивност	-,209
Интимност	-,534**
Место у заједници	-,238
Емоционална добробит	-,093

Повезаност скорa додатног учења код куће са укупним скором опште психичке добробити детета и квалитета интеракције са другима показује да нема статистичке значајности ($r = -,081$, $p = ,512$).

Колико често родитељи помажу деци у активностима учења код куће показују резултати приказани у Табели 51. Преко 40% родитеља (44,1%) не учествује у овим активностима, јер дете обавезе завршава у школи, 39,7% се у ове активности укључује повремено, 13,2% родитеља помаже деци у учењу свакодневно, док 2,9% нема потребу да то чини, јер дете учи самостално.

Табела 51. Учесталост помоћи родитеља у активностима учења код куће

Тврдња	Н (%)
Свакодневно	9 (13,2)
По потреби	27 (39,7)
Не, јер дете самостално учи	2 (2,9)
Не, јер дете обавезе завршава у школи	30 (44,1)

6.2.5. Слободне активности и секције у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

На отворено питање о томе како дете најчешће проводи слободно време родитељи наводе да дете најчешће слободно време проводи уз компјутер (играјући игрице - 50% деце), 11,8% време проводе у слободној игри, 7,4% у коришћењу мобилног телефона, 5,9% гледајући телевизију, а 1,5% слушајући музику.

Табела 52. Учесталост дружења с вршњацима глуве и наглуве деце у породици (укупно, по полу и типу смештаја)

Тврдња	Узорак у целини Н (%)	Пол		Смештај	
		мушки, Н (%)	женски, Н (%)	интернат, Н (%)	породица, Н (%)
свакодневно	24 (35,3)	10 (34,5)	14 (35,9)	7 (38,9)	17 (34,0)
једном недељно	12 (17,6)	5 (17,2)	7 (17,9)	4 (22,2)	8 (16,0)
ретко	32 (47,1)	14 (48,3)	18 (46,2)	7 (38,9)	25 (50,0)
Укупно	68 (100,0)	29 (100,0)	39 (100,0)	18 (100,0)	50 (100,0)
Хи-квадрат тест		$\chi^2(2) = ,030, p = ,985$		$\chi^2(2) = ,727, p = ,695$	

Резултати показују да 47,1% деце ретко практикује дружење са вршњацима, 35,3% се дружи с вршњацима свакодневно, док једном недељно то чини 17,6% (Табела 52). Како показује Хи-квадрат тест расподела процената је слична међу дечацима и девојчицама, као и између деце која су током радне недеље смештена у интернату и породици.

Табела 53. Учесталост гледања телевизије глуве и наглуве деце у породици

Тврдња	Укупно, Н (%)	Пол		Смештај	
		мушки, Н (%)	женски, Н (%)	интернат, Н (%)	породица, Н (%)
1 сат дневно	6 (8,8)	1 (3,4)	5 (12,8)	1 (5,6)	5 (10,0)
2 сата дневно	22 (32,4)	9 (31,0)	13 (33,3)	8 (44,4)	14 (28,0)
време углавном проводи уз ТВ програм	40 (58,8)	19 (65,5)	21 (53,8)	9 (50,0)	31 (62,0)
Укупно	68 (100,0)	29 (100,0)	39 (100,0)	18 (100,0)	50 (100,0)
Хи-квадрат тест		$\chi^2(2) = 2,068, p = ,356$		$\chi^2(2) = 1,727, p = ,422$	

Већина глуве и наглуве деце (58,8%) углавном у породици проводи време уз ТВ програм, 32,4% телевизију гледа до два сата дневно, а 8,8% то чини у трајању од једног сата. Слична расподела процената добија се када се резултати прикажу по полу и типу смештаја, а на основу резултата Хи-квадрат теста се закључује да је учесталост гледања телевизије независна од пола и типа смештаја.

Када гледају телевизију 39,7% деце као најчешћи садржај бира серије, 33,8% најчешће гледа цртане филмове, а четвртина (25,0%) филмове (Табела 54). Процент се слично расподељују по полу и типу смештаја.

Табела 54. ТВ програм који глува и наглува деца најчешће прате у породици

ТВ програм	Укупно, Н (%)	Пол		Смештај	
		мушки, Н (%)	женски, Н (%)	интернат, Н (%)	породица, Н (%)
цртани филм	23 (33,8)	11 (37,9)	12 (30,8)	4 (22,2)	19 (38,0)
серија	27 (39,7)	7 (24,1)	20 (51,3)	7 (38,9)	20 (40,0)
филм	17 (25,0)	10 (34,5)	7 (17,9)	7 (38,9)	10 (20,0)
образовна емисија	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)
разни живи програм	1 (1,5)	1 (3,4)	0 (0,0)	0 (0,0)	1 (2,0)
Укупно		29 (100,0)	39 (100,0)	18 (100,0)	50 (100,0)
Хи-квадрат тест		није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама		није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама	

Према мишљењу родитеља, 61,8% деце време углавном проводи користећи рачунар, 29,4% то чини два сата дневно, а 8,8% један сат у току дана (Табела 55).

Табела 55. Учесталост коришћења рачунара глуве и наглуве деце у породици

Коришћење рачунара	Укупно, Н (%)	Пол		Смештај	
		мушки, Н (%)	женски, Н (%)	интернат, Н (%)	породица, Н (%)
1 сат дневно	6 (8,8)	3 (10,3)	3 (7,7)	1 (5,6)	5 (10,0)
2 сата дневно	20 (29,4)	8 (27,6)	12 (30,8)	1 (5,6)	19 (38,0)
време углавном проводи уз рачунар	42 (61,8)	18 (42,9)	24 (61,5)	16 (88,9)	26 (52,0)
Укупно	68 (100,0)	29 (100,0)	39 (100,0)	18 (100,0)	50 (100,0)
Хи-квадрат тест		$\chi^2(2) = ,191, p = ,909$		$\chi^2(2) = 7,949, p = ,019$	

Проценти се слично расподељују у групи дечака и девојчица и Хи-квадрат тест нема статистичку значајност. Расподела процената је, међутим, различита међу децом која током радне недеље живе у интернату и оном која су у породици. Скоро 90% деце која су током радне недеље у интернатском смештају углавном када су у својој кући проводе време користећи рачунар, а у поређењу са 52% деце која живе у породици. Да је учесталост коришћења рачунара зависна од типа смештаја показује и статистички значајна вредност Хи-квадрат теста ($p = ,019$) (Табела 55).

Родитељи су рангирани различите садржаје на рачунару према томе колико се њима деца баве. Како се види у Табели 56 највише је рангирано играње игрица, а следи коришћење друштвених мрежа— т-тест за зависне узорке показује да у просечним ранговима за ова два типа садржаја нема статистички значајних разлика тј. да су оне подједнако заступљене. Гледање филмова/цртаних филмова заузима следећу позицију, а т-тест за зависне узорке потврђује да је просечан ранг додељен овом садржају значајно нижи од оног који имају игрице и друштвене мреже. Најлошије је рангирана употреба компјутера за писање или цртање и то статистички значајно ниже у односу на просечне рангове сва три претходно поменута садржаја ($СД = ,61$) (Табела 56.).

Табела 56. Дескриптивни показатељи за рангове додељене различитим садржајима на компјутеру

Садржаји на рачунару	АС	СД	Мин.	Макс.
видео игре	1,75 ^{1,2}	,72	1,00	3,00
филмови и цртани филмови	2,62 ^{1,3,4}	,79	1,00	4,00
друштвене мреже	1,94 ^{3,5}	1,05	1,00	4,00
писање или цртање	3,73 ^{2,4,5}	,61	2,00	4,00

Напомена. ¹t (67)= -5,396, p= ,000; ²t (67)= -14,536, p= ,000; ³t (67)= 3,222, p= ,002; ⁴t (67)= -13,121, p= ,000; ⁵t (67)= -9,661, p= ,000.

Како показује анализа варијансе нема полних разлика у просечним ранговима различитих садржаја на рачунару – дечаци и девојчице користе рачунаре на сличан начин (Табела 57).

Табела 57. Полне разлике у просечним ранговима за садржаје на рачунару

Садржаји на рачунару	Пол	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
видео игре	мушки	1,69	,71	1,00	3,00	,352	,555
	женски	1,79	,73	1,00	3,00		
филмови и цртани филмови	мушки	2,59	,91	1,00	4,00	,079	,780
	женски	2,64	,71	1,00	3,00		
друштвене мреже	мушки	2,17	1,10	1,00	4,00	2,511	,118
	женски	1,77	,99	1,00	4,00		
писање или цртање	мушки	3,59	,73	2,00	4,00	3,076	,084
	женски	3,85	,49	2,00	4,00		

Нису утврђене статистички значајне разлике ни у томе колико компјутер користе глува и наглува деца која су током радне недеље смештена у породици и која су смештена у интернату (Табела 58).

Табела 58. Разлике у просечним ранговима за садржаје на рачунару с обзиром на тип смештаја

Садржаји на рачунару	Смештај	АС	СД	Мин,	Макс,	F (1, 66)	p
видео игре	интернат	1,72	,67	1,00	3,00	,036	,850
	породица	1,76	,74	1,00	3,00		
филмови и цртани филмови	интернат	2,78	,55	1,00	3,00	1,000	,321
	породица	2,56	,86	1,00	4,00		
друштвене мреже	интернат	1,61	,78	1,00	4,00	2,476	,120
	породица	2,06	1,11	1,00	4,00		
писање или цртање	интернат	3,94	,24	3,00	4,00	2,925	,092
	породица	3,66	,69	2,00	4,00		

Корелације рангова додељених различитим садржајима на рачунару с узрастом се крећу у опсегу од ,010 до ,159 и нису статистички значајне.

6.2.6. Помоћ у кући и самоопслуживање у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

У односу на одговоре родитеља, глува и наглува деца нису посебно ангажована у активностима помагања у кућним пословима (Табела 59). Највећи проценат (51,5%) је присутан при намештању кревета, сређивању сопствене собе (51,5%) и одласку у продавницу (47,1%). Глува и наглува деца обављају и друге послове, као што је усисавање (35,3%) и чување млађег брата/сестре (29,4%), док 30,9% деце зна да скува чај и зна да испече јаје (30,9%). 25% деце припрема доручак, 19,1% брише прашину и 20,6% пере судове. Неравномерна расподела процената – деце која обављају и која не обављају неку активности – присутна је код следећих послова: усисавање, брисање прашине, чување брата/сестре, припрема доручка, зна да скува чај, зна да испече јаја. У свим наведеним случајевима процентуално је заступљеније не обављање наведених послова.

Табела 59. Укљученост глуве и наглуве деце у послове у кући

Врста активности	Категорије варијабле	Н	%	Хи-квадрат тест
Намештање кревета	да	35	51.5	$\chi^2 = ,059$ df= 1, p= ,808
	не	33	48.5	
Сређивање собе	да	35	51.5	$\chi^2 = ,059$ df= 1, p= ,808
	не	33	48.5	
Усисавање	да	24	35.3	$\chi^2 = 5,882$, df= 1, p= ,015
	не	44	64.7	
Брисање прашине	да	13	19.1	$\chi^2 = 25,941$, df= 1, p= ,000
	не	55	80.9	
Прање судова	да	14	20.6	$\chi^2 = 23,529$, df= 1, p= ,000
	не	54	79.4	
Одлазак у продавницу	да	32	47.1	$\chi^2 = ,235$, df= 1, p= ,628
	не	36	52.9	
Чување брата/сестре	да	20	29.4	$\chi^2 = 11,529$, df= 1, p= ,001
	не	48	70.6	
Припрема доручка	да	17	25.0	$\chi^2 = 17,000$, df= 1, p= ,000
	не	51	75.0	
Зна да скува чај	да	21	30.9	$\chi^2 = 9,941$, df= 1, p= ,002
	не	47	69.1	
Зна да испече јаје	да	21	30.9	$\chi^2 = 21,235$, df= 1, p= ,000
	не	47	69.1	

Дескриптивни показатељи за овако обрачунат скор показују да глува и наглува деца у просеку обављају 3,32 активности из домена помоћи у кући (Табела 60).

Табела 60. Дескриптивни показатељи за скор помоћи у кући

Активност	АС	СД	Мин.	Макс.
Помоћ у кући	3,32	2,80	,00	10,00

Резултати Хи-квадрат теста показују да је обављање кућних послова независно од пола (Табела 61).

Табела 61. Укљученост глуве и наглуве деце у послове у кући у односу на пол

Врста активности	Обављање активности	Пол детета		Хи-квадрат тест
		Мушки	Женски	
Намештање кревета	да	16 (55,2)	19 (48,7)	$\chi^2 = ,277$ df= 1, p= ,598
	не	13 (44,8)	20 (51,3)	
Сређивање собе	да	13 (44,8)	22 (56,4)	$\chi^2 = ,893$ df= 1, p= ,345
	не	16 (55,2)	17 (43,6)	
Усисавање	да	10 (34,5)	14 (35,9)	$\chi^2 = ,015$, df= 1, p= ,904
	не	19 (65,5)	25 (64,1)	
Брисање прашине	да	4 (13,8)	9 (23,1)	$\chi^2 = ,927$, df= 1, p= ,336
	не	25 (86,2)	30 (76,9)	
Прање судова	да	4 (13,8)	10 (25,6)	$\chi^2 = 1,428$, df= 1, p= ,232
	не	25 (86,2)	29 (74,4)	
Одлазак у продавницу	да	10 (34,5)	22 (56,4)	$\chi^2 = 3,210$, df= 1, p= ,073
	не	19 (65,5)	17 (43,6)	
Чување брата/сестре	да	7 (24,1)	13 (33,3)	$\chi^2 = ,677$, df= 1, p= ,410
	не	22 (75,9)	26 (66,7)	
Припрема доручка	да	7 (24,1)	10 (25,6)	$\chi^2 = ,020$, df= 1, p= ,887
	не	22 (75,9)	29 (74,4)	
Зна да скува чај	да	9 (31,0)	12 (30,8)	$\chi^2 = ,001$, df= 1, p= ,981
	не	20 (69,0)	27 (69,2)	
Зна да испече јаје	да	5 (17,2)	10 (25,6)	$\chi^2 = ,683$, df= 1, p= ,409
	не	24 (82,8)	29 (74,4)	

Значајне неравномерности у расподели процената добијене су када су упоређена деца која су током радне недеље смештена у интернату са децом која су увек у породици (Табела 62). Деца смештена у интернату се када су у породици ређе

укључују у обављање следећих послова: намештање кревета, брисање прашине, чување брата/сестре. У случају прања судова деца која су током радне недеље смештена у породици чешће обављају ту активност, док је у случају одласка у продавницу проценат виши међу децом која су током радне недеље смештена у интернату.

Табела 62. Укљученост глуве и наглуве деце у послове у кући по типу смештаја

Врста активности	Обављање активности	Смештај		Хи-квадрат тест
		Интернат	Породица	
Намештање кревета	да	5 (27,8)	30 (60,0)	$\chi^2 = 5,501$ df= 1, p= ,019
	не	13 (72,2)	20 (40,0)	
Сређивање собе	да	8 (44,4)	27 (54,0)	$\chi^2 = ,484$ df= 1, p= ,487
	не	10 (55,6)	23 (46,0)	
Усисавање	да	5 (27,8)	19 (38,0)	$\chi^2 = ,606$, df= 1, p= ,436
	не	13 (72,2)	31 (62,0)	
Брисање прашине	да	0 (0,0)	13 (26,0)	$\chi^2 = 4,227$, df= 1, p= ,011
	не	18 (100,0)	37 (74,0)	
Прање судова	да	1 (5,6)	13 (26,0)	$\chi^2 = 2,249$, df= 1, p= ,059
	не	17 (94,4)	37 (74,0)	
Одлазак у продавницу	да	12 (66,7)	20 (40,0)	$\chi^2 = 3,778$, df= 1, p= ,052
	не	6 (33,3)	30 (60,0)	
Чување брата/сестре	да	9 (50,0)	11 (22,0)	$\chi^2 = 4,988$, df= 1, p= ,025
	не	9 (50,0)	39 (78,0)	
Припрема доручка	да	5 (27,8)	12 (24,0)	$\chi^2 = ,101$, df= 1, p= ,758
	не	13 (72,2)	38 (76,0)	
Зна да скува чај	да	5 (27,8)	16 (32,0)	$\chi^2 = ,111$, df= 1, p= ,740
	не	13 (72,2)	34 (68,0)	
Зна да испече јаје	да	4 (22,2)	11 (22,0)	$\chi^2 = ,000$, df= 1, p= ,984
	не	14 (77,8)	39 (78,0)	

Провере разлика у просечном броју активности у кући у односу на пол и тип смештаја извршене су применом анализе варијансе (АНОВА). Резултати ових анализа показују да нема разлика у просечном броју кућних послова које обављају дечаци и девојчице (Табела 63). Такође, утврђене су неке разлике у типовима кућних послова у које се различито укључују деца која су током радне недеље смештена у интернату и породици, али нису утврђене разлике у њиховом просечном броју (Табела 63).

Табела 63. Међугрупне разлике у укупном скору помоћи у кући (пол, смештај) глуве и наглуве деце у породици

Варијабле	Категорије	АС	СД	Мин.	Макс.	F (1, 66)	p
Пол	мушки	2,93	2,37	0,00	9,00	,990	,323
	женски	3,61	3,08	0,00	10,00		
Смештај	интернат	3,00	1,60	0,00	6,00	,323	,572
	породица	3,44	3,13	0,00	10,00		

Резултати АНОВА-е показују да нема статистички значајних разлика ни у односу на пол ни у односу на тип смештаја.

Корелација укупног скору помоћи у кући са узрастом испитаника је .247 и значајна је на нивоу .05 ($p=.042$). Дакле, старија деца више помажу у обављању кућних послова. Корелације просечног броја активности помоћи у кући с објективним показатељима квалитета живота родитеља су статистички незначајне (Табела 64).

Табела 64. Корелација просечног броја активности помоћи у кући са објективним показатељима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце

Објективни показатељи квалитета живота родитеља	Просечни скор помоћи у кући
Социоекономски статус	-,223
Продуктивност	-,188
Интимност	-,186
Место у заједници	,045
Емоционална добробит	-,042

Корелација просечног броја активности у кући са психичком добробити детета и квалитетом интеракције -,150 и није статистички значајна ($p=.224$).

6.2.7 Корелација активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици

Како би се утврдило да између појединих активности слободног времена постоји повезаност, утврђене су корелације међу укупним/ просечним скоровима за испитане активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

Табела 65. Корелације активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици

	1	2	3	4
Културни садржаји (1)	1			
Спортски садржаји (2)	,117	1		
Путовања, излети и посете (3)	,355**	,149	1	
Додатно учење код куће (4)	,104	-,102	,167	1
Кућни послови	,140	-,025	,181	,385**

Напомена. **корелација значајна на нивоу ,01.

Утврђене су две статистички значајне корелације које су позитивне – једна између скорa за културне садржаје и путовања, излете и посете, а друга између додатног учења код куће и обављања кућних послова. Глува и наглува деца која имају прилике да у слободно време присуствују различитим културним догађајима, чешће су у прилици и да путују, иду у посете и на излете. Глува и наглува деца која обављају више додатних активности учења код куће, обављају и више кућних послова.

6.3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СПЕЦИФИЧНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ИНТЕРНАТУ

6.3.1. Дневни ритам активности и активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату

Резултати су груписани према активностима које прате режим дана у интернатима.

Јутарње буђење

На основу одговора на питања отвореног типа, резултати су показали да радни дан за децу почиње устајањем у периоду од 06:00 часова, 06 часова и 30 минута и 07:00 часова у зависности од испитиваног интерната.

Након устајања, обављања личне хигијене, облачења и намештања кревета следи доручак у трпезарији интерната. Доручак је у свакој установи у приближно исто време и у зависности је од времена када деца устају и креће се у распону од 06:30 часова, 07:00 часова до 07:30 часова.

Након доручка деца одлазе у школу.

Преподневне активности

Резултати о дневном ритму активности показују да настава у школи почиње у 08:00 часова (у једној школи у 07:45) и траје у зависности од наставног плана за свако одељење. Настава се у свим школама за глуву и наглуву децу реализује у преподневним сатима. У време великог одмора деца одлазе на ужину.

Слободно време између преподневних и послеподневних активности

Након наставе, глува и наглува деца организовано одлазе на ручак у пратњи наставника и васпитача. Ручак почиње око 11:30 часова у неким интернатима, док у другим у 13:00 часова. Ученици обедују пола сата и након тога одлазе у интернат у „клуб“ у ком проводе део слободног времена, најчешће по својој жељи.

Период после преподневне наставе, који обухвата време за ручак и део слободног времена, у интернатима се назива „међусмена“ и траје до почетка васпитног рада.

У периоду „међусмене“ глува и наглува деца по жељи могу да разговарају, да се друже, да играју друштвене игре и слично. Често, у овом периоду, у неким интернатима деца одлазе у продавницу и у шетњу у мањим групама. У шетњу иду деца старијег основношколског узраста, најчешће од шестог разреда за које су васпитачи у договору са родитељима проценили да могу самостално да иду ван интерната. За овакву активност родитељи дају писану сагласност.

Такође, у овом периоду, уколико је лепо време, деца могу да играју фудбал или друге игре лоптом у дворишту, да седе на клупама и разговарају, љуљају се на љуљашкама и користе друге играчке у дворишту, или да се баве спортским активностима. Такође, ако је лепо време, ученици уз надзор васпитача могу да се баве баштованством, скупљањем лишћа и папирића у дворишту и слично.

У овом периоду реализује се и рад у секцијама.

Деца предшколског узраста у „међусмени“ имају послеподневни одмор у собама за дневни одмор. Ове активности се одвијају у периоду од 12:00 до 14:00 часова.

Ипак, без обзира на бројне активности, постоји велики број деце која овај део слободног времена проводе пасивно и то уз ТВ програм (цртани филмови, филмови, серије и слично), а посебно у зимском периоду. Неки ученици играју видео игре, користе интернет и комуницирају путем друштвених мрежа. Наглува деца слушају музику и окупљају се ближе извору звука, односно око ТВ-а, или радио апарата. Ови садржаји су заступљени углавном када је напољу лоше време. Уколико је леп дан,

ученици који слободно време рађе проводе пасивно, искористе овај период да седе на клупи, или да разговарају с вршњацима.

И на крају, према одговорима дефектолога васпитача, постоји и одређени број деце која своје слободно време у овом периоду проводе без интеракције са другом децом и то најчешће у коришћењу садржаја путем мобилног телефона. Постоје ситуације када и неколико ученика буде у истом простору, али индивидуално проводе слободно време уз своје мобилне телефоне. За то време комуницирају са родитељима путем писања порука, активни су на друштвеним мрежама, или користе неке од забавних апликација на мобилном телефону.

На основу одговора отвореног типа које су давали дефектолози може се закључити да овај период дана, између преподневне наставе и послеподневних активности глува и наглува деца **не проводе у усмереним активностима** слободног времена, али су активности којима се баве у већој мери активне него пасивне. Нека деца одлазе у шетњу, баве се спортом, играју се и комуницирају, похађају секције, уређују двориште. Деца најмлађег узраста у периоду међусмене имају организован послеподневни одмор и спавање. У односу на пол, активности се не разликују углавном су исте како за девојчице, тако и за дечаке.

Послеподневне активности

На основу утврђеног режима дана „послеподневне“ активности у интернату почињу у 14:00 и трају до вечере.

Најзаступљенији модел садржаја васпитног рада је следећи:

- I Интелектуално васпитање- учење
- II Рекреација- слободно време
- III Физичко- здравствено васпитање
- IV Радно васпитање и друштвено корисни рад
- V Друштвено васпитање- васпитање за друштвену активност

Ради се по Плану и програму васпитно образовног рада за глуву и наглуву децу који свака установа израђује за себе.

Из горе наведених назива васпитних компоненти види се да су у њима у највећој мери заступљени садржаји учења, односно садржаји усмерени на остваривање циљева и програма васпитно- образовног рада.

Ипак, у свим овим компонентама су у одређеном обиму заступљени и садржаји слободног времена.

Вечерње активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату

Према режиму вечерњих активности, након вечере глува и наглува деца одлазе у „клуб“ који се налази у интернату. У клубу могу да се играју и да међусобно разговарају, али у том периоду деца углавном гледају филмове и серије и играју видео игре на рачунару, а затим следе припреме за спавање (одржавање личне хигијене, пресвлачење).

Деца старијег основношколског узраста, ако је лепо време, после вечере се друже у дворишту. Како дефектолози наводе ученици могу да оду у кратку шетњу до продавнице. У неким интернатима излазак у град се практикује појединим данима, на пример: уторком и четвртком.

Овај део дана је карактеристичан по томе што у интернату остају дежурни васпитачи, док остали васпитачи завршавају радно време и одлазе кући. Одлазак на спавање почиње од 20:00 часова, за млађе ученике, до 22:00 за старије ученике.

Резултати показују да ученици у вечерњим сатима могу, у зависности од узраста, слободно време да проводе по сопственој жељи у оквирима које одређује кућни ред и правила интерната. У овом делу дана, осим активности везаних за оброке и одржавање личне хигијене, заступљене су слободне активности које нису усмерене. У односу на друге делове дана у овом делу дана глува и наглува деца више гледају ТВ програм и играју видео игре на рачунару, или мобилном телефону. У зависности од узраста према плану, ученици одлазе на спавање. У односу на пол, активности се не разликују и углавном су исте, како за девојчице, тако и за дечаке.

Слободно време глуве и наглуве деце у интернату викендом

Одређени број глуве и наглуве деце викенде проводи у интернату. Иако већина глуве и наглуве деце викендом одлази кући, ипак мањи број деце иде кући сваког другог викенда, сваког трећег, или и ређе. Интернат је празан само када ученици одлазе својим кућама за време зимског и летњег школског распуста и за време празника.

Суботом и недељом су другачије активности. Пре свега, нема наставе, васпитног рада (на основу програма васпитног рада), а у интернату са децом остаје дежурни дефектолог: један или два васпитача у једној смени. Васпитачи наводе да викендом деца могу нешто дуже да спавају, јер нема наставе, мада по навици, и тада устају и одлазе на доручак у предвиђено време.

Током целог дана глува и наглува деца проводе своје слободно време у активностима по избору. Најчешће слободно време проводе у игри, дружењу и гледању телевизије, као и у игрању видео игара. Ипак, према одговорима васпитача установе предузимају мере да обогате садржаје слободног времена викендом, па се спроводе и следеће активности:

- спортске активности и такмичења,
- посете разним манифестацијама,
- шетња по граду,
- одлазак на утакмице,
- организован рад на рачунару по жељи (филм, игрице, цртање, друштвене мреже).

У интернату је викендом мали број ученика што доводи до ситуације да је група ученика која борави у том периоду по свом саставу хетерогена. У питању су ученици различитог узраста, пола и степена оштећења слуха. Због тога је тешко организовати групне активности као што су спортске, или друштвене игре. Поменути тешкоћама доприносе и различита интересовања и могућности глуве и наглуве деце. Такође, викендом је ангажован и мањи број дефектолога, па су самим тим и мање могућности за вођене активности слободног времена.

Нешто боља ситуација је недељом поподне када родитељи почињу да доводе децу у интернат због наставе која почиње у понедељак ујутро. У том периоду gluva и наглува деца се интензивно друже и размењују утиске.

Активности слободног времена gluve и наглуве деце у интернатима током викенда углавном припадају категорији пасивног провођења времена. Једна од баријера за разноврсније и активније облике садржаја слободног времена је мали број деце која проводе викенд у интернату, а сходно томе и мали број дефектолога.

6.3.2. Индикатори провођења слободног времена глуве и наглуве деце у интернату

6.3.2.1 Културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Резултати показују да у области организовања и похађања културних догађаја доминира:

- гледање филма у биоскопу,
- одлазак у позориште,
- гледање позоришне представе у интернату (гостујуће позориште),
- посета музеју,
- посета разним изложбама,
- посета разним манифестацијама,
- екскурзије и једнодневни излети,
- припрема програма за учешће у приредбама и јавним наступима,
- припрема и учешће на изложбама радова деце,
- обележавање значајних датума кроз пригодне програме у локалној заједници,
- наступи на разним акцијама и хуманитарним догађајима,
- посета школама у иностранству (три школе за глуву децу су укључене у Академију централноевропских школа у оквиру пројектних активности у којима глува и наглува деца учествују у интер-културалним активностима са децом која уредно чују, друге школе организују одлазак на море у Грчку или Црну гору. Све ове активности су за глуву и наглуву децу и њихове породице бесплатне).

Резултати показују да се глувој и наглувој деци поред дружења унутар интерната омогућава дружење и са децом из редовних школа, а такође кроз различите облике сарадње са заједницом, интернати редовно организују различите јавне акције и манифестације инклузивног карактера које омогућавају глувој деци адекватну социјалну интеракцију.

На основу добијених резултата може се закључити да су у испитиваним интернатима културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце *заступљени, разноврсни и плански усмерени.*

У Табели 66 приказна је учесталост активности слободног времена које су везане за различите културне садржаје који се организују у интернату за глуве и наглуве ученике. Резултати указују на висок проценат одговора који потврђују да глува и наглува деца у интернату често учествују у активностима које су везане за одласке на изложбе дечјих радова. Добијени резултат корелира са одговорима дефектолога на питања отвореног типа и присутан је у 76,7% случајева када је у питању похађање активности из домена културних садржаја једном у три месеца и 23,3% случајева када је и у питању похађање активности једном у шест месеци. Активност која се чешће упражњава, односно једном у три месеца у 100% случајева је учествовање у приредбама и наступима. Најмање заступљени културни садржаји су одлазак на концерте, у музеје и позориште „једном годишње“ и „никада“ чешће него за друге културне садржаје. (Табела 66).

Табела 66. Учесталост културних садржаја као део активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату

Културни садржаји	N (%)			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Позориште	3 (10%)	11 (36,7%)	16 (53,3%)	0 (0%)
Концерт	0 (0%)	4 (13%)	10 (33,3%)	16 (53,3%)
Музеј	0 (0%)	8 (26,7%)	10 (33,3%)	12 (40%)
Уметничка изложба, галерија	12 (40%)	9 (30%)	9 (30%)	0 (0%)
Биоскоп	0 (0%)	20 (66,7%)	10 (33,3%)	0 (0%)
Изложба дечјих радова	23 (76,7%)	7 (23,3%)	0 (0%)	0 (0%)
Учествовање у приредбама и наступима	30 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)

Да ли се у погледу учесталости упражњавања активности везаних за културу разликују деца васпитних група млађег или старијег школског узраста испитано је додатном статистичком обрадом.

Глува и наглува деца млађег школског узраста смештена у интернату одлазе у позориште у интервалу једном у три месеца у 17,6% случајева, једном у шест месеци и једном годишње (41,2%), док ученици старијег узраста не одлазе у позориште једном у три месеца већ једном у шест месеци (30,8%) и једном годишње што је и најчешћи одговор (69,2%) (Табела 67).

Глува и наглува деца млађег и старијег узраста ретко одлазе на концерте. Деца млађег узраста одлазе на концерт тек једном годишње (11,8%), док највећи број деце из ове узрасне групе никада не одлази на концерте (88,2%). Глува и наглува деца старијег узраста чешће одлазе на концерте и то једном у шест месеци (30,8%) и једном годишње (61,5%). На основу одговора васпитача може се видети да само 7,7% деце старијег узраста никада не иде на концерт (Табела 67).

Једном у шест месеци у музеј одлазе деца млађег узраста (23,5%) док деца старијег узраста у 30,8% случајева. Деца старијег узраста одлазе у музеј једном годишње (53,8%), док деца млађег узраста овом учесталошћу одлазе само у 11,8% случајева. Да деца млађег школског узраста не иду у музеј изјаснило се чак 88,2% дефектолога, што јасно говори о разлици у односу на децу старијег узраста која у 7,7% случајева никада не иду у музеј (Табела 67).

Уметничке изложбе једном у три месеца посећује 35,3% деце млађег узраста и 46,2% деце старијег узраста. Једном у шест месеци на уметничке изложбе иде 41,2% деце млађег узраста и 15,4% деце старијег узраста. Да деца одлазе у уметничке изложбе и галерије једном годишње изјаснило се 23,5% васпитача млађег и 38,5% васпитача деце старијег узраста. Ни један одговор није забележен у категорији „никада“.

У биоскоп се одлази чешће, једном у шест месеци деца старијег узраста у 76,5% случајева, а деца млађег узраста у 53,8% случајева. Такође, ни у овој категорији нема одговора „никада“ (Табела 67).

Изложбе дечјих радова и учествовање у приредбама и наступима су најзаступљенији културни садржаји слободног времена глуве и наглуве деце у интернату. Изложбе дечјих радова су максимално заступљене код деце млађег школског узраста (100%), а код деце старијег узраста нешто мање (46,2%) (Табела 67).

Када је у питању учествовање у приредбама и наступима учесталост једном у три месеца, за децу свих узраста је 100% (Табела 67).

По мишљењу дефектолога разлике у односу на пол не постоје, јер деца групно учествују у свим активностима.

Учесталост културних садржаја у односу на узраст васпитне групе приказана је у Табели 67.

Табела 67. Културни садржаји у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату у односу на узраст васпитне групе

Културни садржаји	N (%) Узраст деце у васпитној групи							
	једном у три месеца		једном у шест месеци		једном годишње		никада	
	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
Позориште	3 (17.6)	0	7 (41.2)	4 (30.8)	7 (41.2)	9 (69.2)	0	0
Концерт	0	0	0	4 (30.8)	2 (11.8)	8 (61.5)	15 (88.2)	1 (7.7)
Музеј	0	0	40 (23.5)	4 (30.8)	3 (17.6)	7 (53.8)	10 (58.8)	2 (15.4)
Уметничка изложба, галерија	6 (35.3)	6 (46.2)	7 (41.2)	2 (15.4)	4 (23.5)	5 (38.5)	0	0
Биоскоп	0	0	13 76.5	7 53.8	4 23.5	6 46.2	0	0
Изложба дечјих радова	17 100.0	6 46.2	0	7 53.8	0	0	0	0
Учествовање у приредбама и наступима	17 100.0	13 100.0	0	0	0	0	0	

6.3.2.2 Спортске активности у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

На питање отвореног типа о заступљености спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату резултати показују да глува и наглува деца која су смештена у интернату имају могућност да се у слободно време баве различитим спортским активностима. Наиме, поред свакодневне слободне игре у дворишту са другом глувом децом, као што су игре лоптом, фудбал, трчање и слично, деца учествују и у организованим спортским активностима које су плански осмишљене и имају карактер обавезности.

Дефектолози наводе да су најзаступљеније спортске активности у интернатима следеће:

- Активности у сали за физичко васпитање или спортски терен- слободна игра.
- Активности у сали за физичко васпитање или спортски терен- активност физичког васпитања и активности које су део наставног предмета физичко васпитање (обавезне спортске активности, корективна гимнастика, припреме за спортско такмичење школа за глуву и наглуву децу). Ове активности се реализују у послеподневним сатима и улазе у састав слободног времена деце.
- Игре у школском дворишту (игра лоптом, вијачом, између две ватре и друге игре), као део васпитних компоненти рекреација, физичко и здравствено васпитање и друштвено васпитање.
- Пливање на базену у близини интерната у чему глува и наглува деца факултативно учествују.

Учесталост појединих активности које су везане за спорт приказује Табела 70. Резултати показују да деца у свим васпитним групама (100%) имају могућност да тренирају спорт без обзира на узраст. У оквиру васпитне групе никада се не организује одлазак на утакмице у 43,3% случајева и то за 70,6% васпитних група млађег школског узраста, док се одговор „никада не одлазе утакмице“ за децу старијег школског узраста јавља само у 7,7% случајева. За одласке на утакмице одговор „ретко“ се односи на 17 васпитних група (56,7%) где такође постоји значајна разлика у односу на узраст групе. Наиме, за васпитне групе старијег узраста

дефектолози у 92.3% случајева дају одговор да ретко организују одлазак на утакмице, а за млађе васпитне групе дају овај одговор у 29,4% случајева.

Упражњавање спортских активности у игри с другарима је веома заступљено- код 92,3% васпитних група старијег узраста и код 64,7% васпитних група млађег узраста свакодневно, а код 7,7% васпитних група старијег узраста и код 35.3% васпитних група млађег узраста једном недељно. Одговор да су овакве активности у игри с друговима ретке није дао ни један испитаник (Табела 68).

По мишљењу дефектолога разлике у односу на пол не постоје, јер ученици групно учествују у активностима.

Табела 68. Учесталост спортских садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Спортски садржаји	N (%) и одговарајући број поена/ Узраст васпитне групе							
	једном недељно		једном у три месеца		ретко		никада	
Тренирање спорта	30 (100)		0 (0)		0 (0)		0 (0)	
	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
	17 (100)	13 (100)	0	0	0	0	0	0
Одлазак на утакмице	0 (0)		0 (0)		17 (56,7)		13 (43,3)	
	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
Pearson Chi-Square ,001	0	0	0	0	5 (29.4)	12 (92.3)	12 (70.6)	1 (7.7)
Спортске активности у игри с друговима	Свакодневно		једном недељно		ретко			
	23 (76,7)		7 (23,3)		0 (0)			
	I-IV		V-VIII		I-IV		V-VIII	
	11 (64.7)		12 (92.3)		6		1 (7.7)	
					I-IV		V-VIII	
					0		0	

6.3.2.3. Путовања, излети и посете у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Резултати показују да су глува и наглува деца најчешће у прилици да током боравка у интернату одлазе на једнодневне излете једном годишње. Процент деце која једном годишње имају прилику да присуствују овим активностима је између 76,5% (васпитне групе млађег узраста) и 76,9% (васпитне групе старијег узраста). Прилику да одлазе на једнодневни излет сваке друге школске године има 23,5% деце млађег узраста и 23,1% деце старијег узраста (Табела 69).

Резултати су показали и да скор одласака на једнодневне излете није у корелацији са скором узраста васпитне групе, што значи да планирење одласка на изет не зависи од узраста, или интересовања деце у васпитној групи. Уједначени подаци о учесталости ове активности указују да се једнодневни излети најчешће организују према устаљеној пракси у свим интернатима најчешће једном годишње.

По мишљењу дефектолога разлике у односу на пол не постоје, јер ученици групно учествују у активностима.

Табела 69. Учесталост одласка на једнодневне излете у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Учесталост одласка на излет	N (%) Узраст васпитне групе									
	једном у три месеца		једном у шест месеци		Сваке школске године		Сваке друге школске године		никад	
Једнодневни излет	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
		0 (0)		0 (0)		23 (76,7)		7 (23,3)		0 (0)
	0	0	0	0	13 76.5	10 76.9	4 23.5	3 23.1	0	0

6.3.2.4. Додатно учење у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Упитник за прикупљање података о учењу током слободног времена садржао је питања отвореног и затвореног типа. Анализом одговора на питања отвореног типа резултати показују да у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату доминирају садржаји додатног учења који се реализују кроз садржаје васпитног рада, и кроз ваннаставне активности (радне и техничке, ликовне, спортске), додатне третмане (слушне и говорне вежбе, фонетска ритмика, сензорна интеграција, реедукација психомоторике, логопедски третмани), што деци не оставља довољно времена за игру и забаву. Ово се у већој мери односи на глуму и наглуву децу старијег основношколског узраста која, како истичу дефектолози имају више обавеза од деце млађег узраста.

У интернатима за глуму и наглуву децу од 14:00 до 15:30 часова (или 16:00) дефектолози помажу деци у учењу и изради домаћих задатака („корепетиција“). Након тога је пауза и то у време великог одмора у послеподневној смени (после другог часа). За време паузе деца у већини интерната поново имају ужину и могућност да велики одмор проведу у ходнику, или ако је лепо време у дворишту.

После паузе, у наставку активности до вечере, у интернатима се нуде различите активности које су структуриране и плански осмишљене и реализују се на основу Плана и програма васпитног рада који није исти за све интернате, али је прилично уједначен.

На основу ових података може се закључити да у интернатима постоји велика заступљеност садржаја додатног учења у разним облицима. Сви ови садржаји, иако су неки од њих факултативни, имају карактер обавезности. Због тога су сви ученици активно укључени у ове активности, али исто тако немају могућност избора да не учествују у неким активностима. Већи број активности се спроводи у простору школе у учионици и често доминира фронтални приступ васпитача. Разредно часовни систем се у великој мери пресликава и на васпитни рад и на слободно време глуве и наглуве деце. У садржајима додатног учења велика пажња се посвећује развоју говора, развоју нових знања и вештина, развоју самосталности и бриге о себи и питањима дисциплине у интернату. Деца старијег основношколског узраста имају

више садржаја додатног учења у односу на децу млађег узраста. У односу на пол, активности се не разликују углавном су исте како за девојчице, тако и за дечаке јер се све активности реализују групно.

Колико су активности додатног учења у интернату присутне у активностима слободног времена приказано је у Табели 70.

Табела 70. Преглед додатних активности учења глуве и наглуве деце у интернату

Активност Узраст васпитне групе	укљученост активност N (%)	I-IV	V- VIII	укљученост у активност N (%)	I-IV	V- VIII
Учење страног језика	0 (0,0)	0	0	30 (100,0)	17 100.0	13 100.0
Додатне слушне и говорне вежбе	30 (100,0)	17 100.0	13 100.0	0 (0,0)	0	0
Читање књига	3 (10,0)	0	3 23.1	27 (90,0)	17 100.0	10 76.9
Праћење образовног ТВ програма	8 (26,7,0)	1 5.9	7 53.8	22 (73,3,0)	16 94.1	6 46.2
Израда домаћих задатака	30 (100)	17 100.0	13 100.0	0 (0)	0	0

Резултати показују да деца током слободног времена не похађају часове страног језика, веома висок проценат и не чита књиге (90%), а 26,7% прати образовни програм. Додатне слушне и говорне вежбе похађају деца у свим васпитним групама (100%), а према мишљењу дефектолога, исти број деце (100%) у делу слободног времена у интернату израђује домаће задатке.

У обрачунавању укупног скорa додатног учења у интернату за одговор присуство активности додељен је 1 поен, а потом је обрачунат просек поена, како би се израчунало колико додатних активности учења деца практикују у просеку. Резултати представљени у Табели 70. показују да су у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату веома заступљени садржаји додатног учења.

Резултати испитивања међугрупних разлика у скору учења у интернату показују да постоје разлике у односу на узраст (Табела 70.) Када су у питању активности: учење страног језика, слушне и говорне вежбе и израда домаћих

задатака нема разлика у односу на узраст деце, али када су у питању садржаји праћења образовног телевизијског програма чешће су заступљене у васпитним групама старијег узраста (53.8%), за разлику од васпитних група млађег узраста у којима се праћење образовног програма ретко упражњава (5.9%).

Такође, иако глува и наглува деца ретко читају књиге (23.1%), резултати показују да су то само деца старијег школског узраста, што је и очекивано.

По мишљењу дефектолога разлике у односу на пол не постоје, јер ученици групно учествују у активностима.

6.3.2.5. Слободне активности и секције у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Анализом питања отвореног типа добијени резултати показују да у слободном времену глуве и наглуве деце у интернатима постоје разноврсне секцијске активности. Дефектолози наводе следеће:

- коришћење рачунара (за цртање, видео игре...),
- коришћење фејсбука и других друштвених мрежа,
- игре у дневном боравку (клубу) по избору ученика,
- одлазак у парк,
- посета зоолошком врту,
- одлазак на хиподром и јахање коња.

Такође, дефектолози у свим интернатима наводе велики број секција које деца могу да похађају:

- Драмска секција,
- Ликовна секција,
- Техничка секција,
- Секција „Шта знаш о саобраћају“,
- Новинарска секција,
- Спортска секција,
- Шаховска секција,

- Плесна и ритмичка секција,
- Зумба и фитнес,
- Информатичка секција,
- Креативна секција,
- Декупаж секција
- Еколошка секција.

Резултати у Табели 71 показују да 40% деце у интернату уз ТВ програм проводи један сат дневно, док већи број деце (60%) телевизију гледа до два сата дневно. Учесталост гледања телевизије од два сата дневно је већа за васпитне групе старијег узраста (92,3%) у односу на ученике васпитне групе млађег узраста (35,3%).

Табела 71. Учесталост гледања телевизије у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Гледање телевизије	Укупно, Н (%)	Узраст васпитне групе	
		I-IV	V-VIII
1 сат дневно	12 (40,0)	11 64,7	1 7,7
2 сата дневно	18 (60,0)	6 35,3	12 92,3
време углавном проводе уз ТВ програм	0 (0)	0	0
Укупно	30(100,0)	17 100,0	13 100,0

Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама

Резултати у Табели 72 показују да 70% деце у интернату уз рачунар проводи један сат дневно, док мањи број деце (30%) рачунар користи до два сата дневно. У односу на узраст резултати показују да је учесталост коришћења рачунара од два сата дневно већа за васпитне групе старијег узраста (53,8%) у односу на васпитне групе млађег узраста (11,8%).

Праћење ТВ програма и упражњавање забавних садржаја на рачунару у интернату је плански усмерено и ограничено. Према мишљењу дефектолога васпитача деца упражњавају ове садржаје слободног времена у међусмени, односно у периоду после ручка. Такође, глува и наглува деца прате ТВ програм и користе рачунар у сврху забаве у вечерњим сатима, од завршетка вечере до одласка на спавање.

Табела 72. Учесталост коришћења рачунара у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Коришћење рачунара	Укупно, Н (%)	Узраст васпитне групе	
		I-IV	V- VIII
1 сат дневно	21 (70,0)	15 88.2	6 46.2
2 сата дневно	9 (30,0)	2 11.8	7 53.8
Време углавном проводи уз ТВ програм	0 (0)	0	0
Укупно	30 (100,0)	17 100.0	13 100.0

Према добијеним резултатима сва глува и наглува деца у интернату (100%) практикују дружење са вршњацима и то свакодневно (Табела 73). Овај проценат је подједнако распоређен и за васпитне групе млађег и старијег узраста.

Табела 73. Учесталост дружења с вршњацима глуве и наглуве деце у интернату

Дружење с вршњацима	Узорак у целини Н (%)	Узраст васпитне групе	
		I-IV	V- VIII
свакодневно	30 (100)	17 100.0	13 100.0
једном недељно	0 (0)	0	0
ретко	0 (0)	0	0
Укупно	30 (100,0)		

6.3.2.6. Радно ангажовање у интернату и самоопслуживање у слободном времену глуве и наглуве деце

Према мишљењу дефектолога слободно време глуве и наглуве деце у интернату испуњено је и активностима радног васпитања и самоопслуживања:

- уређење собе и интерната,
- брига о цвећу у дворишту интерната (заливање, пресађивање),
- организоване активности самоопслуживања и бриге о личној хигијени (Табела 75).

Највиши проценти (100%) забележени су за активности намештање кревета и сређивање сопствене собе. Дефектолози наводе да глува и наглува деца обављају и друге послове, као што је брисање прашине у својој соби, или дневној соби у интернату (33,3%).

Деца самостално одлазе у продавницу у 36,7% случајева. Неравномерна расподела процената међу понуђеним активностима најбоље се огледа кроз резултат који показује да глува и наглува деца у интернату немају могућност да се баве усисавањем, прањем судова, или да помажу око припреме оброка.

Такође, користан је и резултат да дефектолози сматрају да деца у интернату немају прилику за учешће у припреми хране, као што је пржење јаја и слично, 23,3% има прилику да само самостално скува чај (Табела 74).

Табела 74. Укљученост глуве и наглуве деце у „кућне“ послове у слободном времену у интернату

Активност	Категорије варијабле	Н	%	Узраст васпитне групе	
				I-IV	V-VIII
Намештање кревета	да	30	100,0	17 100.0	13 100.0
	не	0	0	0	0
Сређивање собе	да	30	100,0	17 100.0	13 100.0
	не	0	0	0	0
Усисавање	да	0	0	0	0
	не	30	100,0	17 100.0	13 100.0
Брисање прашине	да	10	33,3	5 29.4	5 38.5
	не	20	66,7	12 70.6	8 61.5
Прање судова	да	0	0	0	0
	не	30	100,0	17 100.0	13 100.0
Одлазак у продавницу	да	11	36,7	0	11 84.6
	не	19	63,3	17 100.0	2 15.4
Припрема доручка	да	0	0	0	0
	не	30	100,0	17 100.0	13 100.0
Зна да скува чај	да	7	23,3	0	7 53.8
	не	23	76,7	17 100.0	6 46.2
Зна да испече јаје	да	0	0	0	0
	не	30	100,0	17 100.0	13 100.0

Табела 74. приказује колико су деца различитог узраста укључена у обављање „кућних“ послова у интернату. У активности намештања кревета и сређивања собе подједнако су укључена деца млађег и старијег узраста, док се само за активност брисања прашине види да су нешто више укључена деца старијег узраста (38.5%) у односу на децу млађег узраста (29.4%). У продавницу самостално одлази 84.6% деце

старијег узраста. У активностима око припреме хране не учествују ни млађа ни старија деца.

6.4. ПОРЕЂЕЊЕ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОДНОСУ НА ИНДИКАТОРЕ ПРОВОЂЕЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ У ПОРОДИЦИ И ИНТЕРНАТУ

6.4.1. Поређење заступљености културних садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату

Како би утврдили постојање разлика у провођењу слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату, упоредићемо учесталост активности слободног времена које су везане за различите културне садржаје.

Када се погледају резултати који се односе на заступљеност културних садржаја глуве и наглуве деце у породичном окружењу, прво што се уочава је висок проценат одговора родитеља који указују да дете не узима учешће у активностима које су везане за различите културне садржаје- у случају већине наведених активности одговор „никада“ је присутан у високом проценту. Најмање заступљени културни садржаји су одлазак на концерте и уметничке изложбе. Најчешћа активност је одлазак у биоскоп, при чему за свега 8,8% глуве и наглуве деце може да се каже да редовно упражњавају ову активности (једном у три месеца). Нешто виши проценат одговора забележен је за активности одласка у музеј (10,8%), биоскоп (17,6%), изложбе дечијих радова (10,3%) и учествовање у приредбама и наступима (14,7%) и то за одговор „једном годишње“. Аритмеричка средина добијена за укупни скор за упражњавање културних активности говори о њиховој ниској учесталости (Табела 75).

Табела 75. Учесталост културних садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

Културни садржаји	N (%)			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Позориште	2 (2,9)	2 (2,9)	6 (8,8)	58 (85,3)
Концерт	1 (1,5)	0 (0,0)	3 (4,4)	64 (94,1)
Музеј	2 (2,9)	0 (0,0)	8 (11,8)	58 (85,3)
Уметничка изложба, галерија	0 (0,0)	2 (2,9)	3 (4,4)	63 (92,6)
Биоскоп	6 (8,8)	6 (8,8)	12 (17,6)	44 (64,7)
Изложба дечјих радова	4 (5,9)	0 (0,0)	7 (10,3)	57 (83,8)
Учествовање у приредбама и наступима	0 (0,0)	5 (7,4)	10 (14,7)	53 (77,9)
Број поена за одговор у обрачунавању укупног скорa	4	3	2	1

Са друге стране, резултати о заступљености културних садржаја у слободном времену глуве и наглуве деци у интернату (Табела 76) показују да је висок проценат одговора који указују да глува и наглува деца у интернату веома често учествују у активностима које су везане за одласке на изложбе дечјих радова. Овај одговор је присутан у 76,7% случајева и то када је у питању похађање ових активности једном у три месеца и 23,3% када је и у питању похађање активности једном у шест месеци. Једина активност која се чешће упражњава је учествовање у приредбама и наступима и заступљена је у максималном проценту (100%) са учесталашћу једном у три месеца. Најмање заступљени културни садржаји су одлазак на концерте, у музеје и позориште и то „једном годишње“ и „никада“ је чешће у односу на друге културне садржаје (Табела 76).

У односу на организоване целодневне одласке ван интерната, глува и наглува деца најчешће су у прилици да током боравка у интернату одлазе на једнодневне излете једном годишње. Процент деце која једном годишње имају прилику да присуствују овим активностима је између 76,5% (васпитне групе млађег узраста) и 76,9% (васпитне групе старијег узраста). Прилику да одлази на једнодневни излет

сваке друге школске године има 23,5% деце млађег узраста и 23,1% деце старијег узраста (Табела 76).

Табела 76. Учесталост културних садржаја као део активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату

Културни садржаји	N (%)			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Позориште	3 (10%)	11 (36,7%)	16 (53,3%)	0 (0%)
Концерт	0 (0%)	4 (13%)	10 (33,3%)	16 (53,3%)
Музеј	0 (0%)	8 (26,7%)	10 (33,3%)	12 (40%)
Уметничка изложба, галерија	12 (40%)	9 (30%)	9 (30%)	0 (0%)
Биоскоп	0 (0%)	20 (66,7%)	10 (33,3%)	0 (0%)
Изложба дечјих радова	23 (76,7%)	7 (23,3%)	0 (0%)	0 (0%)
Учествовање у приредбама и наступима	30 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)

Упоређујући учесталост похађања културних активности резултати показују да глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да посете позориште. За 85,3% глуве и наглуве деце смештене у породици родитељи су се изјаснили да „никад“ не иду у позориште (Табела 77). И у свим осталим категоријама бележи се већа заступљеност одласка у позориште за децу смештену у интернату. Глува и наглува деца у позориште одлазе једном у три месеца и то њих 10% смештених у интернату и 2,9% смештених у породици. Једном у шест месеци у позориште одлази 36,7% деце која су смештена у интернату и 2,9% деце смештене у породици. Једном годишње у позориште одлази 53,3% деце смештене у интернату и 8,8% деце смештене у породици. Хи-квадрат тест показао је статистичку значајност $p = ,000$.

Табела 77. Поређење учесталости посете позоришту деце смештене у интернату и породици

Учесталост посете позоришту деце смештене у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у три месеца	3 10.0%	2 2.9%	5 5.1%
Једном у шест месеци	11 36.7%	2 2.9%	13 13.3%
Једном годишње	16 53.3%	6 8.8%	22 22.4%
Никада	0 0.0%	58 85.3%	58 59.2%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест $\chi^2(3) = 63,840, p = ,000$			

Упоређујући учесталост похађања културних активности глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да оду на музички концерт у односу на децу смештену у породици. За 94,1% глуве и наглуве деце смештене у породици родитељи су се изјаснили да „никад“ не иду у позориште, док је, такође висок проценат васпитача (53,3%) дао одговор „никад“ за децу смештену у интернату, 1,5% глуве и наглуве деце смештене у породици одлази на музичке концерте једном у три месеца, док у истом временском интервалу то није случај ни са једним дететом смештеним у интернату (0%). Једном у шест месеци на музичке концерте одлази 13,3% деце смештене у интернату. Знатно виши проценат одласка на музичке концерте најмање једном у току године карактеристично је за децу смештену у интернату у 33,3%, а за децу смештену у породици 4,4% (Табела 78).

Табела 78. Поређење учесталости одласка на музички концерт за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост одласка на музички концерт за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у три месеца	0 0.0%	1 1.5%	1 1.0%
Једном у шест месеци	4 13.3%	0 0.0%	4 4.1%
Једном годишње	10 33.3%	3 4.4%	13 13.3%
Никада	16 53.3%	64 94.1%	80 81.6%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

Упоређујући учесталост похађања културних активности глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да оду у музеј у односу на децу смештену у породици. Једном у шест месеци у музеј одлази 26,7% деце смештене у интернату и 2,9% деце смештене у породици. Једном годишње у музеј одлази 33,3% деце смештене у интернату и 11,8% деце смештене у породици, док 40% глуве и наглуве деце смештене у интернату „никада“ не одлази у музеј, а 85,3% глуве и наглуве деце која су смештена у породици „никада“ не одлази у музеј. Хи-квадрат тест није показао статистичку значајност (Табела 79).

Табела 79. Поређење учесталости одласка у музеј за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост одласка у музеј за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у шест месеци	8 26.7%	2 2.9%	10 10.2%
Једном годишње	10 33.3%	8 11.8%	18 18.4%
Никада	12 40.0%	58 85.3%	70 71.4%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест $\chi^2(2) = 22.734, p = ,000$			

Упоређујући учесталост похађања културних активности глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да посете уметничку изложбу у односу на децу смештену у породици. Резултати показују да су глува и наглува деца смештена у интернату, по питању учесталости посећивања уметничкој изложби, у предности у свим категоријама које се односе на интензитет похађања ових активности. Једном у три месеца 40% деце смештене у интернату посећује уметничке изложбе, а за глуву и наглуву децу смештену у породици ни један родитељ није потврдио да води децу на уметничке изложбе једном у три месеца. Глува и наглува деца смештена у интернату посећују уметничке изложбе чешће (30%) од деце смештене у породици (2,9%), а једном годишње на уметничке изложбе одлази 30% деце смештене у интернату и 4,4% деце смештене у породици. Да „никад“ не одлазе на уметничке изложбе деца смештена у породици испитаници су потврдили у 92,6% случајева, док за глуву и наглуву децу у интернату за посете уметничкој изложби не постоји одговор у категорији „никад“ (Табела 80).

Табела 80. Поређење учесталости посете уметничкој изложби за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост посете уметничкој изложби за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у три месеца	12 40.0%	0 0.0%	12 12.2%
Једном у шест месеци	9 30.0%	2 2.9%	11 11.2%
Једном годишње	9 30.0%	3 4.4%	12 12.2%
Никада	0 0.0%	63 92.6%	63 64.3%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

Упоређујући учесталост похађања културних активности глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да посете биоскоп у односу на децу смештену у породици. Резултати показују да су глува и наглува деца смештена у интернату, по питању учесталости посећивања биоскопу, у предности у скоро свим категоријама које се односе на интензитет похађања ове активности.

Глува и наглува деца смештена у породици одлазе у биоскоп једном у три месеца само у 8,8% случајева, док деца смештена у интернату не одлазе у биоскоп једном у три месеца. Деца смештена у интернату у биоскоп најчешће иду једном у шест месеци (66,7%), док деца смештена у породицу два пута годишње у биоскоп одлазе само у 8,8% случајева. Једном годишње се одлазак у биоскоп у интернату организује у 33,3% случајева, а у породици у 17,6%. Никада у организацији породице у биоскоп не иде 64,7% деце, док у интернату то није случај (Табела 81).

Табела 81. Поређење учесталости посете биоскопу за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост посете биоскопу за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у три месеца	0 0.0%	6 8.8%	6 6.1%
Једном у шест месеци	20 66.7%	6 8.8%	26 26.5%
Једном годишње	10 33.3%	12 17.6%	22 22.4%
Никада	0 0.0%	44 64.7%	44 44.9%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

Упоређујући учесталост похађања културних активности, резултати показују да глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да посете изложбе дечјих радова у односу на децу смештену у породици. Глува и наглува деца смештена у интернату, по питању учесталости посећивања изложби дечјих радова, у предности су у свим категоријама које се односе на учесталост похађања ове активности. Чак 76,7% глуве и наглуве деце смештене у интернату посећује изложбе дечјих радова једном у три месеца за разлику од деце смештене у породици и то у 5,9% случајева. Једном у шест месеци посете изложбама дечјих радова се организују у интернату и то у 23,3% случајева, док у породици ни једно дете нема ову активност са учесталошћу једном у шест месеци. Једном годишње у посете изложбама дечјих радова иде 10,3% глуве и наглуве деце која су смештена у породици, док се ни један васпитач није изјаснио да се у интернату само једном годишње организује ова активност, Резултат да 83,8% глуве и наглуве деце никада у организацији породице

не иде на изложбе дечјих радова показује да су у овом случају у предности глува и наглува деца за коју није дат ни један одговор у категорији „никада“ (Табела 82).

Табела 82. Поређење учесталости посете изложбама дечјих радова за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост посете изложбама дечјих радова за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у три месеца	23 76.7%	4 5.9%	27 27.6%
Једном у шест месеци	7 23.3%	0 0.0%	7 7.1%
Једном годишње	0 0.0%	7 10.3%	7 7.1%
Никада	0 0.0%	57 83.8%	57 58.2%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

Упоређујући учесталост похађања културних активности глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику и да учествују у приредбама и јавним наступима у односу на децу смештену у породици. Резултати показују да су глува и наглува деца смештена у интернату, по питању учесталости учествовања на приредбама и јавним наступима, у предности у свим категоријама које се односе на учесталост похађања ове активности. Наиме, сва деца смештена у интернату (100%) имају прилику да учествују на приредбама и јавним наступима једном у три месеца, за разлику од глуве и наглуве деце која у организацији породице уопште немају ову могућност. Деца смештена у породици ретко имају могућност учествовања на приредбама и јавним наступима у организацији породице, па се 77,9% родитеља изјаснило да децу никада не воде на ове активности, њих 14,7% се изјаснило да децу

воде на приредбе и јавне наступе једном годишње, а 7,4% јеном у шест месеци (Табела 83).

Табела 83. Поређење учесталости учествовања на приредбама и јавним наступима за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост учествовања на приредбама и јавним наступима за децу смештену у интернату и породици	Укупно, N (%)	
	интернат	породица
Једном у три месеца	30 100.0%	0 0.0%
Једном у шест месеци	0 0.0%	5 7.4%
Једном годишње	0 0.0%	10 14.7%
Никада	0 0.0%	53 77.9%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама		

6.4.2. Поређење учесталости спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату

Резултати показују да 75% деце смештене у породици никада не долази на утакмице, док једном годишње то чини њих 22%. Спортот се бави свега 10,3% деце. Упражњавање спортских активности у игри са другарима је нешто присутније и то код скоро 20% једном недељно, а код скоро 6% свакодневно (Табела 84). Ипак, најучесталији је одговор да су овакве активности у игри са друговима ретке (75%).

Табела 84. Учесталост спортских садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици

Спортски садржаји	N (%) и одговарајући број поена			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Одлазак на утакмице	1 (1,5)	1 (1,5)	15 (22,1)	51 (75,0)
	4	3	2	1
	Да		не	
Тренирање спорта	7 (10,3)		61 (89,7)	
	4		1	
	Свакодневно		једном недељно	ретко
Спортске активности у игри с друговима	4 (5,9)		13 (19,1)	51 (75,0)
	4		3	2

Глува и наглува деца која су смештена у интернату имају могућност да се у слободно време баве различитим спортским активностима. Наиме, поред свакодневне слободне игре у дворишту са другом глувом децом, као што су игре лоптом, фудбал, трчање и слично, деца учествују и у спортским активностима које су плански осмишљене и имају карактер обавезности.

Добијени резултати показују да деца у свим васпитним групама (100%) имају могућност да тренирају спорт без обзира на узраст деце у васпитној групи. У оквиру васпитне групе никада се не организује одлазак на утакмице у 43,3% случајева и то за 70,6% васпитних група млађег школског узраста, док се одговор „никада не одлазе утакмице“ за децу старијег школског узраста јавља само у 7,7% случајева. За одласке на утакмице одговор „ретко“ се односи на 17 васпитних група (56,7%) где такође

постоји значајна разлика у односу на узраст групе. Наиме, за васпитне групе старијег узраста васпитачи у 92,3% случајева дају одговор да ретко организују одлазак на утакмицу, а за млађе васпитне групе дају овај одговор у 29,4% случајева. На основу података видимо да деца у васпитним групама старијег узраста иако ретко одлазе на утакмице (92,3%) ипак то чине чешће него деца у васпитним групама млађег школског узраста (29,4%).

Упражњавање спортских активности у игри с другарима је веома заступљено код 92,3% васпитних група старијег узраста и код 64,7% васпитних група млађег узраста свакодневно, а код 7,7% васпитних група старијег узраста и код 35,3% васпитних група млађег узраста једном недељно. Одговор да су овакве активности у игри с друговима ретке није дао ни један испитаник. (Табела 85.).

Табела 85. Учесталост спортских садржаја у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Спортски садржаји	N (%) и одговарајући број поена/ Узраст васпитне групе							
	једном недељно		једном у три месеца		ретко		никада	
Тренирање спорта	30 (100)		0 (0)		0 (0)		0 (0)	
	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
	17 (100)	13 (100)	0	0	0	0	0	0
Одлазак на утакмице	0 (0)		0 (0)		17 (56,7)		13 (43,3)	
	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
Pearson Chi-Square ,001	0	0	0	0	5 (29,4)	12 (92,3)	12 (70,6)	1 (7,7)
Спортске активности у игри с друговима	Свакодневно		једном недељно		ретко			
	23 (76,7)		7 (23,3)		0 (0)			
	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII	I-IV	V-VIII
	11 (64,7)	12 (92,3)	6	1 (7,7)	0		0	

Упоредњујући учесталост похађања спортских активности резултати показују да глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да одлазе на утакмице него деца смештена у породици. Резултати показују да су глува и наглува деца смештена у породици, по питању учесталости одласка на утакмице у предности само у категорији која се односи на заступљеност од једном у три месеца и једном у шест месеци. Наиме, у интернату се одласци на утакмице не организују ни једном у три месеца, нити једном у шест месеци, док деца смештена у породици иду на утакмице једном у три месеца у 1,5% случајева, а једном у шест месеци, такође у 1,5% случајева. Једном годишње на утакмице чешће иду глува и наглува деца смештена у интернату (56,7%), него деца смештена у породици (22,1%). Одговор „никада“ бележи се за децу смештену у породици у 75% случајева, а за децу смештену у интернату у 43,3% случајева (Табела 86).

Табела 86. Поређење учесталости одласка на утакмицу за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост одласка на утакмицу за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Једном у три месеца	0 0.0%	1 1.5%	1 1.0%
Једном у шест месеци	0 0.0%	1 1.5%	1 1.0%
Једном годишње	17 56.7%	15 22.1%	32 32.7%
Никада	13 43.3%	51 75.0%	64 65.3%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

Упоредјујући учесталост похађања спортских активности у слободној игри са друговома, резултати показују да су глува и наглува деца у интернатима у предности у односу на децу смештену у породици. Глува и наглува деца смештена у интернату свакодневно имају прилику да се баве спортским активностима у слободној игри са друговима у 76,7% случајева, за разлику од глуве и наглуве деце смештене у породици која се свакодневно играју са друговима само у 5,9% случајева. Једном недељно прилику за овакве активности има 23,3% деце смештене у интернату и 19,1% деце смештене у породици. Глува и наглува деца смештена у породици у чак 75% случајева само једном месечно имају прилику да имају спортске активности у игри са друговима, док се за децу у интернату за ову учесталост не бележи ни један одговор (Табела 87).

Табела 87. Учесталост спортских активности у слободној игри с друговима за децу смештену у интернату и породици

Учесталост спортских активности у слободној игри с друговима за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
Свакодневно	23 76.7%	4 5.9%	27 27.6%
Једном недељно	7 23.3%	13 19.1%	20 20.4%
Једном месечно	0 0.0%	51 75.0%	51 52.0%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

6.4.3. Поређење учесталости путовања, излета и посета у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату

Добијени резултати показују да су глува деца најчешће у прилици да са родитељима одлазе у посете пријатељима и рођацима, на славе и дечије рођендане – проценат деце која бар једном у три месеца имају прилику да у присуству овим активностима је између 50% и 80% и ове активности су присутне код све деце. Прилику да са породицом одлази у посету рођацима/пријатељима ван места становања такође имају готово сва деца (Табела 88).

Табела 88. Учесталост путовања, излета и посета глуве и наглуве деце у породици

Путовања, излети и посете	N (%)			
	једном у три месеца	једном у шест месеци	једном годишње	никада
Једнодневни излет	10 (14,7)	9 (13,2)	20 (29,4)	29 (42,6)
Посете рођацима/пријатељима у другом месту	18 (26,5)	18 (26,5)	27 (39,7)	5 (7,4)
Посета рођацима/пријатељима у свом месту	52 (75,0)	12 (17,6)	5 (7,4)	0 (0,0)
Одлазак на славе код пријатеља и рођака	54 (79,4)	10 (14,7)	4 (5,9)	0 (0,0)
Одлазак на дечје рођендане	35 (51,5)	31 (45,6)	2 (2,9)	0 (0,0)
Број поена за одговор у обрачунавању укупног скор	4	3	2	1

Зимовања су ређе присутна у искуству глуве и наглуве деце: на море ретко иде 23,5% деце, а на планину ретко одлази 39,7% деце, ни једно дете на планину не иде сваке године, а на море сваке године одлази 13,2%, док 1,5% деце одлази на планину сваке друге године. Да деца имају прилику да оду на море сваке друге године изјаснило се 25% родитеља глуве и наглуве деце. Како се види у Табели 89 проценти деце која никада нису била у прилици да оду на понуђене врсте путовања крећу се од 38,2 (одлазак на море) до 76,5% (одлазак на планину).

Табела 89. Учесталост путовања, излета и посета глуве и наглуве деце у породици

Путовања, излети и посете	N (%)			
	Сваке године	Сваке друге године	ретко	никада
Летовање на мору	9 (13,2)	17 (25,0)	16 (23,5)	26 (38,2)
Летовање на планини	0 (0,0)	1 (1,5)	27 (39,7)	40 (58,8)
Зимовање на планини	4 (5,9)	0 (0,0)	12 (17,6)	52 (76,5)

Процент деце која једном годишње имају прилику да присуствују путовањима и излетима је између 76,5% (васпитне групе млађег узраста) и 76,9% (васпитне групе старијег узраста). Прилику да одлази на једнодневни излет сваке друге школске године има 23,5% деце млађег узраста и 23,1% деце старијег узраста.

6.4.4. Поређење учесталости додатног учења у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату

Добијени резултати показују да деца у организацији породице не похађају часове страног језика и веома висок проценат не чита књиге. Мали проценат (13,2%) гледа образовни програм. Додатне слушне и говорне вежбе похађа 42,6% деце, а 29,4% код куће израђује домаће задатке.

Деца која бораве у интернатима у оквиру слободног времена не похађају часове страног језика и веома висок проценат не чита књиге (90%). Њих 26,7% гледа образовни програм. Додатне слушне и говорне вежбе током слободног времена у интернату похађају глува и наглува деца у свим васпитним групама (100%), а према мишљењу васпитача, исти број деце (100%) у делу слободног времена у интернату израђује домаће задатке.

Подаци представљени у Табели 90 нам показују да су у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату веома заступљени садржаји додатног учења.

Табела 90. Преглед додатних активности учења у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату

Активност Узраст васпитне групе	Деца су укључена у активност N (%)	Деца су укључена у активност		Деца нису укључена у активност N (%)	Деца нису укључена у активност	
		I-IV	V- VIII		I-IV	V- VIII
Учење страног језика	0 (0,0)	0	0	30 (100)	17 (100)	13 (100)
Додатне слушне и говорне вежбе	30 (100)	17 (100)	13 (100)	0 (0,0)	0	0
Читање књига	3 (10,0)	0	3 (23.1)	27 (90,0)	17 (100)	10 (76.9)
Праћење образовног програма на ТВ-у	8 (26,7,0)	1 5.9	7 (53.8)	22 (73,3,0)	16 (94.1)	6 (46.2)
Израда домаћих задатака	30 (100)	17 (100)	13 (100)	0 (0)	0	0

Колико су активности додатног учења код куће и у интернату присутне у активностима слободног времена приказано је у Табелама 91- 95.

Упоређујући учесталост похађања курса страног језика у слободном времену глуве и наглуве деце смештене у породици и интернату резултати показују да нема разлике између ове две групе деце. Наиме, обе групе деце у слободно време не похађају курс страног језика (Табела 91).

Табела 91. Поређење учесталости похађања курса страног језика у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост похађања курса страног језика у слободном времену за децу смештену у интернату и породици	Укупно, N (%)		Укупно
	интернат	породица	
Не похађа курс страног језика	30 (100)	68 (100)	98 (100)
Укупно	30 (100)	68 (100)	98 (100)

Табела 92. Поређење учесталости похађања додатних слушних и говорних вежби у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост похађања додатних слушних и говорних вежби у слободном времену за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Додатне слушне и говорне вежбе	НЕ	0 0.0%	39 57.4%	39 39.8%
	ДА	30 100.0%	29 42.6%	59 60.2%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама				

Поређење учесталости редовног читања књига у слободно време глуве и наглуве деце резултати показују да подједнако ретко ову активност упражњавају како деца смештена у интернату, тако и деца која живе у породици. Наиме, чак 90% глуве и наглуве деце смештене у интернату у слободно време не чита књиге, док је то случај у 95,6% деце која су смештена у породици (Табела 93).

Табела 93. Поређење учесталости редовног читања књига у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост редовног читања књига у слободном времену за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Редовно читање књига	НЕ	27 90.0%	65 95.6%	92 93.9%
	ДА	3 10.0%	3 4.4%	6 6.1%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест $\chi^2(1) = 1.131, p = .288$				

Упоређујући податке о праћењу образовног телевизијског програма резултати показују да глува и наглува деца у слободно време ретко прате образовни телевизијски програм. Образовни телевизијски програм не прати 73,3% деце у интернату и 86,8% деце у породици (Табела 94).

Табела 94. Поређење учесталости праћења образовног ТВ програма у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост праћења образовног ТВ програма у слободном времену за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Праћење образовног ТВ програма	НЕ	22 73.3%	59 86.8%	81 82.7%
	ДА	8 26.7%	9 13.2%	17 17.3%
Total		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест $\chi^2(1) = 2.619, p = .106$				

Упоређујући учесталост израде домаћих задатака глува и наглува деца у интернату и породици (Табела 95) у 70,6% у слободно време у породици не израђује домаће задатке, док у интернату сва деца то раде (100%).

Табела 95. Поређење учесталости израде домаћих задатака за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост израде домаћих задатака за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Израда домаћих задатака	НЕ	0 0.0%	48 70.6%	48 49.0%
	ДА	30 100.0%	20 29.4%	50 51.0%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама				

6.4.5. Поређење учесталости слободних активности и секција у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату

Према мишљењу родитеља 47,1% деце ретко практикује дружење са вршњацима, 35,3% се дружи са вршњацима свакодневно, док једном недељно то чини 17,6% (Табела 96).

Табела 96. Учесталост дружења с вршњацима глуве и наглуве деце која живе у породици

Дружење с вршњацима	Узорак у целини Н (%)
свакодневно	24 (35,3)
једном недељно	12 (17,6)
ретко	32 (47,1)
Укупно	68 (100,0)

Упоређујући учесталост дружења глуве и наглуве деце са вршњацима резултати показују да постоје значајне разлике између деце смештене у интернату и деце смештене у породици (Табела 97). Наиме, сва глува и наглува деца (100%) у слободном времену у интернату имају могућност свакодневног дружења с вршњацима.

Табела 97. Учесталост дружења с вршњацима глуве и наглуве деце у интернату

Дружење с вршњацима	Узорак у целини Н (%)	Узраст васпитне групе	
		I-IV	V-VIII
свакодневно	30 (100)	17 100.0	13 100.0
једном недељно	0 (0)	0	0
ретко	0 (0)	0	0
Укупно	30 (100,0)		

Табела 98 показује да сва деца смештена у интернату (100%) имају прилику да се у слободном времену свакодневно друже са вршњацима, док глува и наглува деца смештена у породици имају ту прилику само у 35,3% случајева. Глува и наглува деца смештена у породици се ређе друже са вршњацима и то једном недељно у 17,6% случајева, 41,1% глуве и наглуве деце смештене у својој породици у слободном времену се никада не дружи с вршњацима.

Табела 98. Поређење учесталости дружења с вршњацима у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост дружења с вршњацима у слободном времену за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интерна т	породиц а	
Свакодневно	30 100.0%	24 35.3%	54 55.1%
Једном недељно	0 0.0%	12 17.6%	12 12.2%
Никад	0 0.0%	32 47.1%	32 32.7%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

Табела 99 приказује да глува и наглува деца смештена у интернату проводе време уз телевизијски програм у трајању од једног сата дневно у 40% случајева, а деца смештена у породици у 8,8% случајева проводе исто време у овој активности. Два сата дневно деца смештана у интернату проводе у 60% случајева, а деца у породици у 32,4% случајева. Више од половине узорка деце смештене у породици (58,8%) по мишљењу родитеља слободно време „углавном“ проводи уз телевизијски програм, док се у одговорима васпитача ова тврдња не може наћи. Глува и наглува деца у интернату имају временско ограничење за гледање телевизијског програма

које је од један сат до не више од два сата дневно, док деца смештена у породици очигледно немају овакво ограничење па 58,8% деце скоро сво слободно време проводи уз ТВ програм.

Табела 99. Учесталост праћења ТВ програма у слободном времену за децу смештену у интернату и породици

Учесталост праћења ТВ програма у слободном времену за децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
1 сат дневно	12 40.0%	6 8.8%	18 18.4%
2 сата дневно	18 60.0%	22 32.4%	40 40.8%
Углавном проводи време у праћењу ТВ	0 0.0%	40 58.8%	40 40.8%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Chi-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

У поређењу коришћења рачунара у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату (Табела 100) резултати показују да у интернату највећи број деце (70%) уз рачунар проведе један сат дневно, док у породици један сат проводе само у 8,8% случајева. Нешто дуже коришћење компјутера у трајању од два сата присутно је у интернатским условима и то код 30% деце, а у породичном окружењу у 29,4% случајева. У породици 61,8% деце слободно време проводи углавном уз рачунар.

Табела 100. Учесталост коришћења рачунара у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у породици и интернату

Учесталост коришћења рачунара у слободном времену за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици	Укупно, Н (%)		Укупно
	интернат	породица	
1 сат дневно	21 70.0%	6 8.8%	27 27.6%
2 сата дневно	9 30.0%	20 29.4%	29 29.6%
Дете је углавном пред рачунаром	0 0.0%	42 61.8%	42 42.9%
Укупно	30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама			

6.4.6. Поређење учесталости активности помагања у кући и самоопслуживања у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату

На основу одговора родитеља, глува и наглува деца у породици нису посебно ангажована у активностима помагања у кућним пословима. Највиши проценти забележени су за намештање кревета (51,5%), сређивање сопствене собе (51,5%) и одлазак у продавницу (47,1%). Везано за обављање других послова у слободно време, по учесталости следе активности као што је усисавање (35,3%) и чување млађег брата/сестре (29,4%), док 30,9% деце уме да скува чај и испече јаје (30,9%). Резултати су показали да 25% припрема доручак, 19,1% брише прашину и 20,16% деце пере судове.

У интернату у активности намештања кревета и сређивања собе подједнако су укључена деца млађег и старијег узраста, док је за активност брисања прашине више укључено деце старијег узраста (38.5%) од деце млађег узраста (29.4%). У продавницу самостално одлази 84.6% деце старијег узраста и ни једно дете млађег узраста. У активностима око припреме хране не учествују ни млађа ни старија деца, а међу децом која су у прилици да скувају чај сва су старијег узраста.

Упоредјујући податке о учесталости намештања кревета за децу смештену у интернату и породици резултати показују да су у интернату сва деца укључена у ову активност, док у породици само 51,5% глуве и наглуве деце самостално намешта свој кревет (Табела 101).

Табела 101. Поређење учесталости намештања кревета за децу смештену у интернату и породици

Учесталост намештања кревета за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Намештање кревета	НЕ	0 0.0%	33 48.5%	33 33.7%
	ДА	30 100.0%	35 51.5%	65 66.3%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
<p>Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама</p>				

Слични подаци се добијају и за активност сређивања своје собе. Сва глува и наглува деца у интернату су укључена у активности сређивања собе, док у породици то ради само 51,5% деце (Табела 102).

Табела 102. Поређење учесталости сређивања собе за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост сређивања собе за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Сређује собу	НЕ	0 0.0%	33 48.5%	33 33.7%
	ДА	30 100.0%	35 51.5%	65 66.3%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
<p>Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама</p>				

Анализа учесталости усисавања собе за децу смештену у интернату и породициу слободном времену показује да у интернату деца уопште немају прилику да усисавају своју собу, док у породици то раде у 35,3% случајева (Табела 104).

Табела 103. Поређење учесталости усисавања собе за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост усисавања собе за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Усисава собу	НЕ	30 100.0%	44 64.7%	74 75.5%
	ДА	0 0.0%	24 35.3%	24 24.5%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
<p>Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама</p>				

Анализа учесталости активности брисања прашине у соби у слободном времену деце смештене у интернату и породици показује да у интернату 33,3% деце учествује у овој активности, а у породици 19,1% (Табела 104).

Табела 104. Поређење учесталости брисања прашине у соби за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост брисања прашине у соби за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Брисање прашине	НЕ	20 66.7% %	55 80.9%	75 76.5%
	ДА	10 33.3%	13 19.1%	23 23.5%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
$\chi^2(1) = 2.342, p = .126$				

Анализа учесталости активности помагања при прању судова у слободном времену деце смештене у интернату и породици показује да у интернату ни једно дете не учествује у овој активности, док у породици 20,6% деце практикује ову активност (Табела 105).

Табела 105. Поређење учесталости помагања при прању судова за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост помагања при прању судова за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Помаже при прању судова	НЕ	30 100.0%	54 79.4%	84 85.7%
	ДА	0 0.0%	14 20.6%	14 14.3%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама				

Анализа учесталости активности одласка у продавницу у слободном времену деце смештене у интернату и породици (Табела 106), показује да у интернату 36,7% деце одлази самостално у продавницу, док је у породици нешто већи проценат деце која практикују ову активност (47,1%).

Табела 106. Поређење учесталости одласка у продавницу за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост одласка у продавницу за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Одлази у продавницу	НЕ	19 63.3%	36 52.9%	55 56.1%
	ДА	11 36.7%	32 47.1%	43 43.9%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест $\chi^2(1) = .913, p = ,339$				

Поређењем могућности самосталног припремања доручка деце смештене у интернату и породици резултати показују да деца у интернату немају могућност припреме доручка, док деца у породици самостално припремају једноставан доручак у 25% случајева (Табела 107).

Табела 107. Поређење могућности самосталног припремања доручка за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост могућности самосталног припремања доручка за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Могућност да припрема доручак	НЕ	30 100.0%	51 75.0%	81 82.7% 82.7%
	ДА	0 0.0%	17 25.0%	17 17.3%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
<p>Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама</p>				

Када је у питању могућност припремање нешто сложенијег оброка (пржење јаја) деца у интернату немају могућност да то раде, док у породици 22,1% деце има ту могућност (Табела 108).

Табела 108. Поређење могућности самосталног припремања оброка (пржење јаја) за децу смештену у интернату и породици

Учесталост могућности самосталног припремања оброка (јаје) за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Пече јаје	НЕ	30 100.0%	53 77.9%	83 84.7% 84.7%
	ДА	0 0.0%	15 22.1%	15 15.3% 15.3%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
<p>Хи-квадрат тест није рађен због нулте учесталости испитаника у појединим категоријама</p>				

У самосталном припремању чаја учествују како деца у интернату, тако и деца у породици. Из Табеле 109 се види да деца у интернату имају мање могућности да учествују у овој активности (23,3%) за разлику од деце која у породици чешће самостално припремају чај (30,9%).

Табела 109. Поређење учесталости самосталног припремања чаја за глуву и наглуву децу смештену у интернату и породици

Учесталост самосталног припремања чаја за децу смештену у интернату и породици		Укупно, Н (%)		Укупно
		интернат	породица	
Припрема чај	НЕ	23 76.7%	47 69.1%	70 71.4%
	ДА	7 23.3%	21 30.9%	28 28.6%
Укупно		30 100.0%	68 100.0%	98 100.0%
Хи-квадрат тест $\chi^2(1) = .581, p = .446$				

7. ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Слободно време се дефинише на различите начине, а већина аутора истиче да је то време када особа по својој вољи може потпуно да се преда, без обзира да ли се одмара, или се забавља (Dumazedier, 1974; Божовић, 1979), да је то време са којим појединац располаже слободно (Бранковић и Илић, 2003) и да је слободно време оно време које је намењено за слободно изабране активности које се не односе на одржавање личне хигијене или посао, већ на активности у којима се ужива (Maјnemer et al., 2010).

Слободно време није само супротност радном ангажовању, већ има различите функције које се могу анализирати са педагошког, социолошког, психолошког или медицинског аспекта.

Родитељи и породица имају важну улогу у креирању слободног времена деце и родитељима се препоручује да се баве децом и да што више проводе слободно време са њима, како би се њихова деца правилно и здраво развијала (Pehar- Zvačko, 2003; Бојанин, 2016).

На слободно време деце ометене у развоју утичу бројни фактори међу којима су како наводе King et al. (2003) и Shikako-Thomas et al. (2008) средински фактори (физичка доступност и приступачност окружења), породични фактори (приходи породице, ангажованост породице у креирању и усмеравању слободног времена), фактори који се односе на дете (когнитивне способности, склоности и социјалне вештине) и други фактори.

Такође, међу бројним факторима који утичу на слободно време Качавенда-Радић (2000) истиче породицу као најбитнији фактор. Наиме, овај аутор сматра да родитељи имају најважнију улогу у развијању културе провођења слободног времена јер својим примером утичу на понашање деце у слободном времену.

Бројни истраживачи износе податак да се 20% глуве и наглуве деце рађа у чујућим породицама (Calderon & Greenberg, 1993; Koester et al., 1999; Moores, 2001a; Scheetz, 2001; Andrews et al., 2004). Истраживање које су спровели Mitchell & Karchmer (2004) показује да је за чак мање од 5% глуве и наглуве деце која су обухваћена специјалним образовањем познато да имају једног глувог родитеља.

Marschark (2007) износи податак да је преко 95% глуве деце рођено у породицама у којима оба родитеља чују и које су имале мало, или нимало претходног искуства са глувоћом. Сличне податке износи Несторов (2014) који указује да 6,66 % младих глувих и наглувих у својој породици имају једног члана који је глув.

Да у том случају постоје комуникационе баријере између родитеља и њихове глуве деце показују и резултати спроведеног истраживања што указује на претпоставку да комуникација утиче на начин провођења слободног времена деце у породици. Када је реч о познавању знаковног језика и модалитета комуникације са децом, трећина родитеља (35,3%) који су учествовали у истраживању познаје знаковни језик и користи га у комуникацији са дететом, док преко 63,2% родитеља не познаје и не користи знаковни језик.

Истраживања су показала да глувоћа утиче на све аспекте породичног живота, стварајући тешкоће у комуникацији (Marschark, 2007). И други аутори потврђују да глувоћа детета утиче на систем комуникације у породици (Meadow-Orlans, 1990; Schlesinger & Meadow, 1972).

Већина (72,1%) испитаних родитеља истиче да у интеракцији с дететом примењује неки за њих особен вид комуникације, односно „кућни систем знакова“ који им помаже да успоставе комуникацију са дететом. И друга истраживања су показала да у већини случајева глува деца која нису константно изложена комуникацији путем говорног или знаковног језика, или комуникацији путем говорног језика уз потпомагање знаковним језиком, развијају „кућне системе знакова“. Ова деца без језичког модела постављају своје кућне гестове у неки структуриран систем (Goldin-Meadow, 2003, Goldin-Meadow & Mylander, 1993; Emmorey, 2002). Њихова комуникација и интеракција са другим члановима породице ће бити ограничена, а ова деца ће често остати збуњена и усамљена у свом свету (Torigoe & Takei, 2002).

Комуникација глуве деце са околином представља један од идентификованих фактора који утиче на организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

Подаци о процени родитеља да ли глувоћа омета физичке активности детета, показују да 61,8%, родитеља не би дозволило детету да самостално вози бицикл и

сматра да је будући избор професије ограничен због оштећења слуха (у 79,4% случајева).

Упитани у којим активностима глува и наглува деца, по њиховом мишљењу, не би могла ни да учествују без слушног апарата родитељи су одговарали да су то све активности, али су посебно издвојили друштвени живот. Друге ситуације које, по мишљењу родитеља, показују да дете не може да учествује у активностима са другом децом која уредно чују су оне које укључују спорт, дружење, одлазак на рођендане и уопште све оне ситуације које су бучније. Добијени резултати показују да родитељи услед неадекватно успостављеног односа са дететом у великој мери могу да ограниче дете у уживању у различитим активностима слободног времена.

Арсих (2007) сматра да самостално кретање, представља један од важних индикатора аутономије деце, посебно када је реч о глувој и наглувој деци која су и у породици и у дому изложена појачаним протективним ставовима родитеља и васпитача, а из компаративне студије ефеката породичног и институционалног васпитања глуве и наглуве деце коју је спровео овај аутор може се закључити да интернат омогућава већи степен слобода него што то чини породица, односно да на бољи начин подстиче самосталност деце и младих.

И инострани аутори међу којима је и Meadow (1980) истичу примере како родитељи глувој деци ређе дозвољавају да излазе напоље и да се играју, а у истраживању Gregory et al. (1995) откривено је да чак и на просечном узрасту од 12 година, 42% глуве и наглуве деце је увек у пратњи родитеља.

Истраживања указују да су родитељи глуве деце особе од којих у највећој мери зависи целокупно понашање и развој детета (Gregory & Knight, 1998), па код неких родитеља глуве деце долази до потцењивања способности детета у односу на реалне могућности, а такође, са друге стране долази и до прецењивања способности детета, јер ако родитељи нису упознати са сложеностју последица до којих доводи глувоћа, могу постављати пред дете такве задатке које дете није у могућности да изврши. О овој врсти односа родитеља и деце говоре многи аутори (Hieschberger, Gilliard, 1965, Киш, Главаш, 1999).

Такође, Speck & Warnke (1983) говоре о формирању ставова родитеља према властитом детету са ометношћу и његовој образовној и васпитној интеграцији. Они,

између осталог, као факторе наводе: прилагођеност, структуру личности родитеља, квалификацију, социоекономски статус породице, степен дететове ометености и хронолошки узраст детета.

Социоекономски статус породице је фактор који може да представља ограничење у организацији слободног времена глуве и наглуве деце у породици. Резултати истраживања показују да већина породица нема стан или кућу у власништву (73,6%). Половина испитаника (52,9%) има средњу стручну спрему, 17,6% завршену занатску школу. Процент испитаника који имају најнижи степен образовања (11,8%), као и највиши (8,8%) степен образовања је скоро изједначен. Половина испитаника (54,4%), а углавном су то мајке деце, је незапослено, док само 30,9% има стално запослење. У односу на време проведено на радном месту резултати показују да сви испитаници раде више од 8 сати дневно, велики број испитаника ради 10 или 11 сати, а има и оних који су потврдили да раде 12 или 15 сати дневно, што показује да родитељи немају довољно времена да се посвете организовању и усмеравању слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

Да је образовање родитеља и социоекономски статус значајан фактор у односу родитеља према глувом детету, потврдили су и други аутори. Како наводи Радоман (1996), образовање родитеља утиче и на економски положај породице, али и на понашање родитеља према детету. Породице са вишим социоекономским статусом могу пружити оптималније услове за раст и развој деце. Међутим, виши социоекономски статус који је најчешће праћен прековременим радом у жељи за стицањем материјалних добара, може се и негативно одразити на однос родитељ-дете, што се манифестује мањком времена за дете (Радоман, 1996).

У самопроцени материјалног статуса већина испитаника у спроведеном истраживању сматра да је њихов материјални статус просечан (58,8%), скоро трећина оцењује да је исподпросечан (27,9%), 7,4% испитаника даје одговор да су богати, док 5,9% живи од социјалне помоћи.

Истраживања других аутора су потврдила да породице деце ометене у развоју имају мање финансијске могућности у односу да родитеље деце уредног развоја. Глумбић и Бројчин (2008) наводе да у Србији 31.8% породица ометене деце има минимална, а 30.4% ниска примања. Родитељи са нижим социоекономским статусом

принуђени су да обављају и друге послове у слободно време, како би обезбедили својој породици егзистенцију. Због недостатка слободног времена родитељи нису у могућности да се баве активностима које воле, и да се посвете свом детету у довољној мери.

Квалитет живота је појам који се дефинише са различитих аспеката. Најчешће се под квалитетом живота подразумева емотивно, социјално и физичко функционисање особе (Group, T. W., 1998). За нас је ово питање значајно, јер иако се последице глувоће код деце одражавају на родитеље и на њихов квалитет живота (Carver & Scheie, 2000), такође се и квалитет живота родитеља рефлектује на квалитет живота њихове глуве и наглуве деце.

На основу одговора испитаника који су учествовали у истраживању добијени резултати показују да у обављању активности везаних за посао скоро 60% испитаника проводи више од 30 сати недељено, док трећина уопште нема ову врсту ангажмана (Табела 11). Надаље, у обављању кућних послова скоро 70% испитаника проведе између 11 и 20 сати недељно. Поред целодневних активности у домаћинству мајке глуве деце преузимају и обавезу вођења детета на додатне индивидуалне сурдолошке третмане, што представља велики напор и за мајку и за дете. Процент родитеља скоро никада нема прилику да слободно време проводи без унапред осмишљене активности, док је проценат оних који често или скоро увек на овај начин проводе слободно време испод 10%. Када је реч о времену које родитељи имају за гледање телевизије, на основу добијених одговора може се закључити да већина родитеља (преко 60%) проводи у овој активности 6-9 сати у току дана, док трећина то чини 3-5 сати.

Висина просечног скорa показује да је ниво продуктивног ангажовања родитеља ближи теоријски максималном скору од 25 поена.

На основу одговора испитаника може се закључити да више од 2/3 родитеља одржава свакодневне или врло честе контакте са својим пријатељима и да половина скоро увек наилази на саосећање свог окружења када се осећа потиштено. Другачија расподела процената добија се у одговору на питање о жељи других да учествују у заједничким активностима: четвртина родитеља има прилику да свакодневно, или више пута недељно учествује у оваквим активностима, а трећина једном недељно.

Важно је истаћи да родитељи са ниском интимношћу, дакле они који не одржавају блиске контакте с пријатељима, не наилазе на социјалну подршку у тешким ситуацијама и немају прилику да учествују у заједничким активностима са пријатељима. Просечан скор је и у овом случају ближи теоријском максимуму (15 поена) и сведочи о високом нивоу интимности који са својим окружењем остварују испитани родитељи. Значај подршке окружења породици деце са ометеношћу истичу и Stephens & Franks (1999).

Родитељи међу понуђеним друштвеним активностима време најчешће проводе у разговору с комшијама, а следе дружење са пријатељима и посете члановима породице. Могло би се закључити да су друштвене активности испитаних родитеља глуве и наглуве деце ограничене на ужи круг пријатеља и породице, док шири друштвени ангажман изостаје.

Рађена су бројна истраживања о породицама које имају децу ометену у развоју, а нека од њих показују да су друштвени контакти породица нарушени и да родитељи избегавају сарадњу са вртићима и школама (Ранђић и Сатарић, 2011).

Нешто мање од половине родитеља који су учествовали у истраживању *понекад* има прилику да се бави активностима које жели, док је четвртина у прилици да тако поступа *увек* или *обично*, односно *никад* или *готово никад*. Такође, половина родитеља *понекад* има жељу да остане цео дан у кревету, четвртина да се *обично* или *готово никад* не осећа тако. Остали *обично*, или *скоро увек* имају такву жељу. Скоро 60% родитеља истиче да *понекад* има жеље које не могу да остваре, а чак 40% да *обично* или *готово увек* има такве жеље.

Шакотић и сар. (2008) наводи да родитељи деце ометене у развоју често имају проблеме емоционалне природе (осећање немоћи, песимизам, осећај кривице, сумње) и да су нивои аспирације и очекивања родитеља у погледу нивоа постигнућа детета често нереални.

Корелације међу различитим аспектима квалитета живота родитеља глуве и наглуве деце који су обухваћени истраживањем приказане су у Табели 26. Резултати говоре о постојању статистички значајне повезаности међу појединим индикаторима:

- а) статистички значајна и умерена позитивна корелација утврђена је између скорa СЕС-а и укупног скорa продуктивности родитеља, што говори о томе да су родитељи који имају виши ангажман у продуктивним активностима имају уједно и бољи материјални статус,
- б) статистички значајна позитивна корелација укупног скорa продуктивности са скоровима за место у заједници и интимност – родитељи који имају више продуктивног ангажмана уједно извештавају о већој укључености у живот заједнице и вишем нивоу интимности са особама у свом окружењу,
- в) статистички значајна позитивна корелација између скорова за место у заједници и интимност говори о томе да је веће учешће у друштвеним активностима повезано с близином односа који се остварује с другим људима, и
- г) статистички значајна позитивна веза скорова за место у заједници и интимност са скором емоционалне добробити сведочи о томе да испитаници који више учествују у друштвеним активностима и остварују ближе односе са особама у свом окружењу испољавају и виши ниво емоционалне добробити.

Резултати истраживања су показали да родитељи највећи степен слагања изражавају када оцењују тврдње које упућују на блискост и топлину односа које дете успоставља с другим људима – члановима породице (а највише са мајком), друговима и наставницима у школи. Блискост односа са децом из комшилука и начелно успешност у комуникацији с другима, дакле не са особама из непосредног окружења, процењена је нешто нижом просечном оценом, која у целини одговара умереном слагању са тврдњама. У просеку умерено слагање родитељи изражавају и када процењују ставке којима се тврди да је дете срећно, али и изоловано, али и оне у којима се каже да изражава емоције на уобичајен начин и да се наставници жале на његово понашање (Табела 28).

Да су типови активности слободног времена деце и омладине обликовани постојећим породичним контекстом, наводе и Larson & Verma (1999). Према овим ауторима на типове активности слободног времена утичу бројни фактори од којих се посебно издвајају запослење мајке, образовање родитеља, као и структура породице. Сличан став имају и Hofferth & Sandberg, (2001) који сматрају да односи и понашање родитеља имају утицаја на слободно време деце.

Резултати показују да на организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици утичу бројни фактори, међу којима је тип породице, социо економски сататус породице, квалитет живота родитеља и други наведени фактори.

Добијени подаци показују колико су културни садржаји заступљени у слободном времену глуве и наглуве деце. Аритмеричка средина добијена за укупни скор за упражњавање културних активности у породици говори о њиховој ниској учесталости која се своди на учествовање у одређеној активности једном у току године. Деца старијег узраста чешће учествују у различитим културним активностима. Резултати показују да је укупни скор за културне садржаје статистички значајно повезан са оценама продуктивности и емоционалне добробити родитеља (Табела 36). У оба случаја веза је позитивна и говори о томе да се деца чији родитељи имају виши ниво у продуктивности и емоционалне добробити, у слободно време чешће баве активностима које су везане за културу. Извршена је анализа заступљености културних садржаја глуве и наглуве деце у породичном окружењу, а прво што се уочава је висок проценат одговора родитеља који указују да дете не узима учешће у активностима које су везане за различите културне садржаје, у случају већине наведених активности одговор „никада“ је присутан у високом проценту.

Са друге стране, у интернату, у области организовања и похађања културних догађаја доминира тип „похађања“, односно одласка деце на активности које се одржавају ван интерната. Ове активности су учестале и разноврсне.

Када су у питању културне активности, глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да учествују у културним активностима од деце која су смештена у породици. За 94,1% глуве и наглуве деце смештене у породици родитељи су се изјаснили да „никад“ не иду у позориште, док је 53,3% дефектолога дао одговор „никад“ за децу смештену у интернату. Само 1,5% глуве и наглуве деце смештене у породици одлази на музичке концерте једном у три месеца, док у истом временском интервалу то није случај ни са једним дететом смештеним у интернату (0%). Једном у шест месеци на музичке концерте одлази 13,3% деце смештене у интернату и ни једно дете смештено у породици. Знатно виши проценат одласка на музичке

концерте добијамо за учесталост од једном у току године и то за децу смештену у интернату у 33,3%, а за децу смештену у породици 4,4% .

Упоредјујући учесталост похађања културних активности резултати показују да глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да посете музеј од деце смештене у породици. Једном у шест месеци у музеј одлази 26,7% деце смештене у интернату и 2,9% деце смештене у породици. Једном годишње у музеј одлази 33,3% деце смештене у интернату и 11,8% деце смештене у породици. Само 40% глуве и наглуве деце смештене у интернату „никада“ не одлази у музеј, док 85,3% глуве и наглуве деце која су смештена у породици „никада“ не одлази у музеј.

Резултати показују да су глува и наглува деца смештена у интернату, по питању учесталости посећивања уметничкој изложби у предности у свим категоријама које се односе на похађања наведених активности. Једном у три месеца 40% деце смештене у интернату посећује уметничке изложбе, а за глуву и наглуву децу смештену у породици ни један родитељ није потврдио да води децу на уметничке изложбе једном у три месеца. Глува и наглува деца смештена у интернату једном у шест месеци посећују уметничке изложбе и то чешће (30%) од деце смештене у породици (2,9%), а једном годишње на уметничке изложбе одлази 30% деце смештене у интернату и 4,4% деце смештене у породици. Да „никад“ не одлазе на уметничке изложбе деца смештена у породици испитаници су потврдили у 92,6% случајева, док за глуву и наглуву децу у интернату за посете уметничкој изложби немамо ни један одговор у категорији „никад“.

Резултати показују да су глува и наглува деца смештена у интернату, по питању учесталости посећивања биоскопу, у предности у скоро свим категоријама које се односе на ову активност. Никада у организацији породице у биоскоп не иде 64,7% деце, док у интернату то није случај и не постоји одговор из категорије „никад“.

Глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да посете изложбе дечјих радова од деце смештене у породици. Чак 76,7% глуве и наглуве деце смештене у интернату посећује изложбе дечјих радова једном у три месеца за разлику од деце смештене у породици и то у 5,9% случајева. Једном у шест месеци посете изложбама дечјих радова се организују у интернату и то у 23,3% случајева,

док у породици ни једно дете нема ову активност са учесталошћу једном у шест месеци. Једном годишње у посете изложбама дечјих радова иде 10,3% глуве и наглуве деце која су смештена у породици, док се ни један васпитач није изјаснио да се у интернату само једном годишње организује ова активност. Резултат да 83,8% глуве и наглуве деце никада у организацији породице не иде на изложбе дечјих радова јасно показује да су у овом случају у предности глува и наглува деца смештена у интернату за коју није дат одговор из категорије „никада“.

Деца смештена у интернату (100%) имају прилику да учествују на приредбама и јавним наступима једном у три месеца, за разлику од глуве и наглуве деце која у организацији породице уопште немају ову могућност. Деца смештена у породици ретко имају могућност учествовања на приредбама и јавним наступима у организацији породице, па се 77,9% родитеља изјаснило да децу никада не воде на ове активности, њих 14,7% се изјаснило децу воде на приредбе и јавне наступе једном годишње, а 7,4% једном у шест месеци.

Дефектолози наводе да се глувој и наглувој деци поред дружења унутар интерната омогућава дружење с децом из редовних школа, а такође кроз различите облике сарадње са заједницом интернати редовно организују разне јавне акције и манифестације инклузивног карактера које омогућавају глувој и наглувој деци подстицајну социјалну интеракцију.

И други аутори потврђују да интернати кроз богате културне активности остварују своју улогу у друштву. Ковачевић (2015) сматра да интернати тесно сарађују и повезују се са породицом, али и са друштвеном и радном средином. Нису изоловани из општег друштвеног контекста, јер у противном не би могли да остварују своју друштвену позицију коју имају у васпитању и образовању.

Резултати о спортским садржајима глуве и наглуве деце у породици показују да $\frac{3}{4}$ деце у организацији породице никада не долази на утакмице, док једном годишње то чини 22%. Спортном се бави 10,3% деце. Добијена аритметичка средина указује на релативно ниско присуство спортских садржаја у активностима слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

Са друге стране, заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату је знатно већа. Томе свакако доприносе активности

у оквиру наставе физичког васпитања које се одвијају после преподневне наставе, као и садржаји васпитне компоненте „Физичко и здравствено васпитање“.

Упоређујући учесталост похађања спортских активности, резултати показују да глува и наглува деца у интернатима чешће имају прилику да одлазе на утакмице од деце смештене у породици. Глува и наглува деца смештена у породици, по питању учесталости одласка на утакмице у предности су само у категорији која се односи на заступљеност од једном у три месеца и једном у шест месеци. Наиме, у интернату се одласци на утакмице не организују ни једном у три месеца, ни једном у шест месеци, док деца смештена у породици иду на утакмице једном у три месеца у 1,5% случајева, а једном у шест месеци такође у 1,5% случајева. Једном годишње на утакмице чешће иду глува и наглува деца смештена у интернату (56,7%), него деца смештена у породици (22,1%). Одговор „никада“ бележи се за децу смештену у породици у 75% случајева, а за децу смештену у интернату у 43,3% случајева.

Упоређујући учесталост похађања спортских активности у слободној игри са вршњацима, резултати показују да су глува и наглува деца у интернатима у предности у односу на децу смештену у породици. Глува и наглува деца смештена у интернату свакодневно имају прилику да се баве спортским активностима у слободној игри с вршњацима у 76,7% случајева, за разлику од глуве и наглуве деце смештене у породици која се свакодневно играју с вршњацима само у 5,9% случајева. Једном недељно прилику за овакве активности има 23,3% деце смештене у интернату и 19,1% деце смештене у породици.

Спорт је активност коју глуви и наглуви радо упражњавају у слободном времену, па је претпоставка да је управо спорт активност у којој глува деца могу бити једнако успешна као и деца уредног слуха.

Бројне студије су указале на велики значај спорта у животима глуве и наглуве деце, јер им се тако пружа прилика да буду равноправни с вршњацима уредног слуха који их тада више примећују (Eriks-Brophy et al., 2007; Green, 1990; Schwartz, 1990).

Упражњавање спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце може довести до боље мотивације за постизање ефикасне комуникације у учионици (Farrugia & Austin, 1980). У истраживању Stewart and Stinson (1992) наводи се да су деца, која су више била укључена у структуриране активности слободног

времена као што су спортске активности, ван школе остваривала боље контакте са вршњацима који имају уредан слух.

Глуви и наглуви своје слободно време најчешће користе за дружење са другим глувим и за међусобне спортске активности (Несторов, 2014), а спортски догађаји имају важну и централну улогу у ситуацијама друштвених окупљања и кохезије у заједници Глувих и клубовима Глувих (Lawson, 1991; Stewart & Ellis, 2005; Stewart & Stinson, 1992). Због тога је глувој и наглувој деци неопходно обезбедити ове активности.

Резултати о заступљености друштвених активности и социјалних контаката у породици показују да су глува и наглува деца у организацији њихове породице најчешће у прилици да одлазе у посете пријатељима и рођацима, на славе и дечије рођендане. Процент деце која бар једном у три месеца имају прилику да присуствују овим активностима је између 50 и 80%. Излети, летовања и зимовања су ређе присутне активности у искуству глуве и наглуве деце у оквирима породице: 23,5-39,7% деце ретко има ово искуство, 0-13,2% сваке године, а 1,5- 25% сваке друге године. Процент деце која никада нису била у прилици да оду на понуђене врсте путовања крећу се од 38,2- 76,5% (Табела 42). Истраживање је показало да глува и наглува деца родитеља који узимају активнију улогу у заједници и извештавају о већем степену емоционалног благостања имају чешће прилику да путују, одлазе на излете и у посете пријатељима и рођацима.

Са друге стране, у интернатима је нешто другачија организација овог сегмента активности слободног времена. Поред бројних и честих посета у локалној заједници, излета и екскурзија, издваја се и посета другим школама у иностранству.

Процент глуве и наглуве деце у интернату која једном годишње имају прилику да присуствују активностима које се односе на путовања и излете је између 76,5% (васпитне групе млађег узраста) и 76,9% (васпитне групе старијег узраста). Прилику да одлази на једнодневни излет сваке друге школске године има 23,5% деце млађег узраста и 23,1% деце старијег узраста. Нису добијени одговори који говоре да је ова активност у интернатима заступљена једном у три месеца или једном у 6 месеци. Такође, није добијен одговор „никада“ што значи да деца смештена у интернатима

имају прилику да оду на једнодневни излет, најмање сваке или сваке друге школске године.

Додатно учење после школе глувој и наглувој деци одузима одређени део слободног времена, али и доприноси успешности развоја говора и образовању и васпитању у општем смислу. У организацији породице ни једно дете не похађа часове страног језика и веома висок проценат не чита књиге. Мали проценат – нешто преко 13%- прати образовни телевизијски програм. Са друге стране, додатне слушне вежбе упражњава скоро 43% деце, што је висок проценат, а скоро трећина код куће израђује домаће задатке. Деца која су током радне недеље смештена у породици упражњавају више активности учења код куће од деце која су смештена у интернату. Преко 40% родитеља не помаже деци у учењу код куће, јер, како наводе, дете ове обавезе завршава у школи.

На основу добијених резултата може се закључити да у интернатима постоји велика заступљеност садржаја додатног учења у разним облицима. Сви ови садржаји, иако су неки од њих факултативни, имају карактер обавезности. Због тога су сви ученици активно укључени у ове активности и немају могућност избора неучествовања у неким активностима. Већи број активности се спроводи у простору школе у учионици, по угледу на разредно- часовни систем. У садржајима додатног учења у слободном времену велика пажња се посвећује развоју говора, развоју нових знања и вештина, развоју самосталности и бриге о себи и питањима дисциплине у интернату. Деца старијег основношколског узраста имају више садржаја додатног учења у интернату у односу на децу млађег узраста. У односу на пол, активности се не разликују, углавном су исте како за девојчице, тако и за дечаке.

Упоређујући учесталост похађања курса страног језика у слободном времену глуве и наглуве деце смештене у породици и интернату, закључује се да нема разлике између ове две групе деце. Наиме, обе групе деце у слободно време не похађају курс страног језика.

Упоређујући учесталост похађања додатних слушних и говорних вежби у слободном времену за децу смештену у интернату и породици може се закључити да сва деца смештена у интернату (100%) после наставе имају додатне слушне и

говорне вежбе, док деца смештена у породици имају ове активности знатно мање (42,6%).

Поређење учесталости редовног читања књига у слободно време, показује да подједнако ретко ову активност упражњавају како деца смештена у интернату, тако и деца која живе у породици. Наиме, 90% глуве и наглуве деце смештене у интернату у слободно време не чита књиге, док је то случај у 95,6% деце која су смештена у породици.

Упоређујући резултате о праћењу образовног телевизијског програма запажа се да глува и наглува деца у слободно време ретко прате образовни телевизијски програм. Образовни телевизијски програм не прати 73,3% деце у интернату и 86,8% деце у породици.

Упоређујући учесталост израде домаћих задатака за глуву и наглуву децу у интернату и породици резултати показују да 70,6% деце у слободно време у породици не израђује домаће задатке, док у интернату сва деца то раде (100%).

Секције су такође значајне активности које доприносе развоју креативности и активно проведеном слободном времену. На отворено питање о томе како дете у породици најчешће проводи слободно време није одговорило 16 (23,5%) родитеља. Преостали родитељи указују да дете најчешће слободно време проводи уз компјутер (играјући игрице) – тако своје време проводи 34 (50%) деце, 11,8% родитеља наводи да време проводе у слободној игри, 7,4% у коришћењу мобилног телефона, 5,9% гледајући телевизију и 1,5% слушајући музику.

Сва деца смештена у интернату (100%) имају прилику да се у слободном времену свакодневно друже са вршњацима, док глува и наглува деца смештена у породици имају ту прилику само у 35,3% случајева. Наиме, глува и наглува деца смештена у породици се ређе друже са вршњацима и то једном недељно у 17,6% случајева. Чак 41,1% глуве и наглуве деце смештене у својој породици у слободном времену се никада не дружи с вршњацима. Резултати показују да се глува деца која су смештена у породици ретко друже са вршњацима који уредно чују, а глувих и наглувих вршњака у њиховом окружењу нема.

Stewart & Stinson (1992) истичу да се глува и наглува деца мање друже са вршњацима уредног слуха и наводе да је неопходно обезбедити комуникацију

прилагођену глувима (енг. „deaf-friendly“ комуникација) која је у школама за глуву и наглуву децу које имају интернат (резиденцијалне школе) веома успешна.

Постоје разлози због којих глува деца своје слободно време рађе проводе са другом глувом децом него са вршњацима уредног слуха. Велики утицај на друштвени живот глуве и наглуве деце имају предрасуде опште популације, односно негативни ставови и однос друштва према деци ометеној у развоју. Када је у питању однос између деце ометене у развоју и вршњака без ометености, Ковачевић (2015) истиче да 48,60% ученика ометених у развоју отежано успоставља контакте са неометеним вршњацима, 30,70% деце без ометености испољава негативне ставове у облику задиркивања и „исмејавања“ и да 20,70% ученика испољава агресивно понашање.

Упоређујући учесталост праћења телевизијског програма резултати показују да постоје значајне разлике између деце смештене у интернату и деце смештене у породици.

Глува и наглува деца смештена у интернату проводе време уз телевизијски програм у трајању од једног сата дневно у 40% случајева, а деца смештена у породици у 8,8% случајева проводе исто време у овој активности. Два сата дневно деца смештана у интернату проводе у 60% случајева, а деца у породици у 32,4% случајева. Више од половине узорка деце смештене у породици (58,8%) по мишљењу родитеља слободно време „углавном“ проводи уз телевизијски програм, док се у одговорима дефектолога ова тврдња не може наћи. Оно што је очигледно је да глува и наглува деца у интернату имају временско ограничење за гледање телевизијског програма које је од један сат до не више од два сата дневно, док деца смештена у породици немају ограничење.

У поређењу коришћења рачунара у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату резултати показују да највећи број деце у интернату (70%) уз рачунар проведе један сат дневно, док у породици један сат проводе само у 8,8% случајева. Нешто дуже коришћење компјутера у трајању од два сата бележи се у интернатским условима и то код 30% деце, а у породичном окружењу у 29,4% случајева. Оно што је најочигледније је да у породици чак 61,8% деце слободно време проводи углавном уз рачунар, док се за интернатске услове не може уопште

рећи да деца слободно време проводе углавном уз рачунар. И у овом случају, као за активност гледања телевизије, запажа се да у интернату постоји планско коришћење рачунара уз одређено временско ограничење.

У узорку од 61,8% глуве и наглуве деце која слободно време у породици проводе углавном уз рачунар расподела процената је међутим, различита међу децом која су током радне недеље смештена у интернату и оном која су у породици. Скоро 90% деце која су током радне недеље смештена у интернату углавном када су у својој кући проводе време користећи рачунар, а у поређењу са 52% деце која живе у породици. Да је учесталост коришћења рачунара зависна од типа смештаја показује и статистички значајна вредност Хи- квадрат теста на нивоу $p = ,019$.

Родитељи су рангирали различите садржаје на рачунару према томе колико се њима деца баве. Највише је рангирано играње игрица, затим следи коришћење друштвених мрежа. Гледање филмова/цртаних филмова заузима следећу позицију, а т-тест за зависне узорке потврђује да је просечан ранг додељен овом садржају значајно нижи од оног који имају игрице и друштвене мреже. Најлошије је рангирана употреба рачунара за писање или цртање и то статистички значајно ниже ($SD = ,61$) у односу на просечне рангове сва три претходно поменута садржаја.

Резултати показују да је насупрот ситуацији у породици праћење телевизијског програма и упражњавање забавних садржаја на рачунару у интернату плански усмерено и ограничено.

Како би слободне активности биле корисне за развој деце морају бити контролисане и васпитно интенционалне. Међутим, рачунари и интернет су данас постали саставни и неодвојиви део активности слободног времена (Kerner et al., 2001). Због тога је важно да се у педагошком смислу посебна пажња обрати и на ову активност коју деца и млади све више упражњавају у слободном времену, како не би дошло до проблема у образовном постигнућу и до других проблема у школи, као и до проблема у међуљудским односима (Zach & Lissitsa, 2016; Busch & Leeuw, 2014; Casale et al., 2015; Huan et al., 2014; Koronczai et al., 2013).

Данас млади слободно време све више проводе уз телевизијске медије и уз медије уопште. Према Ilišin i sar. (2001) гледање телевизије је најзаступљенија

активност у слободном времену младих, што потврђују и ранија истраживања иностраних аутора (Vammel & Burrus-Vammel, 1992).

Такође и млади са ометеношћу значајан део свог времена проводе испред рачунара (Roberts et al., 1999), што је у складу са резултатима истраживања бројних аутора који сматрају да млади са ометеношћу проводе своје време на начин који је сличан као и код младих опште популације (Wagner et al., 2003).

И млади глуви и наглуви у слободно време користе рачунаре и прате телевизијски програм, а истраживање које је спровео Несторов (2014) показало је да при избору телевизијских програма млади глуви и наглуви мушког пола дају предност спортским садржајима, док глуве и наглуве особе женског пола највише прате телевизијске серије. Најзаступљенији модел слободног времена глувих и наглувих је оријентисан на садржаје који представљају активности усмерене ка забави (Несторов С., 2016).

Са циљем утврђивања специфичности слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату испитивано је колико су деца ангажована у активностима самоопслуживања и у такозваним „кућним“ пословима. Судећи по одговорима родитеља глува и наглува деца у породици нису посебно ангажована у активностима помагања у кућним пословима. Највиши проценти забележени су за намештање кревета (51,5%), сређивање своје собе (51,5%) и за одлазак у продавницу (47,1%). С друге стране, у интернату, у активности намештања кревета и сређивања собе подједнако су укључена сва деца млађег и старијег узраста, а 36,7% деце одлази самостално у продавницу.

У интернату деца уопште немају прилику да усисавају своју собу, док у породици то раде у 35,3% случајева. Анализа учесталости активности брисања прашине у соби у слободном времену деце смештене у интернату и породици показује да у интернату 33,3% деце учествује у овој активности, а у породици 19,1%. У активностима помагања при прању судова у интернату ни једно дете не учествује у овој активности, док у породици 20,6% деце практикује ову активност. Деца у интернату немају могућност припреме доручка, док деца у породици самостално припремају једноставан доручак у 25% случајева. Када је у питању могућност

припремања нешто сложенијег оброка (пржење јаја) ни једно дете у интернату нема могућност да то ради, док у породици 22,1% деце има ту могућност. У самосталном припремању чаја учествују како деца у интернату, тако и деца у породици али подаци показују да деца у интернату имају мање могућности да учествују у овој активности (23,3%) за разлику од деце која у породици чешће самостално припремају чај (30,9%).

Из добијених података видимо да у интернату нису заступљене могућности усисавања и сличних кућних послова као што је припрема хране. Такође, глувој и наглувој деци у интернату евидентно недостају значајна породична искуства попут бриге за млађу браћу или сестре. Последице тога се могу одразити на будући самосталан живот, па би и ови садржаји требало да се нађу у програму васпитно образовног рада и слободног времена.

Ипак, за разлику од деце у породици, глува и наглува деца смештена у интернату су самосталнија у смилу самоопслуживања, намештања кревета, сређивања свог ормана, уређења ентеријера и екстеријера. Наиме, ове активности се спроводе у оквиру васпитне компоненте под називом „Радно васпитање“ или „Васпитање за друштвено користан рад“.

Значајно је да у слободном времену деца учествују у породичним активностима, укључујући и рад у домаћинству, јер на тај начин деца вежбају практичне вештине. Иако неки аутори сматрају да је у васпитном смислу корисно да деца током слободног времена имају задужења у домаћинству (Zill et.al, 1995), истраживања су показала да деца проводе веома мало слободног времена у било којој од ових активности (Medrich et al., 1982; Goldscheider & Waite, 1991).

Према Арсићу (2007) организација васпитно- образовне праксе у интернату на бољи начин подстиче различите окупационе активности глуве и наглуве деце него што то чини породица. Може се претпоставити да породица, због наглашеног протективног става не омогућава деци самостално обављање многих послова. Штитећи дете, родитељи раде уместо њега и тако му не допуштају не само да учествује у важним окупационим активностима, већ и да преузима одговорност за оне послове и социјалне активности за које је развојно спремно (Арсић Р., 2007).

На основу добијених резултата може се закључити да у садржајима слободног времена глуве и наглуве деце у интернату доминирају садржаји који су усмерени на додатно учење, чиме се деци ипак одузима део слободног времена. Ипак, и после тих садржаја, остаје довољно времена за различите садржаје попут: културних догађаја, спортских активности, секција, радних активности, путовања, посета и слично. Током свих активности ученици су под надзором дефектолога и усмеравају се и подстичу да искажу своја интересовања. У свим наведеним активностима доминирају активности које се могу окарактерисати као активно провођење слободног времена које у свим својим садржајима поседује едукативна обележја. Деца свих узраста подједнако учествују у активностима које су усклађене према узрасту деце. У односу на пол, активности се планирају за целу васпитну групу и углавном су исте како за девојчице, тако и за дечаке.

Слободно време викендом у интернату је посебна категорија слободног времена. Ако посматрамо слободно време као време које је супротно радном ангажовању, онда је деци која похађају школу цео викенд слободно време.

Викендом у интернату остаје мали број глуве и наглуве деце што доводи до ситуације да је група деце која борави у том периоду по свом саставу хетерогена у сваком погледу. У питању су деца различитог узраста, пола и степена оштећења слуха, што доприноси различитим интересовањима и могућностима учествовања глуве и наглуве деце. Због тога је тешко организовати групне активности као што су спортске или друштвене игре. Такође, викендом је у интернатима ангажован мањи број дефектолога па су самим тим и мање могућности организације садржаја слободног времена.

Узимајући у обзир добијене резултате произилази закључак да активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернатима током викенда углавном припадају категорији пасивног провођења времена. Једна од баријера за разноврсније и активније облике садржаја слободног времена је мали број деце која проводе викенд у интернату, али и мали број дефектолога.

У том смислу, нешто боља ситуација је недељом поподне када родитељи почињу да доводе децу у интернат због наставе која почиње у понедељак ујутро. У том

периоду деца се интензивно друже и размењују утиске, а они који су били код куће препричавају своје доживљаје и збивања из породице.

Како наводе дефектолози може се запазити интензивна интеракција међу децом и недвосмислено одушевљење што су поново заједно са својим другарима који су такође глуви.

На основу добијених резултата може да се закључи да не постоје назнаке да су и у породици активности викендом богатије и боље организоване. Наиме, ако се упореде резултати запажа се да родитељи наводе да ретко са својом децом одлазе на излете, путовања, биоскопске пројекције, позоришне представе и слично.

8. ПРОВЕРА ХИПОТЕЗА

У складу са постављеним циљем истраживања извршена је провера хипотеза.

Прва хипотеза истраживања је гласила да „постоје разлике у активном и пасивном провођењу слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату“.

Резултати о упражњавању културних активности у слободном времену глуве и наглуве деце говоре о њиховој ниској учесталости у породици. Родитељи указују да дете не узима учешће у активностима које су везане за различите културне садржаје. С друге стране, одговори дефектолога васпитача показују да је глувој и наглувој деци у интернату омогућено да учествују у разноврсним културним активностима.

Резултати су указали и на релативно ниско присуство спортских садржаја у активностима слободног времена глуве и наглуве деце у породици, док је с друге стране заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату знатно већа. Глува и наглува деца смештена у интернату свакодневно имају прилику да се баве спортским активностима у слободној игри са друговима у 76,7% случајева, за разлику од глуве и наглуве деце смештене у породици која се свакодневно играју са друговима само у 5,9% случајева. Сва деца смештена у интернату (100%) имају прилику да се у слободном времену свакодневно друже с вршњацима, док глува и наглува деца смештена у породици имају ту прилику само у 35,3% случајева. Чак 41,1% глуве и наглуве деце смештене у својој породици у слободном времену се никада не дружи с вршњацима.

Гледање телевизије је веома заступљено, па 58,8% глуве и наглуве деце у породици углавном проводи време уз ТВ програм. У породици чак 61,8% деце слободно време проводи углавном уз рачунар. За разлику од ситуације у породици праћење ТВ програма и конзумирање забавних садржаја путем рачунара у

интернату је плански усмерено и временски ограничено. Глува и наглува деца у интернату не проводе време у овим активностима дуже од два сата дневно.

Судећи по одговорима родитеља глува и наглува деца у породици нису посебно ангажована у активностима помагања у кућним пословима. За разлику од деце у породици, глува и наглува деца смештена у интернату су активнија и самосталнија у смилу самоопслуживања, намештања кревета, сређивања свог ормана, уређења ентеријера и екстеријера, што се спроводи кроз планиране активности.

На основу добијених података закључујемо да постоје разлике у активном и пасивном провођењу слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату, чиме је **прва и општа хипотеза истраживања потврђена.**

Друга хипотеза истраживања гласила је да „постоје разлике у заступљеност културних догађаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

Резултати о упражњавању културних активности у породици говоре о њиховој ниској учесталости- оној која се своди на учествовање у одређеној активности једном у току године. Везано за различите културне садржаје у породици у случају већине понуђених активности одговор родитеља „никада“ је присутан у високом проценту. Са друге стране, у интернату, у области организовања и похађања културних догађаја доминира тип „похађања“, односно одласка деце на активности које се редовно одржавају како у интернату, тако и ван интерната. Ове активности су врло учестале и разноврсне.

Само 40% глуве и наглуве деце смештене у интернату никада не одлази у музеј, док 85,3% глуве и наглуве деце која су смештена у породици никада не одлази у музеј. Да никада не одлазе на уметничке изложбе деца смештена у породици испитаници су потврдили у 92,6% случајева, док за глуву и наглуву децу у интернату за посете уметничкој изложби немамо ни један одговор у категорији „никад“. Никада у организацији породице у биоскоп не иде 64,7% деце, док у интернату то није случај

и немамо ни један одговор у категорији „никад“. Чак 76,7% глуве и наглуве деце смештене у интернату посећује изложбе дечјих радова једном у три месеца за разлику од деце смештене у породици и то у 5,9% случајева. Деца смештена у породици ретко имају могућност учествовања на приредбама и јавним наступима у организацији породице, па се 77,9% родитеља изјаснило да децу никада не воде на ове активности, њих 14,7% се изјаснило децу воде на приредбе и јавне наступе једном годишње, а 7,4% једном у шест месеци. Сва деца смештена у интернату (100%) имају прилику да учествују на приредбама и јавним наступима једном у три месеца.

Резултати су указали на веома ниско присуство културних догађаја којима глува и наглува деца могу да учествују у породичном окружењу. С друге стране културни догађаји се у интернату веома често организују и део су редовних активности које спроводе дефектолози васпитачи. На основу добијених резултата истраживања закључујемо да је **друга хипотеза потврђена** и да постоје разлике у заступљеност културних догађаја у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату.

Трећа хипотеза гласила је да „постоје разлике у заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату“.

Једном годишње на утакмице чешће иду глува и наглува деца смештена у интернату (56,7%), него деца смештена у породици (22,1%), док се одговор „никада“ бележи за децу смештену у породици у 75% случајева, а за децу смештену у интернату у 43,3% случајева. Упоредивши учесталост похађања спортских активности у слободној игри с друговима, видимо да су глува и наглува деца у интернатима у предности у односу на децу смештену у породици. Глува и наглува деца смештена у интернату свакодневно имају прилику да се баве спортским активностима у слободној игри с друговима у 76,7% случајева, за разлику од глуве и наглуве деце смештене у породици која се свакодневно играју са друговима само у 5,9% случајева.

Резултати су указали на релативно ниско присуство спортских садржаја у активностима слободног времена глуве и наглуве деце у породици. С друге стране заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у интернату је знатно већа. Томе свакако доприносе облици активности физичког васпитања које се одвијају у оквиру васпитног рада и који захватају део слободног времена глуве и наглуве деце.

На основу добијених података закључујемо да је **трећа хипотеза** која је гласила да „постоје разлике у заступљеност спортских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату“ **потврђена**.

Четврта хипотеза гласила је да „постоје разлике у додатном учењу и образовању у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату“.

Упоређујући учесталост похађања курса страног језика у слободном времену глуве и наглуве деце смештене у породици и интернату закључујемо да нема разлике између ове две групе деце. Наиме, обе групе деце у слободно време не похађају курс страног језика.

Упоређујући учесталост похађања додатних слушних и говорних вежби у слободном времену за децу смештену у интернату и породици можемо закључити да сва деца смештена у интернату (100%) после наставе имају додатне слушне и говорне вежбе, док деца смештена у породици имају ове активности знатно мање (42,6%).

Поређење учесталости редовног читања књига у слободно време глуве и наглуве деце показују нам да подједнако ретко ову активност упражњавају како деца смештена у интернату, тако и деца која живе у породици. Наиме, чак 90% глуве и наглуве деце смештене у интернату у слободно време не чита књиге, док је то случај у 95,6% деце која су смештена у породици.

Упоређујући податке о праћењу образовног телевизијског програма видимо да глува и наглува деца у слободно време ретко прате образовни телевизијски

програм. Образовни телевизијски програм не прати 73,3% деце у интернату и 86,8% деце у породици.

Упоређујући учесталост израде домаћих задатака за глуву и наглуву децу у интернату и породици добили смо податке који су показали да 70,6% деце у слободно време у породици не израђује домаће задатке, док у интернату сва деца то раде (100%).

Резултати истраживања показују да су слушне и говорне вежбе и израда домаћих задатака активности које се најчешће практикују у слободном времену глуве и наглуве деце, како оне деце смештене у породици, тако и деце смештене интернату. Резултати су показали да за разлику од породице у интернатима постоји велика заступљеност садржаја додатног учења у разним облицима. Сви ови садржаји, иако су неки од њих факултативни, ипак имају карактер обавезности. Због тога су сви ученици активно укључени у ове активности, али исто тако немају могућност избора да не учествују у неким активностима, односно не могу да не раде ништа. Већи број активности се спроводи у учионици у чему се пресликава разредно-часовни систем школе.

На основу резултата истраживања закључујемо да постоје разлике у додатном учењу и образовању у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату, чиме је **четврта хипотеза потрђена**.

Пета хипотеза гласила је да „постоје разлике у заступљености секцијских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату“.

Глува и наглува деца најчешће су у организацији њихове породице у прилици да одлазе у посете пријатељима и рођацима, на славе и дечије рођендане. Прилику да одлази у посету рођацима/ пријатељима ван места становања имају готово сва деца. Излети, летовања и зимовања као облик провођења слободног времена су ређе присутни у искуству деце у оквирима породице, а такође, родитељи не наводе да глува деца која су смештена у породици похађају стваралачке и друге активности према својим интересовањима.

Са друге стране, у интернатима је другачија организација овог сегмента активности слободног времена. Поред бројних и честих посета у локалној заједници, излета и екскурзија у три школе смо забележили податак да се организују посете другим школама у иностранству.

Такође, у активностима слободног времена глуве и наглуве деце у интернатима забележили смо учешће у разноврсним секцијама које организују и воде дефектолози- васпитачи. Захваљујући сарадњи школа са одређеним организацијама глува и наглува деца имају прилику да похађају секције и активности које се одржавају ван интерната.

На основу резултата истраживања закључујемо да постоје разлике у заступљености секцијских активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици и интернату, чиме је **пета хипотеза потврђена**.

Шеста хипотеза гласила је да „постоје разлике у начину провођења слободног времена у односу на узраст и пол глуве и наглуве деце“.

Резултати истраживања о заступљености културних садржаја у породици показују да у односу на пол нема статистички значајних међугрупних разлика (Табела 36.). Утврђена је, међутим статистички значајна ниска повезаност укупног скорa за културне садржаје са узрастом деце ($r = ,240$, $p = ,049$). Старија деца чешће учествују у различитим културним активностима.

Резултати истраживања су показали да је учесталост спортских садржаја у породици једнака код испитаника оба пола. Веза заступљености спортских садржаја глуве и наглуве деце у слободном времену у породици с узрастом је, такође, статистички незначајна.

Резултати о заступљености путовања и излета у слободном времену глуве и наглуве деце у породици показују да нема статистички значајних међугрупних разлика: прилику да путују, иду на излете и у посете у организацији породице једнако имају и дечаци и девојчице. Поред тога, утврђена је и статистички незначајна

повезаност укупног скорa за путовања, излете и посете са узрастом деце ($r = ,213$, $p = ,081$).

Међугрупне разлике у скору учења код куће показују да нема статистички значајних полних разлика у активностима додатног учења у слободном времену глуве и наглуве деце у породици. Надаље, није утврђена статистички значајна повезаност укупног скорa за учење код куће са узрастом деце ($r = ,191$, $p = ,119$).

Према подацима добијеним од родитеља скоро половина глуве и наглуве деце (47,1%) у слободном времену у породици ретко практикује (Табела 52.) дружење с вршњацима. Како показује Хи-квадрат тест расподела ових процената је слична међу дечама и девојчицама и није статистички значајна.

Учесталост гледања телевизије у породици је независна од пола глуве и наглуве деце. Такође, како показује анализа варијансе нема полних разлика у просечним ранговима различитих садржаја које глува и наглува деца користе на рачунару – дечаци и девојчице користе рачунаре на сличан начин.

Резултати Хи-квадрат теста показују да је обављање кућних послова у слободном времену глуве и наглуве деце у породици независно од пола. Корлеација укупног скорa помоћи у кући са узрастом испитаника је $.247$ и значајна је на нивоу $.05$ ($p = .042$). Дакле, старија глува и наглува деца више помажу у обављању кућних послова у породици.

Истраживање је показало да глува и наглува деца млађег школског узрста смештена у интернату одлазе у позориште у интервалу једном у три месеца у 17,6% случајева, једном у шест месеци и једном годишње (41,2%), док ученици старијег узраста не одлазе у позориште једном у три месеца већ једном у шест месеци (30,8%) и једном годишње што је и најчешћи одговор (69,2%).

Глува и наглува деца млађег узраста никада не одлази на концерте у организацији интерната у 88,2% случајева, а на основу одговора дефектолога васпитача може се видети да само 7,7% глуве и наглуве деце старијег узраста никада не иде на концерт.

Највише глуве и наглуве деце старијег узраста у организацији интерната одлази у музеј једном годишње (53,8%), док деца млађег узраста у овом учесталосту одлазе само у 11,8% случајева. Сва глува и наглува деца одлазе на уметничке

изложбе и у галерије једном годишње, и то 23,5% деце млађег и 38,5% деце старијег узраста.

У биоскоп у организацији интерната одлазе једном у шест месеци деца старијег узраста, у 76,5% случајева, а деца млађег узраста у 53,8% случајева.

Изложбе дечјих радова су као активност слободног времена максимално заступљене код деце млађег школског узраста (100%), а код деце старијег узраста мање (46,2%) (Табела 68).

Када је у питању учествовање у приредбама и наступима бележимо све одговоре (100%) за учесталост једном у три месеца, за децу свих узраста.

У оквиру васпитне групе у интернату никада се не организује одлазак на утакмице у 43,3% случајева и то за 70,6% васпитних група млађег школског узраста, док се одговор „никада не одлазе утакмице“ за децу старијег школског узраста јавља само у 7,7% случајева. За глуву и наглуву децу старијег узраста васпитачи у 92,3% случајева дају одговор да ретко организују одлазак на утакмицу, а за млађе васпитне групе дају овај одговор у 29,4% случајева. Упражњавање спорстких активности и игри с другарима је веома заступљено- код 92,3% деце у васпитним групама старијег узраста и код 64,7% деце у васпитним групама млађег узраста је свакодневно.

Процент глуве и наглуве деце која једном годишње имају прилику да одлазе на једнодневни излет у организацији интерната је између 76,5% (васпитне групе млађег узраста) и 76,9% (васпитне групе старијег узраста).

Резултати испитивања међугрупних разлика у скору учења у слободном времену у интернату показују да постоје разлике у односу на узраст. Када су у питању активности: учење страног језика, слушне и говорне вежбе и израда домаћих задатака нема разлика у односу на узраст деце, али када су у питању садржаји праћења образовног телевизијског програма видимо да је ова активност чешће заступљена у васпитним групама старијег узраста (53,8%), за разлику од васпитних група млађег узраста у којима се праћење образовног програма ређе упражњава (5,9%).

Такође, иако глува и наглува деца ретко читају књиге (23,1%), подаци показују да су то само деца старијег школског узраста, што је и очекивано.

Закључује се да је учесталост гледања телевизије од два сата дневно већа за глуву и наглуву децу у васпитним групама старијег узраста (92,3%) него за децу у васпитним групама млађег узраста (35,3%).

Резултати истраживања су показали да је учесталост коришћења рачунара од два сата дневно већа за глуву и наглуву децу у васпитним групама старијег узраста (53,8%) него за децу у васпитним групама млађег узраста (11,8%).

Према подацима које смо добили од дефектолога васпитача сва глува и наглува деца у интернату (100%) практикују дружење с вршњацима и то свакодневно. Овај проценат је подједнако распоређен и за васпитне групе млађег и старијег узраста.

Резултати истраживања о заступљености активности помагања у кућним пословима за активност брисања прашине показују да су нешто више укључена глува и наглува деца старијег узраста (38.5%) него деца млађег узраста (29.4%). У продавницу самостално одлази 84.6% деце старијег узраста која су смештена у интернату и ни једно дете из васпитне групе млађег узраста.

Активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату не зависе од пола деце јер се активности организују на нивоу васпитне групе у којој су деца оба пола.

Након анализе резултата истраживања који се односе на утврђивање утицаја пола и узраста глуве и наглуве деце на заступљеност различитих садржаја слободног времена у породици и интернату видимо да се подаци разликују између услова у породици и интернату. Наиме, резултати су показали да се активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици не разликују ни по полу ни по узрасту деце, осим за активност ангажовања деце у помагању у кућним пословима. Резултати истраживања показују да старија глува и наглува деца више помажу у обављању кућних послова у породици у односу на децу млађег узраста. Са друге стране, активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату се разликују у односу на узраст деце за све испитиване категорије слободног времена. Разлог за овакав резултат је утицај интерната јер се активности слободног времена планирају према узрасту глуве и наглуве деце. Такође, активности слободног времена глуве и

наглуве деце у интернату се не разликују у односу на пол деце јер се активности планирају и реализују за целу васпитну групу.

Ако сагледамо све резултате које смо добили, закључујемо да је **шеста хипотеза потврђена.**

Седма хипотеза гласила је да „постоје разлике у врсти препрека коришћења слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату“.

На основу добијених података можемо закључити да већина глуве деце живи у породицама у којима сви чланови имају уредан слух и да у том случају постоје комуникационе баријере између родитеља и њихове глуве и наглуве деце. Такође, због глувоће деца не могу равноправно да учествују у свим активностима за које је очуван слух важан, односно у активностима у којима учествују остали чланови породице, што представља једну од препрека за организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

Велики број глуве и наглуве деце, скоро 60%, остаје после школе у продуженом боравку где израђују домаће задатке и проводе део слободног времена. На тај начин глупа и наглува деца која су смештена у породици мање слободног времена проводе у породици а више активностима организованим у школи и интернату за глупу и наглупу децу.

На основу резултата истраживања закључујемо да ставови родитеља о могућностима/ ограничењима деце насталим услед глувоће у великој мери ограничавају дете у уживању у различитим активностима слободног времена.

Још једна од препрека која се односи на организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици је презаузетост родитеља услед великог радног ангажовања, због чега не могу у довољној мери да се посвете организацији слободног времена.

Везано за блискост и топлину односа које дете успоставља с другим људима родитељи наводе да дете има близак однос са члановима породице, а највише с мајком, а затим са друговима и наставницима у школи. Блискост односа с децом из комшилука и начелно успешност у комуникацији с другима, дакле не с особама из

непосредног окружења, процењена је нешто нижом просечном оценом. Овај податак нам говори да постоји недовољна укљученост глуве и наглуве деце у активности у окружењу, а пре свега у активности с вршњацима уредног слуха, што је још једна од препрека у организацији слободног времена глуве и наглуве деце у породици коју смо идентификовали овим истраживањем.

Са циљем идентификације препрека за организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици испитивали смо неке индикаторе квалитета живота родитеља применом упитника са низом питања. Резултати показују да је укупни скор за културне садржаје које глувој и наглувој деци омогућава породица статистички значајно повезан с оценама продуктивности и емоционалне добробити родитеља. Тиме смо утврдили још једну препреку за организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици.

У домену организације слободног времена глуве и наглуве деце у интернату примећује се устаљена шема дневног ритма активности и тенденција да су све активности унапред структуриране и интенционално осмишљене. Све активности имају карактер обавезности. Глува и наглува деца имају могућност избора активности у којима ће учествовати али немају могућност да не учествују ни у једној активности слободног времена. Проблем у комуникацији не постоји због тога што сви дефектолози васпитачи, као и деца познају знаковни језик глувих и наглувих.

На основу података које смо добили од дефектолога васпитача добили смо резултате који су показали да викендом у интернату има мање деце него радним данима и да са децом ради мањи број дефектолога васпитача, што представља препреку за реализацију разноврснијих садржаја у слободном времену.

На основу анализе ових резултата закључујемо да постоје разлике у врсти препрека које утичу на организацију слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату, чиме је и **седма хипотеза потврђена**.

8. ЗАКЉУЧАК

1. Ако се упореди однос активног и пасивног провођења слободног времена истраживање показује да у интернату доминирају активности које припадају категорији активног провођења слободног времена. Глува и наглува деца смештена у породици углавном пасивно проводе слободно време, уз телевизијски програм или рачунар и имају мање прилике да се друже са вршњацима.
2. Резултати о упражњавању културних активности у слободном времену глуве и наглуве деце у породици говоре о њиховој ниској учесталости, најчешти одговор је био једном у току године. Са друге стране, у интернату, у области организовања и похађања културних догађаја доминира тип „похађања“, односно одласка деце на активности које се редовно одржавају како у интернату, тако и ван интерната. Ове активности су значајно учестале и разноврсне.
3. Слободно време глува и наглува деце у породици мање испуњавају спортским садржајим у односу глугу и наглуву децу у интернату. Томе свакако доприносе изичко васпитање као начајна васпитна компонента из које се део активности програмски преноси и на садржај слободног времена. Најзаступљенија активност додатног учења и образовања у слободном времену глуве и наглуве деце, како у породици, тако и у интернату су слушне и говорне вежбе и израда домаћих задатака. Остале активности додатног учења и образовања у слободном времену глуве и наглуве деце као што су читање књига и праћење образовног телевизијског програма се подједнако ретко упражњавају, како код деце смештене у интернату, тако и код деце која живе у породици. У слободном времену глуве и наглуве деце у интернату постоји велика заступљеност садржаја додатног учења и образовања кроз разне секције и слободне активности. Сви ови садржаји, иако су неки од њих факултативни, ипак имају карактер обавезности. Глува и наглува деца су активно укључена у ове активности, али исто тако, иако имају могућност

- избора активности, немају могућност избора да не учествују у неким активностима. Већи број активности се спроводи у простору школе у учионици па се у овом облику рада јасно пресликава разредно часовни систем.
4. Излети, летовања и зимовања, као облик провођења слободног времена су ретко присутни у искуству глуве и наглуве деце у оквирима породице, као и похађање едукативних радионица које су у складу са интересовањима деце. Са друге стране, у интернатима, поред бројних и честих посета у локалној заједници, деца најмање једном годишње имају прилику да оду на излет. Такође, у активностима слободног времена глуве и наглуве деце у интернатима забележено је учешће у разноврсним секцијама и слободним активностима које организују и воде дефектолози- васпитачи.
 5. Након анализе резултата истраживања који се односе на утврђивање утицаја пола и узраста глуве и наглуве деце у заступљеност различитих садржаја слободног времена у породици и интернату запажа се да се резултати разликују између услова у породици и интернату. Наиме, резултати су показали да се активности слободног времена глуве и наглуве деце у породици не разликују ни по полу ни по узрасту деце, осим за активност ангажовања деце у помагању у кућним пословима. Резултати истраживања показују да старија глува и наглува деца више помажу у обављању кућних послова у породици у односу на децу млађег узраста. Са друге стране, активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату се разликују у односу на узраст деце за све испитиване категорије слободног времена. Разлог за овакав резултат је утицај ргранице живота у интернату, јер се активности слободног времена планирају према узрасту глуве и наглуве деце. Такође, активности слободног времена глуве и наглуве деце у интернату се не разликују у односу на пол деце, јер се активности планирају и реализују за целу васпитну групу.
 6. На основу анализе резултата који се односе на индикаторе провођења слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату, може да се закључи да постоје значајне разлике у начину провођења слободног времена

у односу на тип смештаја. Разлике између организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату произилазе из планске организованости слободног времена глуве и наглуве деце у интернату и из могућности породице да обезбеди услове за квалитетно провођење слободног времена. Организација слободног времена глуве и наглуве деце у интернатима условљена је дневним ритмом дана (режим рада), односно распоредом наставних активности, сатнице за обедовање, затим распоредом активности у послеподневним сатима, распоредом слободних активности, ваннаставних активности и додатних третмана које деца похађају. То значи, да је организација слободног времена глуве и наглуве деце у интернату условљена планом и програмом васпитног рада, као и дневним ритмом активности. У интернатима је јасно наглашено креирање и организовање садржаја слободног времена које се ослања на интенционалност васпитања.

7. Добијени резултати упућују на закључак да већина глуве деце живи у породицама у којима сви чланови имају уредан слух и да у том случају постоје комуникационе баријере између родитеља и њихове глуве и наглуве деце. Такође, због глувоће деца не могу равноправно да учествују у свим активностима слободног времена за које је очуван слух важан.
8. Велики број глуве и наглуве деце, 60%, после школе похађа продужени боравак где израђују домаће задатке и проводи део слободног времена. На тај начин глува и наглува деца која су смештена у породици мање слободног времена проводе у породици, а више у активностима организованим у школи и интернату (продуженом боравку) за глуву и наглуву децу.
9. Везано за блискост и топлину односа које дете успоставља са другим људима, глува и наглува деца имају близак однос са члановима породице, а највише са мајком. Блискост односа са децом из комшилука и начелно успешност у комуникацији са другима, дакле не са особама из непосредног окружења, процењена је нешто нижом просечном оценом. Резултат указује да постоји недовољна укљученост глуве и наглуве деце у активности у окружењу, а пре свега са вршњацима уредног слуха, што представља једну од препрека у избору активности и организацију слободног времена.

- 10.** На основу резултата истраживања закључујемо да процена родитеља о могућностима/ ограничењима глуве и наглуве деце знатно ограничава дете у самосталном избору и уживању у различитим активностима слободног времена.
- 11.** Једна од баријера у организацији слободног времена глуве и наглуве деце у породици је презаузетост родитеља услед великог радног ангажовања, због чега не могу у довољној мери да се посвете деци.
- 12.** Резултати су показали да постоје значајне повезаности међу појединим индикаторима квалитета живота родитеља, као и да постоји повезаност степена квалитета живота родитеља и препрека у организацији слободног времена глуве и наглуве деце.

10. ПРЕПОРУКЕ

У нашем друштву у транзицији и у условима бројних реформи образовног система улога и одговорност родитеља за подизање и васпитање деце је минимализована. Овај проблем се посебно огледа у случају родитеља деце ометене у развоју међу којима су и родитељи глуве деце. Ови родитељи ретко добијају системску и систематску подршку у породици. Супротно томе сва пажња је била усмерена на подршку глувој и наглувој деци у институцијама државног система, односно у школама за глуву децу. Због тога је и разумљиво да интернат глувој и наглувој деци обезбеђује могућност квалитетнијег слободног времена.

Резултати истраживања су показали да ставови родитеља представљају једну од препрека за успешну организацију слободног времена глуве и наглуве деце. Због тога је неопходно да се за родитеље глуве и наглуве деце организују едукације и да се за њих припреме одговарајуће публикације. Социо- економски статус породице је значајан фактор који утиче на организацију слободног времена, као и радна ангажованост родитеља и реална могућност да проводе време с децом. Наше истраживање је показало да квалитет живота родитеља, односно степен емоционалне добробити има утицај на начин провођења слободног времена глуве и наглуве деце. Ако прихватимо гледиште да је услов васпитног поступка имитација и идентификација онда се морамо потрудити да током слободног времена глуве и наглуве деце родитељи и дефектолози као фактори ових процеса омогуће деци да буду око њих и да уче. Од тог процеса постепено се захвата и сазревање при чему се гради самостална личност. Једна од мера превенције је едукација родитеља али и сензибилисање друштвеног окружења родитеља глуве и наглуве деце са њихове потребе и проблеме.

У породици је важно од најранијег детинства између родитеља, глуве деце и остале деце ако их има, успоставити дружење кроз различите окупационе активности. Деца треба да учествују у додавању, доношењу ствари, спремању и другим кућним пословима. Детету треба увек давати оне послове које оно разуме и може да изврши, а после којих могу да добију похвалу. Оваква интеракција у слободном времену глуве и наглуве деце је корисна због успостављања

комуникације која, како је показало наше истраживање, изостаје због говора који се код глуве деце отежано развија. Овакав начин активног дружења са родитељима и осталим члановима породице је превенција пасивног провођења слободног времена и прекомерног конзумирања садржаја путем рачунара или телевизије и омогућава интенционалност васпитања кроз развој радних навика, развој вештина и учење.

План и програм васпитног рада је на неки начин норматив рада дефектолога васпитача и начин праћења њиховог ангажмана у интернату. Садржаји слободног времена су заступљени кроз васпитне компоненте али је неопходно направити такве програме васпитног рада у којима је проблематика слободног времена препозната с посебном пажњом.

У интернату је васпитни рад организован према „наставним часовима“ или активностима, доминира фронтални приступ у раду, а садржаји се реализују према плану и програму васпитног рада. Важно је те активности, а посебно активности слободног времена тако организовати да не личе на наставне часове. Наиме, после учења и израде домаћих задатака остатак дана, односно „послеподневно време“, треба да изгледа као структуриран облик слободног времена кроз разне секције, хобије, креативно стварање и слично. У супротном деца не би могла да се опусте од наставе и других облика васпитно образовног рада.

Глувој и наглувој деци треба у оквиру слободног времена обезбедити више спортских активности, односно обезбедити да деца буду физички активна. Ово се посебно односи на породицу у којој спортске активности, како је наше истраживање показало, углавном изостају.

Одређени број глуве и наглуве деце не може подједнако успешно да учествује у спортским активностима, па избегавају ове игре и слободно време проводе пасивно. Зато када у оквиру слободног времена организујемо спортске активности треба предвидети активности и за ову децу. Њих не треба издвајати из васпитне групе, али се може направити група играча, група навијача и група глуве и наглуве деце који су новинари или извештачи. Тиме увек обухватамо целокупну васпитну групу. Не сме се дозволити да се у слободном времену у интернату било ко издваја из групе, да се досађује или да стално трпи поразе.

Глувој и наглувој деци у интернатима треба организовати и провођење слободног времена са васпитачима као појединцима и то у виду провођења одређених делова слободног времена у виду заједничких активности као што су одласци на утакмице, шетње, посете биоскопу и слично. Предложене активности слободног времена треба спроводити у мањим групама и уз односе максималне посвећености васпитача детету. Рад са поједином децом у области слободног времена не мора да буде везан само за дефектолога васпитача који је административно постављен у одређену групу, већ према личном афинитету и интересовањима које испољавају, као што је љубав према фудбалу или кошарци, љубав према узгајању цвећа, сликању, фотографисању, вожња бицикла и слично.

Истраживањем је потврђено да постоје разлике у провођењу слободног времена у различитим породицама и интернатима, што значи да сваки од успостављених односа према глувој и наглувој деци прати своје концепте и своје процене у принципу, не залазећи довољно у анализе личности детета са којим ради. Интернат по свом принципу приступа фронтално без довољног индивидуализовања васпитног рада, што се преноси и на слободно време глуве деце.

Заједнички именитељ свега треба да буде глуво дете. Приступ детету у организацији слободног времена глуве деце мора да буде индивидуализован.

Васпитни рад и слободно време морају да буду флексибилно организовани али и интенционално осмишљени. Слободне активности се могу одабирати сваке године, а најбоље би било да их осмисле сами дефектолози васпитачи који би их реализовали и то на основу неког свог хобија или области у коју је посебно упућен.

Важно је помагање глувој и наглувој деци у организацији и структурирању слободног времена и укључивање саме глуве и наглуве деце у креирање програма слободног времена. Потребно је водити бригу о њиховим стварним потребама за забавом, дружењем, али и за активностима који садрже изазове и истраживање те изискују физички и ментални напор. То значи да је најважније да глувој и наглувој деци слободно време не буде досада.

На основу резултата које смо добили закључујемо да слободно време глуве и наглуве деце морамо да сагледамо равноправно као метод васпитања и метод учења. Слободно време као појава омогућава глувој деци организовање и примену онога

што се учило у настави и васпитном раду. Слободно време омогућава глувој и наглувој деци организовање понашања и живота према усвојеним знањима и начином понашања које дете носи из школе и породице.

Слободно време глуве и наглуве деце се не сме узурпирати садржајима додатних ре/хабилитационих третмана, а основна одредница слободног времена глуве и наглуве деце треба да буде *слобода*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Abercrombie N. & Warde A. et al. (1988). *Contemporary British Society*, Polity Press, Cambridge.
2. Andrews, J., F., Leigh, I. W., & Weiner, M. T. (2004). *Deaf people: evolving perspectives from psychology, education, and sociology*. Boston: Pearson Education, Inc.
3. Annesi, J.J. (2004). Relationship between self-efficacy and changes in rated tension and depression for 9–12-year-old children enrolled in a 12-week after-school physical activity program. *Perceptual and Motor Skills*, 99, pp. 191–194.
4. Arbunić, A. (2004). Roditelji i slobodno vrijeme. *Pedagogijska istraživanja*, Zagreb, 2, 221-230.
5. Aristotel (1960). *Politika*. Beograd: Kultura.
6. Arsić R., (2007). *Komparativna studija efekata porodičnog i institucionalnog vaspitanja slušno oštećene dece*. Doktorska disertacija. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
7. Arsić R., Kovačević J. (2009). Vaspitni rad sa decom oštećenog sluha u školama sa internatom. *Dani defektologa Srbije*, Zlatibor, 18-21. januar 2009, Zbornik rezimea
8. Arsić R., Kovačević J. (2009). Vaspitni rad sa decom oštećenog sluha u školama sa domom učenika, *Beogradska defektološka škola* br. 1, str. 57- 70
9. Arsić, R. (2001). Vaspitni rad u domu za slušno oštećenu decu. u: *Dani defektologa*, Arandelovac, Zbornik rezimea radova
10. Bakovljević, M. (1992). *Didaktika*. Beograd: Naučna knjiga
11. Bakovljević, M. (1997). *Osnovi pedagogije*, Sombor:Učiteljski fakultet
12. Bammel, G., Burrus-Bammel, L.L. (1992). *Leisure and Human Behavior*, Dubuque, IA,Wm.C.Brown Publishers.
13. Barnes C. (1991). *Disabled People in Britain and Discrimination: A Case for Anti-Discrimination Legislation*. London: C. Hurst and Co. Ltd.

14. Bartko, W. T. and Eccles, J. S. (2003). Adolescent Participation in Structured and Unstructured Activities: A Person-Oriented Analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(4): 233-241.
15. Beazley, S., & Moore, M. (1995). *Deaf Children, Their Families and Professionals*. London: David Fulton.
16. Biddle, S.J.H., Marshall, S.J., Gorely, T. & Cameron, N. (2009). Temporal and environmental patterns of sedentary and active behaviors during adolescents' leisure time. *International Journal of Behavioral Medicine*, 16 , pp. 278–286.
17. Bjarnadóttir, R. (2004). Modern adolescents' leisure activities: A new field for education? *Young*, Vol. 12, No.4: 299-315.
18. Bodner-Johnson, B. (2003). The Deaf Child in the Family. In B. Bodner-Johnson and M. Sass-Lehrer (Eds.), *The Young Deaf or Hard of Hearing Child. A Family-Centered Approach to Early Education*. (pp.3-38). Baltimore, MD: Paul H. Brookes
19. Bojanin S. (2016). *Tretman pokretom i savetovanje*. Beograd: Pomoć porodici.
20. Bojanin, S. (1985). *Neuropsihologija razvojnog doba i opšti reedukativni metod*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
21. Božović, R. (1979). *Iskušenje slobodnog vremena*, Beograd: Mladost.
22. Božović, R. (1991). *Kultura potreba*. Beograd: Naučna knjiga.
23. Brandau, H., Pretis, M. (2004). Early identification and systemic educational intervention for young children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (AD/HD). *European Journal of Special Needs Education*, 19(1), 17-29.
24. Branković, D. (2009). Kultura i slobodno vreme. U: *Naučna i duhovna utemeljenost društvenih reformi*. Banja Luka: Filozofski fakultet. 497-508.
25. Branković, D., Ilić, M. (2003). *Osnovi pedagogije*. Banja Luka: Comesgrafika.
26. Branković, D., Ilić, M. (1998): *Osnovi pedagogije, drugo, dopunjeno izdanje*, Banja Luka, Comesgrafika.
27. Budimir-Ninković, G. (2006). *Savremena porodica i škola*. Jagodina:Učiteljski fakultet.
28. Budimir-Ninković, G. (2008). *Hrestomatija slobodnog vremena*. Jagodina: Pedagoški fakultet

29. Busch, V. & Leeuw, J. (2014). Unhealthy behaviors in adolescents: multibehavioral associations with psychosocial problems. *International Journal of Behavioral Medicine*, 21(3), 439-446.
30. Calderon, R., & Greenberg, M. T. (1993). Considerations in the adaptation of families with school-aged deaf children. In M. Marschark & M. Clark (Eds.), *Psychological Perspectives on Deafness*. (pp.27-48). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
31. Cappelli, M., Daniels, T., Durieux-Smith, A., McGrath, P., & Neuss, D. (1995). Social Development of Children with Hearing Impairments Who are Integrated into General Education Classrooms. *The Volta Review*, 97, 197-208.
32. Cárdenas-Cárdenas, L., Burguete-Garcia, A., Estrada-Velasco, B., López-Islas, C., Peralta-Romero, J., Cruz, M. & Galván-Portillo, M. (2015). Leisure-time physical activity and cardiometabolic risk among children and adolescents. *J Pediatr (Rio J)*, 91(2), 136-142.
33. Carver C. and Scheie M., (2000). *Perspectives on personality* (4th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
34. Casale, S., Lecchi, S. & Fioravanti, G. (2015). The association between psychological well-being and problematic use of internet communicative services among young people [serial online] *Journal of Psychology*, 149(5), 480-497. Available from: SPORTDiscus with Full Text, Ipswich, MA. Pristupio 08.10.15.
35. Coming Up Taller. (2002). *The status of children and youth*. (n.d.) Pristupio 12.02.2014, <http://www.cominguptaller.org/report/chapter1.htm>
36. Čordić, A., Bojanin, S., Vukajlović, B. & Rinzing Chopel, T. (1999). *Ne pored drugih nego sa drugima*. Banja Luka: Centar „Zaštiti me“.
37. Cvetičanin, P. (2007). *Kulturne potrebe, navike i ukus građana Srbije i Makedonije*. Niš: Odbor za građansku inicijativu.
38. De Bruyn, E. H. & Cillessen, A. H. N. (2008). Leisure Activity Preferences and Perceived Popularity in Early Adolescence. *Journal of Leisure Research*, 40, 442-457.
39. Dumazedier, J. (1974). *Sociology of Leisure*. New York: Elsevier.

40. Durajlija, Z. (1995) Vaspitni rad sa slušno oštećenom decom. *Beogradska defektološka škola*, br. 2, str. 47-53
41. Emmorey, K. (2002). *Language, cognition, and the brain*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
42. Eriks-Brophy, A., Durieux-Smith, A., Olds, J., Fitzpatrick, E., Duquette, C., & Whittingham, J. (2007). Facilitators and Barriers to the Integration of Orally Educated Children and Youth with Hearing Loss Into Their Families and Communities, *The Volta Review*, 107(1), 5-36.
43. Fanaroff, A. and Martin, P. (1997). *Neonatal-Perinatal Medicine* (6 ed.), Mosby, st. Louis.
44. Farrugia, D., & Austin, G. (1980). A Study of the Social-emotional Adjustment Patterns of Hearing Impaired Students in Different Educational Settings. *American Annals of the Deaf*, 125(5), 535-541.
45. Filozofijski rečnik (1984). Zagreb: Matica Hrvatska.
46. Franc, R. Šakić, V. i Ivičić, I. (2002). Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima. Društvena istraživanja, 11 (2-3) 215- 238.
47. Fridman Ž. (1959). *Kuda ide ljudski rad*. Beograd: Rad.
48. Friedmann, N. & Szterman, R. (2011). The Comprehension and Production of Wh-Questions in Deaf and Hard-of-Hearing Children. *Jurnal of Deaf Studies and Deaf Education* 16(2), 212-235. doi:10.1093/deafed/enq052
49. Gašić- Pavišić, S. (2001). Shvatanja o procesu socijalizacije i odnosu socijalizacije i vaspitanja. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, br. 33, 161-169. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
50. Gašić- Pavišić, S. (2004). *Nasilje u školi i mogućnost prevencije. Socijalno ponašanje učenika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
51. Gašić- Pavišić, S., Joksimović, S. (2006). *Karakteristike i elementi kvalitetnog produženog boravka u školi. Produženi i celodnevni boravak učenika u savremenoj osnovnoj školi.*, 349, 52-60. Sombor: Pedagoški fakultet.
52. Glumbić N. i Brojčin B. (2008). Ometenost i siromaštvo, *Socijalna misao*, vol. 15, br. 4, str. 91–101.

53. Gočević, L. (2012). Slobodno vrijeme kao činilac u formiranju savremenosti. *Nova škola*, godina VII, br. 9/10, str. 160-172. Bijeljina: Pedagoški fakultet u Bijeljini.
54. Goldin-Meadow, S., & Mylander, C. (1993). Beyond the input given: The child's role in the acquisition of language. In P. Bloom (Ed.), *Language acquisition: Core readings* (pp. 507-542). Cambridge, MA: MIT Press.
55. Goldin-Meadow, Susan, (2003). *The Resilience of Language: What Gesture Creation in Deaf Children Can Tell Us About How All Children Learn Language*. NY: Psychology Press.
56. Goldscheider, F. K., & Waite, L. J. (1991). *New Families, No Families*. Berkeley: University of California Press.
57. Green, R. (1990). Parents and Children Speak. In M. Ross (Ed.), *Hearing-Impaired Children in the Mainstream* (pp. 299-313). Maryland: York Press.
58. Gregory, S., & Knight, P. (1998). Social Development and Family Life. In S. Gregory, P. Knight, W. McCracken, S. Powers & L. Watson (Eds.), *Issues in Deaf Education*. London: David Fulton.
59. Gregory, S., Bishop, J., & Sheldon, L. (1995). *Deaf Young People and Their Families*. Cambridge: Cambridge University Press.
60. Grimes M. E., (2009). *Capital gains: parental perceptions on the family and social lives of deaf children and young people in Scotland*. The University of Edinburgh.
61. Group, T. W. (1998). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): development and general psychometric properties. *Social science & medicine*, 46(12), 1569-1585.
62. Halpern, R. (2005). Book Review: Examining adolescent leisure time across cultures: New Directions for Child and Adolescent Development. *Journal of Adolescent Research*, 20, 4.
63. Heidegger, M. (1985). *Bitak i vrijeme*, Zagreb: Naprijed.
64. Hiley Sharp, E., Caldwell, L., Graham, J.; Ridenour, T. (2006). Individual Motivation and Parental Influence on Adolescents' Experiences of Interest in Free

- Time: A Longitudinal Examination. *Journal of Youth and Adolescence* **35** (3): 340–353.
65. Hofferth S. L. and Sandberg J. F.(2001). How American Children Spend Their Time Population Studies Center, University of Michigan Forthcoming, *Journal of Marriage and the Family*, 63(2).
66. Huan, V., Ang, R. & Chye, S. (2014). Loneliness and shyness in adolescent problematic Internet users: the role of social anxiety. *Child & Youth Care Forum*, 43(5), 539-551.
67. Ilić, M. (2010). *Porodična pedagogija*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
68. Ilišin, V., Marinović-Bobinac, A., Radin, F. (2001). *Djeca i mediji*. Zagreb: IDIS.
69. Ilišin, V. (2002). Interesi i slobodno vrijeme mladih. U V. Ilišin i F.Radin (ur.) *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
70. Irby, I., Tolman, J. (2002). Rethinking Leisure Time: Expanding Opportunities for Young People and Communities, Washington: The Forum for Youth Investment.
71. Jakubin, S. (2004). Komunikacija I socijalizacija predškolske djece kroz igru, u: *Dobra edukacijsko-rehabilitacijska praksa za 21. stoljeće: zbornik radova 5. međunarodnog seminara*, Trakošćan, 14.-16. travnja. Zagreb: SDH
72. Janković, V. (1967). *Slobodno vreme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi*. Zagreb: Pedagoško- književni zbor.
73. Jarus, T., Anaby, D., Bart, O., Engel-Yeger, B. & Law, M. (2010). Childhood participation in after-school activities: What is to be expected? *British Journal of Occupational Therapy*, 73 , pp. 344–350.
74. Jovanović S, (1996). *Porodica i hendikepirano dete*. Beograd: IP Socijalna misao.
75. Kačapor, S., Vilotijević, N. (2005). *Školska i porodična pedagogija*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, Beograd: Učiteljski fakultet.
76. Kačavenda- Radić, N. (1986), Slobodno vreme i obrazovanje. *Kulturni život*, br. 6-7.

77. Kačavenda- Radić, N. (1989). *Slobodno vreme i obrazovanje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
78. Kacavenda-Radić, N. (1992). *Refleksije slobodnog vremena*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
79. Kačavenda-Radić, N. (2000). Slobodno vrijeme kao činilac kvalitetnog porodičnog življenja, u: Dete i slobodno vreme: okrugli sto. Beograd: Službeni glasnik, 7-18.
80. Kant, I. (2012). *Kritika Čistog uma*. Beograd: Dereta.
81. Kelly, J. (1996). *Leisure, 3rd edition*. Boston and London: Allyn and Bacon. pp. 17–27.
82. Kerner, M.S., Kalinski, M. & Kurrant, A.B. (2001). Leisure-time Internet use does not correlate with physical activity or physical fitness level of ninth grade African-American girls. *Pediatric Exercise Science*, 13, pp. 402–412.
83. King, G., Lawm, M., King, S., Rosenbaum, P., Kertoy, M.K. & Young, N.L. (2003). A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Physical and Occupational Therapy in Pediatrics*, 23, pp. 63–90.
84. King, G., Petrenchik, T., DeWit, D., McDougall, J., Hurley, P. & Law, M. (2010). Out-of-school time activity participation profiles of children with physical disabilities: A cluster analysis Child: Care. *Health and Development*, 36, pp. 726–741.
85. Kioumourtzoglou, E., Derri, V., Tzetzis, G. & Theodorakis, Y. (1988). Cognitive, perceptual and motor abilities in skilled basketball performance. *Perceptual and Motor Skills*, 86, pp. 771–786.
86. Kiš-Glavaš, L. (1999). *Promjena stava roditelja prema integraciji djece usporenog kognitivnog razvoja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
87. Koester, L. S., & Meadow-Orlans, K. P. (1999). Responses to interactive stress: infants who are deaf or hearing. *American Annals of the Deaf*, 144(5), 395-403.
88. Koković D. (1977). Neki sociološki aspekti slobodnog vremena. *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, br. 62.

89. Koković, D. (1997). Slobodno vreme, dosada i prestupništvo mladih, u *Kultura slobodnog vremena dece i omladine*. Zbornik radova, 71-76. Šabac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
90. Koronczi, B., Kökönyei, G., Urbán, R., Kun, B., Pápay, O., Nagygyörgy, K., Demetrovics, Z. (2013). The mediating effect of self-esteem, depression and anxiety between satisfaction with body appearance and problematic Internet use American. *Journal of Drug & Alcohol Abuse*, 39 (4) , pp. 259–265.
91. Kovačević J. (2015). *Vaspitni rad u domovima/ internatima za gluve i nagluve*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Izdavački centar.
92. Kristensen, P.L., Møller, M., Korsholm, L., Wedderkopp, N., Andersen, L.B. & Froberg, K. (2008). Tracking of objectively measured physical activity from childhood to adolescence: The European youth heart study Scandinavian. *Journal of Medicine and Science in Sports*, 18 , pp. 171–178.
93. Krivokapić, N. (2007). Poimanje slobodnog vremena u savremenom društvu do 80- tih godina XX veka. *Sociološka luča* I/2.
94. Krivokapić, N. (2008). Slobodno vrijeme i masovna potrošačka kultura. *Sociološka luča*, 2(1), 62-79.
95. Krneta, Lj., Potkonjak, N. i Potkonjak, M. (1965). *Pedagogija*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS.
96. Krneta, Potkonjak, Šmit, Šimleša, (1968). *Pedagogija II*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
97. Lamanna, M. A. & Reidman A., (2009). *Marriages and families: Making changes in diverse society* (10th Ed.). Belmont, CA: Thompson Wadsworth.
98. Lane, H., Hoffmeister, R, & Bahan, B. (1996). *A journey into the deaf world*. Boston: McGraw Hill *Legislative counsel's digest*.
99. Larson, R., & Verma, S. (1999). How Children and Adolescents Spend Time Across the World: Work, Play, and Developmental Opportunities. *Psychological Bulletin* 125(6), 701-736.
100. Laurent, T. (2016).The origins of leisure, *International Innovation*, Université du Québec à Trois-Rivières

101. Lawlor, K., Mihaylov, S., Welsh, B., Jarvis, S. & Colver, A. (2006). A qualitative study of the physical, social and attitudinal environments influencing the participation of children with cerebral palsy in northeast England. *Developmental Neurorehabilitation*, 9, pp. 219–228.
102. Lawson, L. (1991). The Role of Sign in the Structure of the Deaf Community. In S. a. H. Gregory, G. (Ed.), *Constructing Deafness*. Milton Keynes: The Open University.
103. Lederberg, A.R., & Golbach, T. (2002). Parenting stress and social support in hearing mothers of deaf & hard of hearing children: A longitudinal study. *Journal of Deaf Studies & Deaf Education*, 7, 330-345
104. Lifshitz, N., Katz, N., Weintraub, N., Steinhart, S., Raz-Silbiger, S., Cermak, S. A. et al. (2011). Early data participation in physical activity, fitness and risk for obesity in children with developmental coordination disorders (DCD): A cross cultural study Paper presented at the Developmental Coordination Disorder International Conference, DCD IX, Lausanne, Switzerland.
105. Luterman, D., Kurtzer-White, E., & Seewald, R. C. (1999). *The young deaf child*. Baltimore, MD: York Press.
106. Majnemer, A., Shikako-Thomas, K., Chokron, N., Law, M., Shevell, M., Chilingaryan, G., et al. (2010). Leisure activity preferences for 6–12 year old children with cerebral palsy. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 52, pp. 167–173.
107. Mapp, I. & Hudson, R. (1997). Stress and coping among African American and Hispanic parents of deaf children. *American annals of the Deaf*, 142(1), 48-56.
108. Mapp, I. (2004). *Stress and coping among parents of deaf and hearing-impaired children*. Lincoln, NE: The University of Nebraska Press
109. Marković. M. (1997). Problemi i ponašanje omladine kao posledica dezorganizovanosti slobodnog vremena. *Kultura slobodnog vremena dece i omladine*. Zbornik radova, 77-84. Šabac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.

110. Marschark, M. (1997). *Raising and educating a deaf child. A comprehensive guide to the choices, controversies and decision faced by parents and educators*. Oxford: OUP.
111. Marschark, M. (2000). Education and Development of Deaf Children-or Is It Development and Education? In P.E.Spencer, C.J.Erting, & M.Marschark (Eds.), *The Deaf Child in the Family and at School* (pp. 275-292). MahWah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
112. Marschark, M. (2007). *Raising and Educating a Deaf Child*. Oxford: Oxford University Press.
113. Martinić, T. (1977). *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*. Zagreb: Informator.
114. McKenney A. & Dattilo, J. (2001). Effects of an intervention within a sport context of the prosocial behavior and antisocial behavior of adolescents with disruptive behavior disorders. *Therapeutic Recreation Journal*, 35(2), 123 – 140.
115. Meadow-Orlans, K. (1980). *Deafness and child development*. Los Angeles, CA: University of California Press.
116. Meadow-Orlans, K. P. (1990). Research on Developmental Aspects of Deafness. In D.F. Moores & K. P. Meadow-Orlans *Educational and developmental aspects of deafness* (pp.284-298). Washington, DC: Gallaudet University.
117. Meadow-Orlans, K. P., Mertens, D.M, & Sass-Lehrer, M. (2003). *Parents and Their Deaf Children: the Early Years*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
118. Medrich, E., Roizen, J., Rubin, V., & Buckley, S. (1982). *The Serious Business of Growing Up: A Study of Children's Lives Outside School*. Berkeley, CA: University of California Press.
119. Mertens, D., Sass-Lehrer, M., & Scott-Olson, K. (2000). Sensitivity in the Family-Professional relationship: Parental Experiences in Families with Young Deaf and Hard of Hearing Children. In P.E. Spencer, C.J. Erting, & M. Marschark (Eds.), *The Deaf Child in the Family and at School* (pp. 133-150). MahWah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

120. Mikanović, B. (2010). Pedagoški aspekti slobodnog vremena. *Radovi, časopis za humanističke i društvene nauke*, 13, (163 – 177). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Milić, A. (2001). *Sociologija porodice: Kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
121. Minić, V., Marković, E. (2012). Pomen in vloga družine kot okolja za razvoj otroka v zgodnjem otroštvu. *Iskanja*, 45-46.
122. Minnet, A., Clark, K and Wilson, G. (1994). Play Behaviour and Communication Between Deaf and Hard of Hearing Children and Their Hearing Peers in an Integrated Preschool *American Annals of the Deaf*, 139(4), 420-429.
123. Mitchell, R. E., & Karchmer, M. A. (2004). Chasing the Mythical Ten Percent: Parental Hearing Status of Deaf and Hard of Hearing Students in the United States. *Sign Language Studies*, 4(2), 138-163.
124. Moores, D. F. (2001). Families with deaf members. *American Annals of the Deaf*, 146(3), 245-250.
125. Moores, D. F. (2001a). *Educating the deaf: Psychology, principles and practices* (5th ed.). Boston: Houghton Mifflin.
126. Nestorov S. (2010). *Višestruko ometena gluva deca*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
127. Nestorov S. (2010a). Komunikacija u porodici dece oštećenog sluha i znakovni jezik. *Dani defektologa Srbije*, Zlatibor, 18-21. januar 2009, *Zbornik rezimea*.
128. Nestorov S. (2014). Specifičnosti slobodnog vremena mladih gluvih i nagluvih. *Beogradska defektološka škola*, Vol. 20 (3), br. 60, 563- 578.
129. Nestorov S. (2016). Kvalitet života gluvih i nagluvih i slobodno vreme. *Zbornik rezimea. Stručni skup s međunarodnim učešćem „Dani defektologa Srbije“*, Beograd, 11-14.02.2016. Beograd: Društvo defektologa Srbije.
130. Nestorov S., Kovačević J., Nestorov V., (2016). Porodice dece sa smetnjama u razvoju i problemi sa kojima se suočavaju, Specifičnosti oštećenja sluha- *Novi koraci, Tematski zbornik radova*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd: Izdavački centar Fakulteta (ICF) , str. 245-261.

131. Neulinger, J. (1981). *The Psychology of Leisure*. Springfield, Illionis: Charles C. Thomas Publisher
132. Oliver, M. and Barnes, C. (1998). *Social Policy and Disabled People: From Exclusion to Inclusion*, London: Longman.
133. Parfitt, G. & Eston, R.G. (2005). The relationship between children's habitual activity level and psychological well-being. *Acta Paediatrica*, 94, pp. 1791–1797.
134. Parker, S. (1979) *The Sociology of Leisure, Geo*. London: Allen and Unwin.
135. Pavlović, B. (1997). *Filozofski rečnik (odrednica vreme)*. Beograd: Plato.
136. *Pedagoška enciklopedija I*. (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
137. *Pedagoška enciklopedija II*. (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
138. *Pedagoški rečnik II*. (1967). Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Srbije.
139. Pehar-Zvačko. L. (2003). *Slobodno vrijeme mladih ili...* Sarajevo: Filozofski fakultet.
140. Perasović, B. (2000): *Slobodno vrijeme i subkulturni identitet*. Zagreb: Napredak, 141 (4) 411-418.
141. Piaget, J. (1966). *The Psychology of Intelligence*. Totowa (NJ): Litfield, Adams.
142. Polić, R. (2003). Odgoj i dokolica. *Metodički ogledi*, 18(2), 25-37.
143. Potkonjak N - Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
144. *Pravilnik o kalendaru obrazovno-vaspitnog rada osnovne škole za školsku 2015/2016. godinu* (2015). Službeni glasnik RS- Prosvetni glasnik
145. *Pravilnik o programu rada u domovima učenika srednjih škola Republike Srbije* (1997). Prosvetni glasnik, Broj 110-00-33/97-05, Beograd.
146. Previšić, V. (2000): *Slobodno vrijeme između pedagogijske teorije i odgojne prakse*. Zagreb: Napredak, 141 (4) 403-410.
147. Prodanović, Lj. (1979). *U čemu, kako...sarađivati sa roditeljima u školi*. Beograd: IŠP Privredno finansijski vodič.

148. Prodanović, Lj. (2004). *Dete hoće, a vi?* Beograd: Draslar Partner.
149. Radoman, V. (1996). *Surdopsihologija*. Beograd: Defektološki fakultet.
150. Randić M., Satarić V. (2011). *Priručnik za roditelje dece sa smetnjama u razvoju*, Beograd: Udruženje građana „Snaga prijateljstva“ – Amity.
151. Ristić S., Kocić B. i Milošević Z. (2013) The effect of parental attitudes on habilitation of hearing impaired children. *Vojnosanit Pregl.* Apr;70(4):363-7.
152. Roberts, D. F., Foehr, U. G., Rideout, V. J., & Brodie, M. (1999). *Kids & media @ the new millennium*. Menlo Park, CA: The Henry J. Kaiser Family Foundation.
153. Sagioglou, C. & Greitemeyer, T. (2014). Facebook's emotional consequences: why Facebook causes a decrease in mood and why people still use it. *Computers in Human Behavior*, 35, pp. 359–363.
154. Šakotić, N., Mešalić, Š., Hrnjica, S. (2009) *Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje u osnovnoj školi – Priručnik za nastavnike i stručne saradnike*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
155. Santrock, W. J. (2004). *Child Development*. Boston: Mg Graw Hill.
156. Schaff, A. (1989). *Kamo vodi taj put?* Zagreb: Globus.
157. Scheetz, N. (2001). *Orientation to Deafness*. Boston: Allyn & Bacon.
158. Scheetz, N. (2004). *Psychological Aspects of deafness*. NY: Pearson Education, Inc.
159. Schlessinger, H., & Meadow, K. (1972) *Sound and silence: Childhood deafness and mental health*. Berkeley: University of California Press.
160. Schwartz, S. (1990). Psycho-social aspects of mainstreaming. In M. Ross (Ed.), *Hearing-impaired children in the mainstream* (pp. 159-179). Maryland: York Press.
161. Seibt, T. H. (1996). Nontraditional Families. U: *Treating the Changing Family*, Harvey, M. (Ed.), John Wiley & Sons, USA.
162. Shikako-Thomas, K., Majnemer, A., Law, M. & Lach, L. (2008). Determinants of participation in leisure activities in children and youth with cerebral palsy: Systematic review. *Physical and Occupational Therapy in Pediatrics*, 28, pp. 155–169.

163. Speck O. & Warnke, A. (1983). *Fruhforderung mit den Eltern (Early intervention with parents)*, Munich/Basel, Germany: Ernst Reinhardt. Spodek
164. Stebbins, R. (2015). *Serious Leisure - A Perspective for Out Time*. New Brunswick USA: Transaction Publishers.
165. Stephens, M.A.P. & Franks, M.M. (1999). Parent care in the context of women's multiple roles. *Current Directions in Psychological Science*, 8(5), 149-152.
166. Stewart, D. A., & Ellis, M. K. (2005). Sports and the Deaf Child. *American Annals of the Deaf*, 150(1).
167. Stewart, D. A., & Stinson, M. S. (1992). The Role of Sport and Extracurricular Activities in Shaping Socialisation Patterns. In T. N. Kluwin, D. Moores & M. Gaustad (Eds.), *Toward Effective Public School Programs for Deaf Students: Context, Process and Outcomes*. Columbia: Teachers' College Press.
168. Stojnić M., (2002). *Dom učenika- druga škola*. Beograd: Institut za ekonomiku i finansije.
169. Tomanović- Mihailović, S. (1997). *Detinjstvo u Rakovici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
170. Tomić, R. i Husanović, I. (2007). *Mladi i slobodno vrijeme*. Tuzla: OFF-SET.
171. Torigoe, T., & Takei, W. (2002). A Descriptive Analysis of Pointing and Oral Movements in a Home Sign System. *Sign Language Studies*, 2(3), 281-295.
172. Trnavac, N. (2005). *Školska pedagogija: predavanja i članci – knjiga druga*. Beograd: Naučna knjiga komerc.
173. Tuči, Đ. (1982). *Istorija indijske filozofije*. Beograd: Nolit.
174. United Nations (2006). *Convention on the rights of persons with disability*. Retrieved from: <http://www.un.org/disabilities/convention> on 15.08.2015.
175. Vilotijević, N. (2002), *Porodična pedagogija*; Beograd: Učiteljski fakultet.
176. Vukoje, J. (2012). Osnovne funkcije savremene porodice, *Naučno-stručni časopis Svarog*, Banja Luka, 137 – 144.
177. Vukomanović, N. (1984). *Roditelji u dečjem vrtiću*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

178. Wagner, M., Cadwallader, T. W., Newman, L., & Marder, C., with Levine, P., Garza, N., & Cardoso, D. (2003). Life outside the classroom for youth with disabilities. *A report from the National Longitudinal Transition Study-2 (NLTS2)*. Menlo Park, CA: SRI International.
179. Willis, P. (1985) The Social Condition of Young People in Wolverhampton in 1984, *Wolverhampton Borough Council*, Wolverhampton.
180. Wood, D. (1991). Communication and Cognition: How the Communication Styles of Hearing Adults may Hinder - Rather than Help - Deaf Learners. *American Annals of the Deaf*, 136(247-251).
181. World Health Organization (2001). International Classification of functioning, disability and health. Geneva, Switzerland.
182. World Internet Users and Population Stats Miniwatts I: Internet usage statistics-The big picture (2015). website [http:// www. internetworldstats.com/ stats.htm](http://www.internetworldstats.com/stats.htm)
183. Zach, S. & Lissitsa, S. (2016). Internet use and leisure time physical activity of adults - A nationwide survey. *Computers in Human Behavior*, 60, 483-491.
184. Zakon o domovima učenika (1978). *Službeni glasnik RS*, broj 25/78
185. Zakon o učeničkom i studentskom standard (2013), *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010 i 55/2013
186. Zeijl, E., te Poel, Y., du Bois-Reymond, M., Ravelsloot, J. and Meulman, J.nJ. (2000). The Role of Parents and Peers in the Leisure Activities of Young Adolescents. *Journal of Leisure Research*, Vol. 32, no. 3: 281-302.
187. Zill, N., Collins, M., West, J., & Hausken, E. (1995). *Approaching Kindergarten: A Look at Preschoolers in the United States*, National center for education statistics.
188. Ziviani, J., Scott, J. & Wadley, D. (2004). Walking to school: Incidental physical activity in the daily occupations of Australian children. *Occupational Therapy International*, 11 , pp. 1–11.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Стеван Несторов је рођен у Земуну 1978. године, где је завршио основну и средњу школу. Дефектолошки факултет у Београду је уписао 1997. године, а 2002. године је дипломирао на одсеку за сурдологију. Последипломске студије је уписао 2002. године, научно подручје Сурдологија. Магистарски рад под називом „Говорно језички дефицити код вишеструко ометене деце оштећеног слуха“ одбранио је на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију 2009. године.

Од 2002. године запослен је у ОШ „Радивој Поповић“ у Земуну. Стручни испит је положио 2003. године. У школи је обављао послове васпитача у васпитној групи, а данас је на радном месту наставника.

Стеван Несторов је потпредседник и пројект менаџер у организацији “Помоћ породици“ из Београда. За ангажовање у области образовања 2014. године је добио Награду града Београда за област образовања.

Стручни сарадник је Верског добротворног старатељства СПЦ- волонтерски пружа услуге подршке родитељима и деци ометеној у развоју.

Упознао се образовањем деце са сметњама у развоју у иностранству, а између осталог, као гост Министарства за едукацију Финске био је у студијској посети у Хелсинкију где се упознао са финским образовним системом и инклузијом деце са сметњама у развоју.

Члан је бројних радних група међу којима су и радне групе у Заводу за унапређивање образовања и васпитања. Члан је радне групе Националног конвента о ЕУ за отварање поглавља за приступање ЕУ (поглавља која се тичу науке и образовања). У Друштви дефектолога Србије је координатор за сарадњу са невладиним организацијама и члан управног одбора секције за сурдологију.

Аутор је већег броја научних и стручних радова и аутор рецензиране монографије националног значаја.

Аутор је и реализатор два акредитована програма стручног усавршавања и већег броја публикација.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Стеван Несторов
број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Специфичност организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 01.05.2016

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Стеван Несторов

Број уписа _____

Студијски програм Сурдологија

Наслов рада Специфичност организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату

Ментор проф. др Јасмина Ковачевић

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 01.05.2016

Stevan Nestorov

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Специфичност организације слободног времена глуве и наглуве деце у породици и интернату

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 01.05.2016

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.